

श्री ज्ञान-महिम्न सद्वाचनभाषा ट्रस्ट वल्लभपुर पुणे-३९

मातृहेपो मय

सुशील

श्रीमान फतेसालजी श्रीचन्द्रजी गोलेष्ट
जयपुर बालों की मोर से भेंट ॥

श्री माचार्य विनयचन्द्र ज्ञान मण्डार, जयपुर

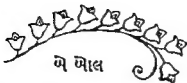
श्री ज्ञान महिम्न सद्वाचनभाषा ट्रस्ट
दही नार्थना देत समे स्थी स्वागज्जर अभिवाह

પ્રમુખ
 વાઙ્માર્ગ મલિકાત્ર સપ્ત
 શ્રી જીવન મલિ સદ્વાચનમાળા દ્વિતી
 દડીચાઈના દેસ સામે દિ-તી દસ્તા ૧ બહાર અમ ૧૫

સ રજારિન વ્યવસ્થિ ૫૭૩
 એ ૧૨૮, ૧૯૧
 યુનિવર્સિટી ૧ ૧૩

પ્રિમ ૨ ૧-૫૩

મુદ્ર
 ગોવિંદવાચ બાંધકારીજા સપ્ત
 સાર ૧ મુદ્રમાત્ર ૧ બાંધકાર નામ ૧૫ ૧૫

જે બાલ

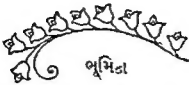
આ પુસ્તકની દસ્તલિખિત પ્રત બાર્ડ સુશીને મને વાંચવા આપેલી અને તેના ઉપર જે બોલ લખી આપવાની મને સૂચના કરી હતી તેમની માગણીને જે ખુશીથી સ્વીકારી-જે કારણને લઈને-એક તો બાર્ડ સુશીન સાથેનો મિત્રાચારીનો જૂનો સમય અને નીજી ઓમાતા સમયી સુદર સખાણુ પ્રત્યેનું સ્વાભાવિક આકર્ષણ

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં મૂળ લેખકને બાળપણમાં પોતાની માતા તરફની નાની નાની સામાન્ય જણવાળી બાનતોમાંથી હી ચાર્મ ને ચાનેતિ-સિદ્ધાંતો અને ઉચ્ચકક્ષાના પવિત્ર સ્નેહનો અભિરેક ધરેલો હતો તેનું ચિત્રનાના જીવનપ્રસંગો દ્વારા અહીં આનેખાધું છે

નેખક કહે છે તેમ આપણી સર્વોચ્ચ મણીની આર્પ સસુતિ સમય અને સમાધાનના પાયા ઉપર રચાઈ છે પોતાની માતાના એકેએક વતનમાં અને વચનમાં આ ઉચ્ચ સરકાર વણાઈ મળેલા હતા તે વસ્તુ ધણી સુદર રીતે રજૂ કરી છે તેમાં દબ નથી અતિશયોક્તિ નથી અને તેથી જ અસરકારક છે સ્નેહ સહનશીનતા ત્યાં સ્ત્રીમાં ઈત્યાદિ સદૃશ્યોના પાક વિવિધ પ્રકારના પ્રસંગોમાંથી મળી રહે છે

એ રીતે જોતાં આ પુસ્તક માતા પિતા શિક્ષકવર્ગ સદુને ઉપયોગી થાય એવું છે મૂળ મરાઠી ભાષા ઉપરથી આ પુસ્તક ગુજરાતીમાં તૈયાર કરીને બાર્ડ સુશીને આપણા સાહિત્યની સુદર સેવા કરી છે આ સરળ હ વચન પુસ્તકને વાચકવર્ગ ઉત્તમન આપશે.

ગાંધીખડેન મહેતા

મૂંગરી ઉપર મારો મગૂનથી પગમારિ રના રોને ડોર્ક
 ડોર્ક વાર કેસરી જેવા પત્રો જેર્ક જઈ છુ મનનન સમ તપ
 એને બસ સ્વામી બા પગ એ દિલ્લિએ જ વાચી
 મયો દસગો અને કાવો એના પવિત્ર સાચા કે એમા ૧૧
 થોડા દસગો ગુજરાતીમા કિનાસ્વાનો નોખ વળમો

મૂંગ પુત્રક મોડુ છે એનુ વાતાવરણ પણ મોક્ષ
 તમ્હનુ દમિસ્ત્રી છે સ્વામ નામનો મુવાન જેલની અર
 રાજ મેજ પોતાના મિત્રોને પોતાની માતાના વાતસલ્ય ઔદાર્ય
 સમ્માર સમધી એક એક વાત કહે છે એનો અક્ષરશ્ચ અનુવા
 તો નથી કર્યો પણ મને જેનુ સમજાયુ અને ગુજરાતી વાચક
 વચને પોતાનુ બાગે એવુ થોડ જ મારી પોતાની પદ્ધતિએ
 અી રજૂ થુ છે નજ વેખઃ થી સાને ગુરુને અન્યાય ન થરા
 પાને તેની કાગજી રાખી છે બા મારા અણમમાજ નદે
 ઉમેરાઈ હોય એમ હિમ્મતપૂર્વક નથી મ્દી શકેતા

માતાની જાનિ ધડીને તો કમસને હાથ ધોઈ નાખ્યા ૮
 નિયામા સવ ત્ર હડકડ થતો પાત્રનમા ખપતો વ્યસનોમા
 અને દુરાચારોમા મળા સુધી રૂમી ગયેનો પુત્ર પણ ત્યારે
 એની માતા પામે જાણ છે ત્યારે એને એ દેવકુમાર જેવો જ
 નિર્દોષ અને અનન્ય લાગે છે માતાના વાતસલ્ય અદા
 સદાનુશ્રુતિ અને સમાધાનને બા મ્દીએ તો સસારમા અને
 સગવળી મમ્મમિમા કંઈ તમાવન ન રહે માતાની મ્મલુએ-
 એના નિસ્વાય ઔદાયે જ આ પૃથીતમ ઉપર સ્નેહ-સુદ
 મારાતની પતિનપાતની તમા વહાવી છે

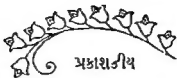
એ રીતે આ પુત્રના માતૃસ્તોત્ર છે એમા નરી હમીન-
 નથી. મન્યનો આન અને વાર્તાની અદ્ભુતતા પણ વણાઈ છે
 વાચકોને પોતાને પણ એની પ્રતીતિ થવા વિના નહિ રહે
 શ્રી સાને ગુરુજીએ આપુ સુદર પુસ્તકલખ્યું તે બદલ તેઓ ખરે
 જ ધન્યવાદને પાત્ર છે તેઓ પોતે આવો માતૃસ્તોત્ર મેળવીને
 ધન્ય થયા હશે એને જ એમની નેખિનીમાથી આવો શાન
 મર્મસ્પર્શી આવ નીતરો છે માતાના વાત્સલ્ય અને માતાના
 આત્મભોગમાથી જ એમણે ભારતભૂમિની ભક્તિનો દીપ
 ચેત થો છે જેમને આવી માતા મળી છે તેઓ સાચે જ
 બાહ્યાંગી છે મીઠા પણ એવા સુભાગીઓ હશે

માતાની વાત્સલ્ય-સસ્તિમા જેઓ ધરાઈ ધરાઈને
 નકાવા છે અથવા તો જેઓ એનાથી સાવ વચિત રહ્યા છે-
 તે સંતે આ પુત્રકથા આનેઆપેના માતૃગતિના પુનિત
 ભાવો બીજાના વિના નહિ રહે

ચુરીદ

૧૯૬૧

પ્રકાશકીય

હું રત્ની બાપામા આલેખાયેનું આ પુસ્તક આજના બુદ્ધિવાદના મુખમા ખગેખર ગીના જેવું પાવનકારી છે વાચના વાંચના બાબે જ એવો કેઈ પાશુલ્યિ હશે જેનું હૃદય સ્નેહથી દ્રવવા ન લાગે અને તો ઈતિ ઈએ છીએ કે સ્ત્રી પુરુષ બાલક મુવાન કે વૃદ્ધ સુ કેઈ આ વાચે અને આશા છે કે આ પુનિત ઝરણુ દરેકને અવનવા બાવે પખાગશે જ અને સ્ત્રીગતિ તરફ જે દૃષ્ટિથી આજનો મુખ જુવે છે એમા જરૂર કેઈકે પરિમાળ ન કરવા મેલશે

શ્રી. છવન-મણિ સહવાચનમાના દ્રશ્ય આ પુસ્તક પ્રગટ કરવા બદલ પોતાને બાબરુશાળી મળે છે કારણકે આના મૂળ લેખક સ્વ શ્રી સાને ગુરુજી એક સ પદ્મતિજિત લેખક અને અમણી સરકારવામી હતા અને મૂળ મરાઠીમાથી ગુજરાતી બાપામા એનો સહોપ રજૂ કરનાર લેખક ત્રી સુશીન પંથ ગુજરાતના જાણીતા કવનનવેશ હતા દિનમીરી એ વાતની છે કે શ્રી સુશીન છવનના છે ના વરોમા પક્ષાધાનની નિમારીથી બિઝનાવશ હતા અને એમના અવસાનથી સરસ્વતીની એક મધુર વીજા ગાન કરતી થતી ગઈ છે

આ પુસ્તક એનું હૃદયસ્પર્શી અને પ્રાણુવાન છે કે એ વાચકને સાથે સાથે પોતાના છવનના માનુષાત્વત્વના નાના-મોટા પ્રસંગોની યા આપી જાય છે

આ પ્રસંગે આ લખનાર અને પંથુ મારી જાનુ રમણુ તાણુ મધુ અનેક પ્રસંગો વાદ આપ્યા અહીં એક જ પ્રસંગને વાદ કરું મારા જાણપંથુ વખતે અમારા ધરના સંજોગો નજરના

હતા અને એ સંભોગોને પહેલો વગવા માટે મારી જા
એપગીઓના કરમા વાગવ નુ દાગ વીણવાનુ, કપડાં એપવાનુ
વગેરે પરચુરુનુ કામ કરી ધરખર્ચમા મ દ કરતા હતાં અને
તેમા નુ પૂરો સાથ આપતો હતો

દીકરા તરીકે ધરમાં દુ એક જ હતો

એ સમય એવો હતો કે આવતુ-ફાવતુ ખર્ચો જરા પણ
પેસાય તેમ નહોતો એન્વાર મારા પિનાથી ખમાત-વડવા
જવાના હતા મે સાથ જવા હદ લીધી મને સાથે સર્ક
જતા લગભગ સવા રૂપિયા જેને ખર્ચ વધુ થતો હતો
અને આવા ખર્ચને પહેલો વગવાની જોગવાઈ નહોતી

એને મારી માગણીને નમસ્વામાં આવી મે જાગ
અભાવ પ્રમાણે કળિયો શુ ક્યો અને આખુ ધર માથે લીનુ

મારા મ્હજ પિનાથીએ એ વખતે મને સારા પાડવા માટે
માથે સર્ક જવા દા પાડી અને પડી પોતે ચૂપચાપ માથા મથા
આ વાતની મને ખબર પડી એને મે ધરમાં મોટો કળિયો
મારો કોઈ વાતે સમજુ જ નહિ

મારા સાખા કમ્બાળથી મારી જાને મારા ઉપર ગુસ્સો
આવ્યો અને ઘેરમાં મને છૂગી લાકડી મારી

લાકડી માથામા વાગતા લોહીની પાર છૂગી લોહી
જોવા જ મારી જા લીલી પડી મર્ક અને જાગરને પમુ સમજ
પડી કે મારા જખમ કરતાં િડો ધા નાના દિવમાં થયો હતો

જે માતાએ મારા કમ્બાળને અગે ગુસ્સો કરી લાકડી
મારી તેજ માતા રંગી આંખે મને પડો જાધરા બેડી, કર્ક
કર્ક વાતો કરી મને સમજાવ્યો ને શાન કર્યો એના ગુસ્સામાં
ને પ્રેમમાં મે અતસી બીની સરવાળી વગેની જોઈ આ ૭ પજ

એ પ્રસંગ વાદ આવના એ બીની સરવાણી અતરને ભીનું કર છે વિયોગ વગર સયોગનું મહત્વ સમજાતું નથી એમ કોપ વગર પ્રેમની કિમ્મત જાણી નથી

મારા ખ્યાલ મુજબ તે વખતે મારી માતાને ઉપાશ્રમે જવાનું હતું

આખરે મને બે પૈસાનો દોરીનો ચાપડો તથા અડધા પૈસાનો પતંગ અપાવી રડતો રાત કરીને એ ઉપાશ્રમે ચર્ચ ત્યાં પદ નરખુમા એલું ચિત્ત બેઠું હતું કે નહિ એ હજી પ્રશ્ન છે

આ પ્રસંગ મારા બાગપણનો છે પરંતુ વખતોવખત મને આ પ્રસંગ વાદ આવ્યા કરે છે તે મનમાં થાય છે કે મા બાગકતી પ્રથમ શિક્ષિકા ! બાર તે સમજાવી બહાર ચાલ્યા જાય અને પોતાનો છેડો હોડાવે પણ મા બિચારી કતી જાય ? હોડારા આવે વખત તેને પગબ્યા કરે અને સળંગે વસાન તેની વચર ધ્રુજાએ પણ તેને ગુસ્સો થઈ આવે જતા એ ગુસ્સામાં જે કંપાણી ભાવના ભરી હોય છે તેથી એ કોપ પણ વરદાનનું ખીલું પાજ બની જાય છે એ કેમ જુદાય ?

આવી પ્રેમાળ માતાનો પ્રેમ સમયેસમયે વાદ આવે છે અને આખમણી આસનું ગીધ પડી જાય છે

આવા માતા-પિતાના અસ્તુમા આ દ્રશ્યની સ્થાપના થઈ છે, અને એ દ્રશ્યના ચોક્કસ વડના ત્રીજા પુસ્તક તરીકે અને સંગ્રહ ક્રમમાં અગ્રણીસમાં પુસ્તક તરીકે માનવાસત્યનું ધ્યન કરાવતું આ સુદર પુસ્તક પ્રગટ થાય છે એ એક આનંદ હાયક યોગ છે

૧૯૧૧૦
અમદાવાદ

રામભાઈ મ રાહ
દરજી

બાળકોના સૂર્યચંદ્ર માતાપિતા

[મૂળ કેબકની પ્રસ્તાવના]

સૂર્ય-ચંદ્ર પોતે નથી ગણ્યતા કે એનાં મિત્રોની પશુ પપ્પી માનવી વનસ્પતિ ઉપર શી અસર થાય છે પણ સૂર્ય-ચંદ્રના મિત્રોમાંથી સ્વામ્ય સૌર્વ તાજગી મળે છે અને સતા પુષ્પો ને ઔષધિઓ રસ મહે છે

માતા-પિતા બાળકના જીવનના સૂર્ય-ચંદ્ર છે માતા-પિતાના વહેવાર ને સ્વચ્છ સતેજ અને પવિત્ર હોય તો એમનાં બાળકોના હૈયા સોજે ખાએ ખીલી નીકળે છે

સૂર્યના પ્રભાસ અને ચંદ્રની પ્રભા વિના જોમ વન સ્પતિ કરમાઈ જાય એની સ્વાભાવિક મુગ્ધે રસ રમણીયતા હણાઈ જાય તેમ માતાપિતાના સ્નેહ-મમતા વિના બાળકનાં જીવન રોગી રસહીન અને વિકૃત બને છે

બાળક જન્મથી જ સરકારમૂખ્ય હોય છે જૂખ્યા માણસ પાસે વાસી ગયાથેનો અમદ્ય આહાર મૂખ્યામા આવે તો પણ તે પેની બગતરા સમાવવા ખાઈ જરી સરકારમૂખ્ય બાળક પણ ને સ્વચ્છ અને પવિત્ર સરકારોનું ખાણ ન મેળવી શકે તો તે મમે તેવા મદા સરમર ક્રીનરી સરમરી માતા-પિતાનું બાળક ખરેખર બાઅસાળી ગણાય ને માતા કે પિતા પોતાના સ્વચ્છ કે સ્વાચની ખાતર બાળકના જીવનને બગાડે છે તે એક નિમળ ઝરખું ડહોળવાનું પાપ કરે છે બાળક તો ચૈતન્યનો કુવારો છે સૂર્ય-ચંદ્રના મિત્રોમા એ સનન બીડતો રહે નવા પવિત્ર

રમગીચ રમ ધરતો રહે એ જોવાની માતા-પિતાની ફરજ છે

પિતા કરતા માતા ઉપર સ્વાભાવિક રીતે જ વધુ જવામારી રહેતી છે બાળકનો ઘરોજીનો સમય માતા પામે જ જાય છે માતા જ એવું સવસ્વ હોય છે માતાની શક્તિ કરતા ગીજી કેઈ અધિક શક્તિની એ કદખાત્રી શક્તિ નથી બાળક તો રીક પજ વૃદ્ધો સુદા દુઃખ અને વેનાની પગોમા માનાને યા કરી આસુ સારે છે માતા માન રેક નથી આપતી મન પલ્લુ આપે છે માતાના હર્ષ શોક આનંદ વિગેરે એના ધ્યાનની સાથે બાળકના દિનમા પ્રવેશ છે

તમે આ વાત તો સામળીા હશે ગામના ગામના એક મોટા કસ્ટૂરીને વેપારી આવી ચડ્યો ગામડાના કસ્ટૂરી જેવી મોઢી ઓજા કાણ ખરીદે ? બહુ બહુ તો મે-પાચ રૂપિયાની ખપે પા. એની પાસે તો હજારો રૂપિયાની કસ્ટૂરી હતી

વેપારી નિરાશ થયો નિરાશપણે એ રત્ના ઉપરથી આ ચો જતો હતો ત્યાં તેને ગામના એક સાધુકારો જોયો ગામડાનો સાધુકાર કેવો દોષ ? એણે કારત્તા-મેના વસ્ત્ર પહેર્યા હતા એવું ચારાનું ઘર બધાનું હતું બીજાને ચારો ખુશતો હતો તે બધું જીમો જીમો જોયા કરતો હતો

પેલાના ગામમાં નવો વેપારી આવી ચડ્યો જોઈને વેપારીએ તેને રોક્યો પેલાની પામે મોના ચો પેના વેપારીએ કહ્યું કસ્ટૂરીનો વેપારી હું બૂલ્યો અડી આવી ચડ્યો હું પણ આ ગામમાં કોઈની પામે ખાતા ધ્યાન નથી તો મારી કસ્ટૂરી કાણ લે ?

પેલાના ગામનું આયુ અપખાલ પેના રા મર્યા સદન ચર્ચ સમ્યુ નવિ પૂજ્ય કેની કસ્ટૂરી છે ?

વેપારીએ કસ્તૂરીનું પ્રમાણ કાઢ્યું અને લાવવાનું બનાવે
 'ચાલો મારા તોળના બની કસ્તૂરી હું ખાડી લઉં
 ધુ ગરીમ જેવા દેખાતા શાકરે પડકાર કર્યો
 કસ્તૂરીનો વેપારી કસ્તૂરી તોળવા બેસે કાઢ્યું લાવે
 હામ કસ્તૂરી તોળીને નાખે નહિ

હામનામની જરૂર નથી આ મારામાજી હતી નાખે
 કસ્તૂરીવાળો વેપારી તો ગ્રીષ્મ બનીને શાકરની
 સામે ભેદ રાખે

એમાં સામે જેવાની જરૂર નથી મશ્કરી નથી
 કરતો તમે-તમાજ જેટલી કસ્તૂરી તમારી પાસે હોય તેની
 તોળા તોળીને આ માગીમાં હતી નાખે કીમતનો જે આપે
 થાય તે ખુશીથી લઈ લાવે

પેના વેપારીએ પોતાની બની કસ્તૂરી મારામાં હતી
 હાથી શાકરે પણ એનો આપે ચૂકરી આપે ગામતું
 ગૌરવ એમ ગરીમ જેવા ગણતા વ્યાપારીએ જાગે ધુ આજે
 પણ એમ મહેવાય છે કે એ મારામાંના ધરમાંથી-હીવામાં
 માથી કસ્તૂરીની સુવાસ નીકળે છે મામ આખું દેવમંદિરના
 ગજારાની જેમ અદોનિગ અધમરે છે

માતાના સંસ્કાર ગામના જીવનમાં કસ્તૂરીની સુવાસ
 વાવે છે એથી બાળકનું જીવન ફૂલની જેમ પમરાયે દેનાવે
 છે એનું જ નહિ પોતાની આસપાસના સમાજ અને
 રાષ્ટ્રને પણ સંસ્કાર બનાવે છે

નીતિચોંધની પત્રિકા ગંગા

શ્રી હવન-મણિ સદ્વાચનમાળા દ્રશ્યતા પુસ્તકો

વર્ષિક લવાચનમાં શ્રી ૧૦-૦૦ (પેલ હુડ)

૧૯ વર્ષ વિ સ ૨૦૧૩

નંબર	પુસ્તકનું નામ	લેખકનું નામ	કિંમત
૪૧	ભગવાન મદારીંગ	શ્રી જ્ઞાનિજી	૩-૦૦
૪૨	સદ્વાચનમાળા મેળી ૧વી		૨-૫૦
૪૩	શુભર્ક કલ	૫ રનિલાલ દેસાઈ	૧-૦૦
૪૪	સો ભ	મુનિશ્રી ચંદ્રમહાસાગરજી	૨-૦૦
૪૫	સતની બાધી પૃથ્વી	શ્રી જ્ઞાનિજી	૨-૦૦
૪૬	સદ્વાચનમાળા મેળી ૨ હ		૨-૫૦
૪૭	અમલ તૃતીયા		૦-૪૫
			<hr/>
			૧૩-૪૫

•

૨૦ વર્ષ : વિ સ ૨૦૧૪

૧	ભગવાન જ્ઞાનદેવ	શ્રી જ્ઞાનિજી	૩-૫૦
૨	વીંગ ના પાણી	શ્રી જ્ઞાન દેવી	૨-૦૦
૩	ભવનુ ભાનુ	મુનિશ્રી ચંદ્રમહાસાગરજી	૧-૨૫
૪	સદ્વાચનમાળા મેળી ૩ હ	શ્રી જ્ઞાનિજી	૨-૫૦
૫	પાપ અને પુણ્ય	શ્રી જ્ઞાનિજી અને સમય	૨-૦૦
૬	પ્રેમપથ પાવનની જાગ્રા	શ્રી જ્ઞાનિજી	૧-૫૦
૭	શ્રીની વાકી		૦-૪૫
			<hr/>
			૧૩-૨૦

૩જી વર્ષ વિ સ ૨૦૧૫

નંબર	પુસ્તકનું નામ	લેખકનું નામ	કિંમત
*૧	પ્રેમનું મંદિર	શ્રી જયભિખુ	૩-૫૦
*૨	જગતશાહ	શ્રી ગુણવતરાય આચાર્ય	૩-૦૦
+૩	હવે તો જાગો	મુનિશ્રી ચક્રવર્તીસાગરજી	૨-૦૦
*૪	શ્રી નેમ-નાણુવ	શ્રી જ્ઞાનદેવ ઠાકોર	૨-૫૦
-૫	આખે આખો મોર	શ્રી જયભિખુ	૧-૫૦
*૬	રાગ અને વિરાગ	પ રતિલાલ દેસાઈ	૧-૨૫
મૃ	મિન્દુમા સિન્દુ	મુનિશ્રી ચક્રવર્તીસાગરજી	૦-૬૫
			<hr/>
			૧૪-૪૦

૪જી વર્ષ વિ સ ૨૦૧૬

૧	સસારસેતુ	શ્રી જયભિખુ	૩-૫૦
૨	સદ્વાચનમાળા બેઝી દયા		૩-૦૦
૩	માતૃદેવો ભવ	શ્રી સુશીલ	૧-૫૦
*૪	ત્યાગની વેલી	શ્રી સુ વ શાહ	૧-૫૦
-૫	મ નીચર વિમલ	શ્રી જયભિખુ	૧-૫૦
૬	સૂલી પર સેજ હમાગી	શ્રી જયભિખુ	૧-૫૦
૭	ચપટી બાગ	શ્રી જયભિખુ	૦-૭૫
			<hr/>
			૧૩-૨૫

૫જી વર્ષ વિ સ ૨૦૧૭

*૧	શત્રુ કે અમતશત્રુ ભા-૧	શ્રી જયભિખુ	૩-૫૦
*૨	"	ભા-૨	૩-૫૦
૩	નકલક મોતી	શ્રી કૃષ્ણકર ચાવ્હરી	૨-૦૦
*૪	ધર્મરત્નના અજવાળા	મુનિશ્રી ચક્રવર્તીસાગરજી	૩-૫૦
-૫	પાલી પરવાળા	શ્રી જયભિખુ	૧-૫૦
૬	કલ્યાણમૂર્તિ	પ રતિલાલ દેસાઈ	૧-૦૦
*૭	પ્રેમજ્વાળાની પરમ	મુનિશ્રી ચક્રવર્તીસાગરજી	૦-૫૦

૬ કુ વર્ષ સ ૨૦૧૮

નંબર	પુસ્તકનું નામ	લેખકનું નામ	કિંમત
૧	ચ રતી બ નદેવ	શ્રી જયભિખુ	૩-૦૦
૨	ન કેસરી	,	૪-૦૦
૩	સ નાયનમાળા એલી પમી		૩-૦૦
૪	હિમગિની ખ્યા	પં રતિવાન દેસાઈ	૧-૫૦
૫	મૂડી મારોક	શ્રી જયભિખુ	૧-૫૦
૬	મજાન અને બીજી નાનો	શ્રી સુ વ યાદ	૧-૫
૭	તિમતે પ્રભાતે	શ્રીમદ રાજચંદ	૦-૫૫
			<hr/>
			૧૫-૨૫

૭ કુ વર્ષ સ ૨૦૧૯

૧	ભરત-આહુ મયી	શ્રી જયભિખુ	૩-૫૦
૨	ઝડાહુ મય	શ્રી રમણનાન સોની	૨ ૨૫
૩	માદીનું અપાર	શ્રી જયભિખુ	૨-૦
૪	૧ ૧ મનુબી	શ્રી ધીરુભાઈ ઠાકર	૨-૦૦
૫	પ્રેમાનનાર-૧	શ્રી જયભિખુ	૩-૫૦
૬	■ -૨	"	૩-૫૦
			<hr/>
			૧૬-૭૫

(કિંમત વધી જતા ભેગ, પુસ્તક નથી)

૮ કુ વર્ષ સ ૨૦૨૦

૧	વડેતુ વાલસ ય	શ્રી બાલુભાઈ વૈદ	
૨	ખ્યાન	શ્રી જયભિખુ	
૩	સાડામા રસાયન	શ્રી વેદરાજ જડુભાઈ	
૪	ચેરનો ત્રિપાક	શ્રી સુશીલ	-
૫	મહાનાયનશ્રવી-૨	શ્રી જયભિખુ	
૬	શ્રી આન ઘન	ડૉ ધીરુભાઈ ઠાકર	-
૭	નાથ-અનાથ	શ્રી મો સુ ધામી	

માતૃદેવો ભવ

અનુક્રમ

૧ ક્ષત્રી ચોરી	૧
૨ જનનીના અતરમા	૪
૩ જન્મ જ્યોત અવતાર	૭
૪ ધૃત ધીરો મનનુ ધીરિયુ	૧૦
૫ પ્રેમ સાવ વિવેક	૧૩
૬ માને કાવર દીકરો ન ગમે	૧૬
૭ અપૂર્ન	૨૩
૮ પૂરા પુણ્યે આત્મી બા મને	૨૮
૯ ધર તો ધર્મ જરૂર	૩૩
૧૦ ૧૧ કોણ મકાન ?	૪૧
૧૨ માનના અને શુભો	૪૬
૧૩ પિતાની કૌતુહલ અને મુદ્દતા	૫૨
૧૪ આવા ઘેર રાજ દિવાળી	૬૬
૧૫ નિમજ માનવનેમ	૭૪
૧૬ ધરમમર્મા ધરમ શાની ?	૮૮
૧૭ ગપિયાની ચોરી	૯૭
૧૮ ચિત્તમસ્તુતિ નવાસ	૯૩
૧૯ કરજદારની દુદ્ધલા	૧૦૬
૨૦ મારી બાના બાપુજી	૧૧૬
૨૧ પ્રેમાવતાર બાપુજી	૧૨૬
૨૨ પ્રેમના છબડે તમે	૧૩૮
૨૩ મે ૧૧ અપૂર્ન	
૨૪ બાપુજી	

ફૂલની યોરી

૧

ફૂલનો શોખ તો મને નાનપણથી જ હતો.

મારી બા ફૂલ પ્રત્યે જે મમતા ધરાવતી, ઘરમા પ્રભુની છબી માટે જે શ્રદ્ધાથી ફૂલની માગા ચૂસતી, તે મમતા અને શ્રદ્ધા મને વારમામા મળે-ની હોવી જોઈએ.

અમારા બગીચામાંથી સુદર નાના ખીલેલા પુષ્પો હું મારી બા માટે એક છામમા લાવીને રાખતો મને એ વખતે જાણે કે માથા મોતી વીણી લાવતો હોઈ એટલો હૃષ અને સતોષ થતો.

બા જ્યારે એ ફૂલ હાવમા લઈ ને ભગવાનની છબી પામે ગોઠવતી ત્યારે એની આગળીઓ જાણે કે કોઈ સુકુમાર વાનિત્ર ઉપર ફરતી હોય એવી મારા અતરમા ઝણઝણાટી લેકતી.

પુષ્પો પૂજા માટે ચૂટાવા જોઈએ, એ શિક્ષણ અને સન્કાર પણ મને મારી માતા પાસેથી જ મળ્યા. આજે કે/લેક કેમણે ઓમતો પોતાના ઘરમા ફૂલ દાનીની અદર ફૂલો ગોઠવે છે, કોઈ કોઈ તો પોતે જ માગા પહેરી એનો ઉપયોગ.

ફૂલની ચોરી

આ દૃશ્ય મારી આંખને ઘણું કઠોર લાગે ॥ મને ઘણી વાર એમ થાય છે કે પ્રકૃતિના નાના બાળ જેવા આ પુષ્પો ચૂંટવાનો આપણને શો અધિકાર છે ?

એક વાર હું મારા પડોશીના બગીચામાં પેસી, છાનોમાનો કેટલાક ફૂલો લઈ આવ્યો. મારી બા એ જોઈને ખૂબ પ્રસન્ન થયો એમ મેં માનેડું ચોરી તો હતી જ, પણ ફૂલની ચોરી કઈ ચોરી ન ગણાય ગમે તેના હાથથી એ ચૂંટાવાના તો હતા જ

મને ઉતાવળ હતી, કારણ કે કોઈ જોઈ જાય એવી ધીક હતી એટલે અપટ ફૂલો તોડતો હતો. સદ્ભાગ્યે મને કોઈએ ન જોયો.

મારી બાને, પૂછનો વખત થયો એટલે મેં એ ફૂલો લાવી આપ્યા એમાં ઘણી ખીલવી કળીઓ હતી કળીઓ જોતા જ બાના ભક્તિનરભોગ ચહેરા ઉપર વે નાની આંધી રેખાઓ અકાર્ષ મને પૂછ્યું

‘આ ફૂલો કયાથી લાભ્યો ?’

બા પાસે હું કોઈ દિવસ ખોડું નહોતો બોવતો, તેથી મેં જવો હતો તેવો ખુલાનો કર્યો

મેં કહ્યું ‘આપણા પડોશીના બગીચામાંથી લા. યો છાનોમાનો લાભ્યો છું’

જો ભાઈ’ બા બોલી પડોશીના બગીચામાં વગર રજાએ આપણાથી ન જવાય, એમની પરવાનગી વિના ફળફૂલને તો ખાધ પણ ન અગ્રહાય ફૂલો

કૂવનો ચેારી

ખીવવા માટે જન્મે છે આ કમીઓ ફૂલઝાડના દૂધ પીતા સતાનો છે ’

માની આખોમા ભારે ઠપકો હતો એણે આગળ કહ્યું

‘ ખીલવાત એ કે તે કમીઓ ચૂટી તે ખોદું કયું એને ચૂટવામા તે પાપ કયું ■ ફૂલ દેવપૂજા માટે ચૂનવા ભેઈએ એ ખરું, પણ એમા વિવેક અને સલાખ જરૂર હોવી ભેઈએ ફૂલની ખાતર ઝાડને જૂડવું એ નિર્ઘયતા છે દેવપૂજાનું પુણ્ય એમ ન મળે ’

મારી સ્નેહાગ માતાએ પૂજની અને ફૂલના નૃવેદની વિધિ સમજાવવા માટી

‘ દેવોને ફૂલના ગજ ભેઈએ એ માન્યતા ખોટી છે એમને તો એક ફૂલ હોય—એક પાખડી હોય —તો પણ ચાલે માત્ર આપણી ભાવના દૂવપાખડી જેવી વિશુદ્ધ હોવી ભેઈએ ’

તે દિવસે હું એનું સમજ્યો કે સૌને—પ્રાણીને, વનસ્પતિને, માનવીને, જીવમાત્રને એની સ્વાભાવિક મર્યાદામા વિકસવાની સ્વતંત્રતા મળવી ભેઈએ

કૂવ એના ઝાડ કે ઊંડ ઉપર જ્યારે ખીવતું હોય છે, ત્યારે તે જાણે કે માતાના ખોળામા કિન્દોર કરતું હોય છે, અને માતાના અતરમાથી રસ ગ્રાહ, પવિત્રતાનું પોષણ મેળવતું હોય એમ લાગે છે આવા ફૂલો અઝાણે ચૂટી લેવા એ તેમના વિકાસ આડે અતરાય ઠેસો કરવા જેવો ભારે અપગ્રાહ છે

૨

રેનેહ અને સહનશીલતા એ બે શબ્દો બહુ જુદા જુદા રહ્યા, પણ એકબીજાને ઘણું નજીકનું સગ પણ છે. રેનેહ હોય ત્યાં સહન કરવાની શક્તિ પોતાની એજે આવે છે.

મારા નાના ભાઈની માદગી વખતે જે અમર દરય ભેથેલું તે હું મારી જિંદગીમાં કદી નહિ ભૂલું.

મારો નાનો છ વર્ષનો ભાઈ બીમાર પડ્યો એક તો વર્ષા ઋતુ હતી, દિવમરાન વરસાદના ઝાપડા પડ્યા કરતા હતા અને અમે ગામડામાં રહેતા હોવાથી અમારા ઘર પણ નાના અને લેજવાળા રહેતા.

મારી બા સાધના વાંચી રિખાતી હતી સાધામાં અસહ્ય વેડના ચતી હોવાથી પથારીમાં જ પડી રહેતી. મોળાં બહેન ઘરનું મામાન્ય કામકાજ કરતી.

એવામાં મારા નાના ભાઈએ મૃત્યુશય્યા લીધી. મારો તો એ રહ્યા જ કરતા પણ આગલા દિવસે વજાની કાચી દાગ એના હાથમાં આવેલી તેમણી તેજે એક બે પુકા મ રેલા.

જનનીના અતરસાવ

બાએ એને ખૂબ ધમકાવ્યો, પણ જે બનવાનું હતું તે બની ગયું

બીજે દિવસે પેટમા સખત દુ ખાવો બિપજ્યો ગામડાગામમા દાખત કે દવા ક્યાથી મળે ? ગામડી વૈદ્યોએ અને વૃદ્ધ ડોરીમાએ આવી, પેટના ઈલાજ થી ધ્યા યન્ત્રિ-સયોગ પ્રમાણે ઉપચારો કર્યા, પણ એની કંઈ મારી અમર ન થઈ

બાગક બીમાર હોય ત્યા બા બિછાનામા શાંતિથી રી રીતે સૂઈ શકે ? એ પણ મારા નાના ભાઈની પધારી પાસે આવીને બેઠી

રાત્રીના નવદસ વાગ્યા હતા

‘ બા, તું મારી જ પામે બેમજે, હો ! ’ મારા નાના ભાઈએ ક્ષીણ સ્વરે કહ્યું

‘ બેટા, હું તારી પાસે જ છું, ક્યાય નહિ જાઉં ’ એમ કહીને બાએ નાના ભાઈને પોતાના ખોગામા લીધો

બાનું આખું અંગ, સાધેસાધા કળના હતા, પણ તે દિવસે પુત્રના વાતસલ્યે એ બ્યથા બુલાવી દીધી

મારા નાના ભાઈએ કહેવા માડ્યું ‘ બા, તને ઠીક નથી. ખોગામા નહિ, પધારીમા જ મને સૂવા દે તારા પગ દુ ખી આવશે ’

મૃત્યુસામ્યા ઉપર પડેલા ભાઈએ માતા પ્રત્યેની છેલ્લી મમતા પ્ર સિંત કરી

બાની આખોઆ આસુ ઇલકાયા

આખોલી ‘મને કંઈ નથી હીકરાના હુ ખ પાસે
માતાનુ હુ ખ જિભુ રહી જ ન શકે ’

શબ્દો તો મને બરાબર યાદ નથી રહ્યા, પરંતુ
સંતાનની ખાતર માતા કેવી અસાધારણ શક્તિશાળી
અને સહનશીલ બની શકે છે તે મેં તે દિવસે જોયું

બા આગલા દિવસે તેની સાથે લડી હતી, તેને
ધમકાવ્યો હતો, છતાં જાણે કંઈ જ ન બન્યું હોય તેમ
તેણે મારા નાના ભાઈની બરિસ કરી

ભાઈબચવાની આશા નહોતી બાજે આખી રાત
બેમીને ભાઈના મો ઉપર વહાવના બધુનો અભિરેક કર્યો

સવાર થતા ભાઈએ સદાને માટે વિદાય લીધી

બાજે એ ભાઈ નથી તેમ બા પણ નથી, પણ
ભાઈના છેલ્લા શ્વાસોશ્વાસ વખતે મેં માતા અને પુત્ર
વચ્ચેની જે માયામમતા જોઈ, તે આ અતરમા દેવ—
પ્રતિમાની જેમ કોતરાઈ ગઈ છે

આવી માતા સદૃશાગ્યે જ મળે હું એવો સુભાગી
નહોતો. છતાં મને એવી જનની મળી, તેને પૂર્વના કોઈ
એકાદ સુકૃતનુ કૃણ માનુ છું

જેમ સત્સંગ પૂર્વના પુણ્ય વિના પ્રાપ્ત થતો નથી
તેમ આવી માતા મણુ પૂર્વલવના પુણ્ય વિના નથી
મળતી

બગદલાળો અવતાર

૩

નાના મામડાની અમારી રાજની ઘટમાળ
પણ નાની જ હોય પણ ઘટનાઓ નજીવી હોય તેથી
કરીને એ રાજિદાણવનની પાછળ ધબકતા હયા એાજ
પ્રેમાળ કે ઊણા હશે એમ ન જહેવાય

રાજ અમારી શેરી વાગવા આવતી બાઈ એક
દિવસે માની પડી શેરી તો વાગવી જ નોઈએ, એટલે
બાઈને બહારે એનો ધડી આ ચો મારી બાની નજર-
બહાર એ વાત ન ગઈ

‘આજ મથુરી કેમ નથી આવી?’ મારી બાએ
મથુરીના ધટીને પૂછ્યું

‘કાલનો તાવ આવ્યો છે હજી ઊતર્યો નથી’
તાવ ને મીમારી રાજનો મામાન્ય પ્રસંગ હોય એવી
બેદિકરાઈએ જવાબમા હતી

‘તો તું એમ કર, હું તને થોડા વાળેલા સૂક,
ગઠોડા ને મરી આપુ તું ઘેર જઈને એનો ઉકાળો
કરીને પાઈ દેજે હમણા તાવના વાયરા છે આ ઉકાળાથી
ઘણાને ઠીક થઈ જાય છે’ મારી બા એમ કહીને ઘર
માવી ઉગાજાની ચીનેનું એક નાનું પડીકું લઈ આવી

હરિજનવાનમા તુજસીના કયારા તો હોય જ, એમાથી
તુજસીના બેચાર પાન ઉંમેરવાનાં પણ બલામણુ કરી

પાછળથી મારી બાને વિચાર આવ્યો રખે ને
આ મયુરીનો ધણી આળસ કરશે અથવા બીજે કામે
વળગી જશે, તો બાઈ બિચારી તાવમા હેરાન થઈ જશે

એટલે થોડી વાર રહીને એ તૈયાર કરેલો ઉકાળો
લઈ આવી અને પેવા મયુરીના ધણીને, ઘેર જઈને
તરત જ એ પાઈ દેવાનો આગ્રહ કર્યો

પણ મારી બાને એટલેથી થોડો જ સતોષ થાય ?
દીને પથ્થ આહાર ને પોષણ મળવા જ ભોઈએ બપોરે
આવીને થોડા દાળખાત લઈ જવાતી મયુરીના ધણીને
સૂચના આપી રાખી અને વખતસર આવીને એ લઈ
પણ ગયો

ગામમા બધા બીમારો બાના હાથની એવી સાર
વાર પામતા એમ તો હું ન કહી શકું પણ એટલું
બાઈ છુ કે ઠોઈ માડું પડ્યું હોય, ઠોઈને આશ્વાસનનાં
જરૂર હોય અને અમારા થોડા પણ મળ ધમા હોય, તો
મારી બા એને યથાશક્તિ મદદ કર્યા વિના ન રહે દુખી
અને દર્દી માત્રની એ માતા હતી એમ કહું તો ચાહે

મયુરીએ જ એક વાર મને ભોઈ ને કહેલું ‘બાઈ,
તમારી બા તો જગજીનાનો અવતાર છે, એની તોલે આ
ગામમા ઠોઈ ન આવે.’

અમે પૈસાગર નહોતા, તેમ છેક ગરીબ પણ

નહોતા. અમારે ત્યાં દોરદાખ હતા અને સારી જેતી વાડી પણ હતી એટલે રોકડ પૈસાની નહિ, પણ અન્ન, પાણી, છામ વગેરેની અમારે ત્યાં પુષ્કળ છત હતી અને મારી બા પણ એનો છૂટે હાથે ઉપયોગ કરી શકતી

મારી બાના એવા અગણિત ઉદાર વહેવારો, જે મેં નાનપણમાં જ જોયા છે તે ઉપરથી મારા મનમાં શિલાલેખ જેવી એક ઝાપ અકિત થઈ છે

‘ પૈસાદારને ત્યાં જન્મ્યો તેથી કે ડ શ્રીમત થઈ જતો નથી

‘ ધધારોજગારમાં સારો પૈસો કમાયો હોય તેથી પણ માણસ ધનવાન નથી બની જતો

‘ જેનું મન મોટું છે, સાચામાના અરધા રોટલામાંથી પણ ખટકુ રોટલો જે બીજાને આપી શકે છે, જે પોતે થોડી અગવડ વેડીને સામાના એ ઉપર સતોષ અને સુખની લાગણીઓ લહેરાવી શકે છે, તે જ માથો શ્રીમત છે—તે જ સાચો ધનવાન ॥

‘ હૃદયની દીનતા જેવું હારિદ્ર આ દુનિયામાં બીજું એકંકે નથી સદ્ધિ—મમૃદ્ધિ લલે બાની જાય, પણ જે હૃદયનું ઔદાર્ય ગયું તો સર્વસ્વ ગયું

‘ ભારતવર્ષ આજે ક ગાલ છે—અન્નવશની ચિંતાથી આકુળઆકુળ છે, પણ માતાઓ અને બહેનોમાં જે ઔદાર્ય આપણે છલકાતું જોઈએ છીએ, તે જ આપણી સાચી રક્ષાથી સપત્તિ છે’

તુ ઘીઁ મળતુ ઘીતિયુ

૪

સુવારમા અમે ઘરના બધા માણસો નાહી લેતા નિયમ એવો હતો કે હું નાહવા બાઉ ત્યારે અગ ઉપર પાણી હું પોતે ઢોળુ, પણ મારુ નગ લૂવાનો અધિભાર મારી બાનો.

હું નાહી રહ્યો એટલે જૂમ મારવા માલ્યો ‘બા ! બા ! ઝટ આવ ! લૂછી નાખ ! ટાઢ વાય છે !’

હુવાલ કે રૂમાલ અમારે ત્યા નહોતા પુરો પોતિયાનો એક છેડો નિચોવી વેનાથી આપુ અગ લૂછી નાખે, બેરાએ સાડીના પાલવનો ઉપયોગ કરે મારી બાએ પોતાની સાડીના છેડાથી મારા દેહ ઉપરનું પાણી લૂછી નાખ્યુ, પછી કહે ‘જા હવે’

મારા પગના તળિયા તો હજી સીના જ હતા એ ડોરી જમીન ઉપર મૂકે તો ધૂળવાળા યાય મે કહ્યુ બા, પગ કમા મૂકે ? પગ મેલા થયે તો ?’

‘મેલા યાય તો પછી ધોઈ નાખજે ! હમણા તો જા, નીકળ !’ મારી બા વધારે કડાકૂં માથી છૂટવા મથતી દેખાઈ

તુ ધોળે મનનુ ધોતિયુ

‘ નહિ, બા, તારો છેડો પાથર, એની ઉપર પગ મૂકીને બહાર નીકળી જાઉં ’ મને નવી યુક્તિ સૂઝી મારી બાનુ પહેરવાનુ વસ્ત્ર બગડે એની મને પરવા નહોતી

બાએ થોડી રકઝક તો કરી, પણ આખરે માતાનુ હૈયુ પુત્રના આગ્રહ પાસે હાથું બાએ પોતાની સાકીને એક તરફનો છેડો અધર્સીની ધરતી ઉપર બિછાવ્યો હતુ એની ઉપર પગ મૂકીને ચોરડીની બહાર નીકળી ગયો

હુ એ વાત છેક ભૂની ગયો હતો, પણ મારી બા જ્યારે પૂજા કરવા બેઠી ત્યારે તે મને કહેવા લાગી

‘ બેગા, પગના તળિયાને રજ ન અડે એટલા સારુ આટલી બધી ચીવટ રાખે છે, તો મનને પાપની રજ ન વળગે, મન મેલુ ન થાય તે માટે આપણે કેટલી ચીવટ રાખવી જોઈએ ? આ દેવપૂજા, ધર્મના વિધિ, આ ક્રિયા એ બધુ મનના મેલ ધોવા માટે ॥ જલુ છે ને-ધોખીડા રે । તુ ધોળે મનનુ ધોતિયુ ’

સાદી ભાષામાં અને વધુ સાદી રીતે બોલાયેલા એ શબ્દો હજી પણ મારા કાનમાં ગુંજે છે

શરીરને અને વસ્ત્રને સ્વચ્છ રાખવા આપણે અનેક ઉપાયો થોળાએ છીએ આપણા પગરખા ને આપણી આમપાસની ખીજી વસ્તુઓ મેલી-ગદી ન થાય તે માટે કાળજી રાખીએ છીએ, પણ મનમાં અન તિ કે અધર્મનો સચાર સરખો પણ ન થાય તે માટે આપણે

કેઈ દિવસ રિતા કરી છે? એવો કેઈ દોષ થતા જ પશ્ચાતાપના આસુથી એ ધોઈ નાખવાનો દ' સકંપ કદી કર્યો છે?

બહારની ગદફી જોઈને આપણે નાકનું ટેરવું ચઢાડીએ છીએ પણ મનને અપવિત્ર બનેલું જોયા પછી આપણે કદી રહ્યા છીએ? એવો દોષ ફરી વાર નહિ થાય એવી મનમા પાકી ગાંઠ વાળી છે?

જ્યારે જ્યારે શરીરનો, ઘરનો, વસ્ત્રનો સ્વચ્છ તાનો ખ્યાલ મારી સામે ખડો થાય છે ત્યારે ત્યારે મને નાનપણમા મારો બાપે કહેલી વાત યાદ આવે છે હું મનમા ને મનમા મળુને પ્રાર્થું છું

‘ભગવન્! મારા મનને નિષ્પાપ કરજે!’

મન જો નિષ્પાપ, નિર્મળ બન્યું તો બીજી અશુદ્ધિની મને ચિંતા નથી જેનું મન પવિત્ર છે તેને આપ્તુ વિશ્વ દેવમંદિર સમુ પવિત્ર અને આદલાહક લાગે છે

મનની પવિત્રતાના અગ્નિ પાસે સ્થૂળ ઘેલના પુજ સ્વત બળીને રાખ થઈ જાય છે

પ્રેમ સાથે વિવેક

૫

એક દિવસે અમારા ફળિયામા એ પખીતુ નાનુ બચ્ચુ તરફડતુ જોયુ એની આખ પછુ હજુ પૂરી ઉઘડી નહોતી, તે પખી બિડવાની શક્તિ તે કયાથી હોય ?

હુ એની પાસે પહોંચ્યો એ/લામા તે મારા નાના જાઈમહેન પછુ આવી પહોંચ્યા ધમણની જેમ પખીના બચ્ચાનો શ્વામોશ્વાલ વાલતો હતો અમે સૌએ નિશ્ચય કર્યો કે ગમે તેમ કરીને પખીના આ નાના બાળને એની માતાના ખાતર પછુ બચાવવુ એના બા બિચારી કચાઈક મૂરતી હશે માનુ કરીને આપણે એને ઉડાડી મૂકીશુ

એક જણ હોડતો જઈને ઘોગ ચોખા, ઘઉં લઈ આવ્યો પીજે એક જણ પાણીનો ખ્યાલે ભરી લાગ્યો એ ધીમે ધીમે ચોખાના કણ એની ચાચમા મૂક્યા

એ પખી બિચાડુ આવ પણ પોતાના શક્તિથી જોતી શકતુ નહિ એ ચાચ ઉઘાડીને થોડુ પાણી ઉપ રથી રડયુ કેઈ પણ માલ, ધવાયેલા પખીને અન્ન-

પાણી આપ્યા હોય, તો તે સાબુ થાય એવી અમારી બાલકબુદ્ધિએ જે કંઈ સૂઝાડ્યું તે અમે કરી છૂટ્યા

એન્દ્રામા અમને ટોળે મળેલા જોઈને મારી બાત્યા આવી તેણે પ્રેમથી પેલા પખીને પોતાના હાથમાં લીધું થોડીવાર રહીને એ બોલી

‘એતે પજવગો મા ! નિરાતે મરવા હો ભગવાનનું નામ લો.’ હવે, એ બન્ને એમ નથી લાગતું

મે પૂછ્યું ‘બા ! એ કેમ નહિ બચે !’

‘બહુ ઠીકથી પડ્યું છે, નાનું ફૂલ જેવું પખીનું બાળ એ પછાડ મહત્તન ન કરી શકે તમારો સૌનો એટલો બધો પ્રેમ કે એન્દ્રે કરનાર બચી જાય, પણ એકલા પ્રેમથી લી નથી વળતો સાથે નાન પણ જોઈ એ તમે પ્રેમ બતાવવા છતાં પખીના બચ્યા ઉપર વધુ તો જીવન જ કર્યો છે પરંતુ આ વાત અધારે તમારાથી નહિ સમજાય’ બાએ થોડો ખુનાસો કર્યો

તે વખતે બહુ ઝીલી વાતો સમજવાનાં મારામાં યજ્ઞિ નહોતી પણ બાએ કહેવા સૂત્રોનું રહસ્ય પાછળથી સમજાયું

બાની કહેવાની મતલબ એવી હતી કે દુનિયામાં એકલો પ્રેમ, નસી કયા, માત્ર શુભાશય બસ નથી થતાં છવનને સુદર તથા યશસ્વી બનાવવું હોય તો પહેલા પ્રેમની જરૂર છે, તેની જ સમજણની અને શક્તિની પણ જરૂર પડે છે

પ્રેમ સાથે વિવેક

પ્રેમ વિનાનું જ્ઞાન નકામું છે, જ્ઞાનબુદ્ધિ કે વિવેક વિનાનો પ્રેમ પણ નકામો છે પ્રેમ તેમજ જ્ઞાન શમ્ભિનો પણ કંઈ અર્થ નથી શક્તિ વિનાના પ્રેમ તથા જ્ઞાનનાં પણ ગી કિંમત છે?

ધારો કે હું શક્તિશાળી છું, પણ મારામાં પ્રેમ કે જ્ઞાનો છાગે સરખો પણ નથી પત્રી દુનિયાને કંઈ રીતે ઉપયોગી થવાનો । ઉપયોગી ન થાઉં એ તો ઠીક, પણ કદાચ ત્રાસઉપ-ભયઉપ બનું એવો સભવ રહે ખરા મારી શક્તિઓનો હું કદાચ દુરુપયોગ પણ કરી બેસું

ધારો કે હું નકાન જ્ઞાની છું પણ મારા અંતર માં માનવજાત માટે કે અન્ય છોનો માટે પ્રેમ કે મમતા ન હોય તો માનુ જ્ઞાન શુષ્ક જ રહેવાનું - એમાથી કોઈને ટીપુ મરજી પણ નહિ મળે

એટલે પ્રેમ પણ ઘડી વાર ઘણું તુકમાન કરે છે માતાનો પ્રેમ બાળક ઉપર હોય એટલે બાળકનું ભણત જ થાય એમ નથી બનતું પ્રેમાધ મા બાળકને સ્વચ્છંદી તથા ઉદ્ધત બનાવે છે પ્રેમમાં જ્ઞાનનું મિશ્રણ રહેવું જોઈએ ઘણી માતાઓ માગડોરનું પૂરતું જ્ઞાન ન હોવાથી, લાગણીવશ બનાં પોતાના સંતાનોનું અહિત કરતાં હોય છે

એ જ પ્રમાણે શક્તિની વાત મમજવી જ્ઞાન હોય પ્રેમ હોય, પણ શમ્ભિ જ ન હોય, તો પરિણામ

શૂન્યમા આવવાતું માન્યમા પ્રેમ અને જ્ઞાન બન્ને હોય પરંતુ એ પોતે જિજ્ઞાસાવશ હોય તો શું કરી શકે ?

ખરી વાત એવી છે કે પ્રેમ, જ્ઞાન અને શક્તિનો હૃદયના મેળ બેસાડવો જોઈએ હૃદય, બુદ્ધિ અને શરીર એ ત્રણેનો વિકાસ પોતપોતાના મર્યાદામા સાધી લેવો જોઈએ

સાચે જ, મારા બાળે કહ્યું હતું તેમ જ યશુ પખી બિચારું મરી ગયું એની મારવાર કેમ કરવી તે અમે નહોતા જાણતા માત્ર પ્રેમ અને દયાની મૂડી ઉપર વેપાર ખેડ્યો પરિણામ ખોટામાં આંચુ

અનાદીની ભાવના ગમે તેટલી સારી હોય, પણ તેનાથી શું વળે ? એ નિશ્ચય કયો હતો કે આ પખી હાલી જાય તોપણ મારે એને ખાજરામા નથી પૂરવું એ નિશ્ચય નકામો હતો, કારણ કે સમજણ વિનાનો હતો

પખીએ આખરે પ્રાણ છોડ્યા આંધો સ્નેહ જેની ઉપર વર્ષાબંધો હતો તેની અતિમ ક્રિયા ઠીકઠીક થવી જોઈએ, એમ અમને લાગ્યું

મારી બાળે પોતાની જૂની રેશમી ચોળીનો એક ટુકડો કાઢી આપ્યો પખીના મૃતદેહને એમા મૂક્યો ફરતું થોડું કે મૂક્યું આથે વાડની બોધે એક જિંઠો ખાડો ખોલી તેમા એ દેહ બજાવીને મૂક્યો રણ એની ઉપર માટી નાખવાની જમારી કેઈની હિંમત ન આવી આવા સુંદર બાળ ઉપર પૂજાકારા રી રીતે

હવવાય ? એમા અમને નિંદ્યાના જેવું લાગ્યું

આખરે મેં મો ફેરવીને બીજી બાજુ લેયું અને પાછળથી ખાડામા હાથ વતી ધૂળ પૂરી હીધી ઉપર એક મોટો પાટો મૂક્યો

પખીની અતિમ ક્રિયા પૂરી કરીને આગણામા હું આથે બેસો રહ્યો મારી બા મને નવરાત્ર્યા વિના નહિ છેડે એવી બીક હતી, પણ એજામા તો બાએ જ કહ્યું

"હાથપગ બરાબર ધોઈને અહર આવ"

મને વિચાર આવ્યો મનુષ્યના મૃતદેહની અત્યેષ્ટિક્રિયા કર્યા પછી આપણે સ્નાન કરીએ છીએ, સૂતક પાણીએ છીએ પખીના મૃત્યુ પાછળ કેમ કંઈ નહિ ?

‘માત્ર હાથપગ ધોઈ નાખ્યું ? નાહવાની જરૂર નહિ ?’ મેં વધુ સ્પષ્ટીકરણ મગ્યું

બાએ કહ્યું ‘એ પખી કંઈ એપી રોગથી નહોતું મરી ગયું, એટલે નાહવાની જરૂર નહીં જે રોગના જતું ફેવાતા હોય તે રોગવાળા મનુષ્ય કે પ્રાણીની છેલ્લી ક્રિયા કર્યા પછી નાહવાની જરૂર ખરી, ત્યારે સૂતક પાણીએ તો એમા અર્થ છે પણ આ પખીની બાબતમા એવું કંઈ જ નથી”

અમે સૌએ હાથપગ બરાબર ધોઈ નાખ્યા ઘરમા આવ્યા એટલે માને કંઈક ચાહ આવ્યું હોય તેમ

તે કહેવા લાગી

“ પખીના મરના બચ્ચા ઉપર તે નિસ્વાર્થ પ્રેમ વરસાવ્યો છે. દેવતાઓ તારી ઉપર એવો જ પ્રેમ વરસાવશે

“ તું કહાય માદો’ પડશે, તારી, માતા. પધારી પાસે નહિ હોય, તો તે વખતે ખીજા મિત્રો તને શ્રીતિ બક્ષિતથી એ રીતે નવરાવશે

“ આપણે જે વહાણ, હેતુ હયા, મૂળા પ્રાણીઓ પ્રત્યે હાખવીએ છીએ તેનો હજાર ગણો બ લો મળી રહે છે કોઈ બી વાવેલું નકાસું નથી જતું

“ પખી-પ્રાણી ઉપર તારા જેવો પ્રેમ છે, તેવો જ પ્રેમ માનવસમુદાય તરફ વહાવજે ! ”

એનું બોલતા બાની આમેમા અગઅગિયા સ્વાર્થ ન ન્ય

માળે કાવર દીકરો ા ગમે

૬

અમારા ગામના પાદરે ગ્રામમાના જેવી નદી વહે છે ઉનાગામ જોકે એનું પાણી સુકાઈ જાય છે, પણ નદી ઉપાત દૂવા અને નાનીમોટી તળાવડીઓ એટલી બધી છે કે પાણીનું કંઈ અમારે વેકવું નથી પડતું

આટલું અખૂર પાણી જયું રહેતું હોવાથી અમને એ- બીજો લાભ પણ મળ્યો છે અમારા ગામમા ભાગે જ એવો ડોઈ પુ,પ હશે કે જેને તરતા નહિ આવડતું હોય બાગક નિશાળે જવા માટે, એટલે એકમે વરમ ની અદર તેણે તરતા શીખી લેવું જોઈએ, એવી એક રીત જ પડી ગઈ છે

માબાપ નહિ તો નગાવહાલા, દોસ્તો કે શિક્ષક પોતે નવા કિયોરોને સાથે લઈને નાના તળાવને કાઠે જાય અને ત્યાં એકે એકે સૌને તરતા શીખાવે પાણીની બીક તે દિવસે કાઢી નાખે

એક દિવસે મારા પણ વારો આવ્યો હતું પાણીથી બહુ જ ડરતો રખે ને ડૂબી જવાય એવી શિશુસહજ બીક રહેતી પણ સરખેસરખી વયના વિદ્યાર્થીઓનું

માને કાચર દીપ્તે ન ગમે

એક ટોણુ મારે ત્ય આબુ અને એણે મારી પછીની
બીઠ મારી નાખવા, મને તરવા જવા માટે માથે લેવાને
નિર્જન જાહેર કર્યા

હું એમને જોઈને ઘરમા સતાર્થ ગયો મારી
બાને ખજર પડી એટલે એ ઘરમા મને ગોતતી મારી
પાસે આવી હું એને વળગી પડ્યો, કરમરવા લાગ્યો

‘ બા મારે નથી જવુ હું રૂખી જઈશ મને
ખીક લાગે છે ”

બા કેટની મધુ હુવાની બની શકે છે તે એ
દિવસે જોયુ એણે તો મારા કાનની બૂટ પડી એક
તમાથો હજવેકથી લગાવી દીધો એ બોલી

“ જોતો નથી આટલા બધા છોકરા તરવા જાય
છે અને તું ખીકપુની જેમ ઘરમા લરાઈને બેઠો છે ?
મારો છોકરો આવો કાયર ન હોય ચાલ બહાર નીકળ ”

પદમણીને બાસે મને બહાર કાઢ્યો અને ટોળાને
જે મુખ્ય માણસ હતો તેના હાથમા મારુ કાડુ મૂક્યુ

હવે નારાથી નામી શકાય એમ ન રહુ કરુણાનો
મૂર્તિ જેવી બા પોતે જ જ્યારે હડસેલીને ઘરનો બહાર
કાઢે ત્યારે એની ક્રિયાદ ચા કરવી ?

હું મૂજતો મૂજતો અમારા મગાથીઓ માથે
તગાવ તરફ ચાલ્યો

અમારા શિક્ષકે મને તગાવમા શી રીતે ધકેલ્યો

માને કાયર દીકરો ન ગમે

અને મને પણ તરતા શીખવાની કેવી મજા પડી એ વાત
અહીં અસ્થાને છે થોડું થોડું તરતા આવડ્યું અને
પાણીમાં ડૂબવાની બીક તો મદતર નીકળી ગઈ પરંતુ
મારી બાની જે નિષ્કુર પ્રતિમા એ જોઈ હતી તે હજી
હંથામાં કેતરાઈ રહી છે ઘેર ગયા પછી એની સાથે
એક શબ્દ સરખો પણ ન બોલવો એમ એ નહીં ક્યું

તળાવમાં નાહીને ઘેર ગયો ભૂખ તો લાગી જ
હતી બાએ મને ખાવા બેસાડ્યો એ પણ પાસે આવીને
બેઠી મારા મો ઉપર છવાયેલી ઉઘસીનના મને
ગ્વાનિની રેખાઓ એની નજર બહાર થોડી જ રહે
મને થોડા રિલાયેલો જોઈને તે કેમ ન સ્નેહભીના
સ્વરમાં કહેવા લાગી

“જો, જો, ગામડાગામમાં રહેવું હોય તો તરતા
તો શીખવું જ જોઈએ પાણીની મતલ બીક રાખવી
અને નાનો અકસ્માત નડતા બૂડી મરવું એના કરતા
પહેલેથી જ તરતા શીખી લીધું હોય તો વધુ મારુ
છવવા માટે એવી શક્તિઓ ખીલવવાની જરૂર છે”

મૂગો મૂગો હું સાબળી રહ્યો પણ મારી બાએ
છે કે છે વે જ્યારે એ આખી વાતનો ઉપસહાર કર્યો,
ત્યારે તો મારું હૃદય બરાઈ આવ્યું એણે કહ્યું

‘ મારો દીકરો બીકલું છે એમ ગામમાં કેડ
કહે, તો મારાથી એ મહુન ન થાય તું તરવાની બીકે
સતાર્થ ગયો, કાયરની જેમ ખૂણમાં બરાઈ બેઠો, તે

માને કાયર દીકરો ન ગમે

જોઈને મને અતરમા આગ લાગી મને એમ થયું કે
મારા દીકરો આટલો બધો કાયર ! કેઈપણ રીતે એની
કાયરતા ઝાટકી નાખવી જ જોઈએ એટલે મેં તને
પુસ્તકો એકાદ લપડાક ચોરી દીધી, પણ એ માતાની
લપડાક હતી બલિષ્ઠતા તને કેઈ બીજા કહે તેના
કરતા એ એક લપડાક વધુ સારી '

બા પોતાના પુત્રને કેવો ઘડવા માગતી હતી તે
મને તે દિવસે થોડું સમજાયું એનો પુત્ર માત્ર બહુવા
મા હોશિયાર થાય, બે પૈમા કમાતો થાય એટલું જ
મમ નહોતું એને તો એનો પુત્ર તૈયાર કરવો હતો કે
જેને કાયર, બીકલ કટીને કેઈ તેનું અપમાન ન કરી
પાકે એ વિદ્વાન, પરિશ્રમી નેતાનાવી હોય એનું જ
મન, પણ શખ્તિશાળી પણ હોવો જોઈએ

જમીને છિન્નો એટલે બાએ કહ્યું

હવે રમવા જાઓ બપોરે છિપીયા મા,
નહિતર શરદી ધઈ જશે. '

અમારી પૈમા અગેની સ્વિતિ બહુ સામાન્ય હતી એમ હું કહી ગયો છું નમને કોઈ ગરીબ ગણે તો અમે વાપો ન લઈએ, પણ ગરીમ બાણીને જો કોઈ દયા બતાવવા આવે અથવા અમારામાનો કોઈ બાગક રૂપિયા-પૈમા માટે હાથ લાગે કરે, તો મારી બાના આત્માને મખત આઘાત લાગતો:

ગરીબ માણસ પણ મનથી શીમત બની શકે છે, એમ તે ઘણી વાર મહેતી

એક વાર અમારા ફરના એક મગાએ મને આઠેક આના વાપરવા આપ્યા એ આઠ આના લઈને રાશ મતો ત્યારે હું બા પામે ગયો, ત્યારે એતુ મેં એકદમ બિતરી ગયું એ બોલી

“બસ, તે એ પૈમા લીધા ૪ કેમ? મફત મળે એન્દે લઈ લેવું? તને લાગે હાથ કરના ચરમ ન આવી?” ચાન, કરુણાદ્રં બાના રહેત ઉપર કોધના લાલાશ તરવરી રહી જતાં

‘હું કઈ ચોરી કરવા નહોતો ગયો મને આપ્યા ને મેં લીધા” સમાચારતો હોડ એમ હું કરગર્યો

“ચોર નહિ તો સિજાવૃત્તિ! આજે પૈમાનો લોભ

વગરના હાથે ૧૧ કરના કે બીજા મામતના તને
મુકે ૧ નહિ માવ'

પેના હમ પવુ જુલિના મલિનતા હામે મરા
જને નિષાધ હને અંધ વાર મરના લેવાની હાથ
વગરના તે પીએ પીએ એ વર કરી અવ એ એની
મન્યતા જેની નરોની

અને એ કેઈ અવની કે જમન બનાવની
મિતારો પ્રયાર માટે મરના વહેવનુ હાથ તે
આવજામના અવમના પવુ હાથ તને કર્યા વિના
ન રહે

મરના હવા મરની હાથ, તે ઘેરો દીમત
પવુ મરના પેના ખરવા ન ખુલી બનાવશે

મરના મરની કે યોવનિયુ વમવા મરના હાથ
11 અવ કે મરિયમ પેના ખરવા એને હાથે
મૂખર્ષ મરશે

એ અડ અવ જ એ મરી પમેથી તર્જ નીખા
ધામાત અરજવ નહિ એને મુ ગરમે મરશે
12 એ અડ હવા પેના વિમલ એ પરી નર્ષ

13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1044 1045 1046 1047 1048 1049 1050 1051 1052 1053 1054 1055 1056 1057 1058 1059 1060 1061 1062 1063 1064 1065 1066 1067 1068 1069 1070 1071 1072 1073 1074 1075 1076 1077 1078 1079 1080 1081 1082 1083 1084 1085 1086 1087 1088 1089 1090 1091 1092 1093 1094 1095 1096 1097 1098 1099 1100 1101 1102 1103 1104 1105 1106 1107 1108 1109 1110 1111 1112 1113 1114 1115 1116 1117 1118 1119 1120 1121 1122 1123 1124 1125 1126 1127 1128 1129 1130 1131 1132 1133 1134 1135 1136 1137 1138 1139 1140 1141 1142 1143 1144 1145 1146 1147 1148 1149 1150 1151 1152 1153 1154 1155 1156 1157 1158 1159 1160 1161 1162 1163 1164 1165 1166 1167 1168 1169 1170 1171 1172 1173 1174 1175 1176 1177 1178 1179 1180 1181 1182 1183 1184 1185 1186 1187 1188 1189 1190 1191 1192 1193 1194 1195 1196 1197 1198 1199 1200 1201 1202 1203 1204 1205 1206 1207 1208 1209 1210 1211 1212 1213 1214 1215 1216 1217 1218 1219 1220 1221 1222 1223 1224 1225 1226 1227 1228 1229 1230 1231 1232 1233 1234 1235 1236 1237 1238 1239 1240 1241 1242 1243 1244 1245 1246 1247 1248 1249 1250 1251 1252 1253 1254 1255 1256 1257 1258 1259 1260 1261 1262 1263 1264 1265 1266 1267 1268 1269 1270 1271 1272 1273 1274 1275 1276 1277 1278 1279 1280 1281 1282 1283 1284 1285 1286 1287 1288 1289 1290 1291 1292 1293 1294 1295 1296 1297 1298 1299 1300 1301 1302 1303 1304 1305 1306 1307 1308 1309 1310 1311 1312 1313 1314 1315 1316 1317 1318 1319 1320 1321 1322 1323 1324 1325 1326 1327 1328 1329 1330 1331 1332 1333 1334 1335 1336 1337 1338 1339 1340 1341 1342 1343 1344 1345 1346 1347 1348 1349 1350 1351 1352 1353 1354 1355 1356 1357 1358 1359 1360 1361 1362 1363 1364 1365 1366 1367 1368 1369 1370 1371 1372 1373 1374 1375 1376 1377 1378 1379 1380 1381 1382 1383 1384 1385 1386 1387 1388 1389 1390 1391 1392 1393 1394 1395 1396 1397 1398 1399 1400 1401 1402 1403 1404 1405 1406 1407 1408 1409 1410 1411 1412 1413 1414 1415 1416 1417 1418 1419 1420 1421 1422 1423 1424 1425 1426 1427 1428 1429 1430 1431 1432 1433 1434 1435 1436 1437 1438 1439 1440 1441 1442 1443 1444 1445 1446 1447 1448 1449 1450 1451 1452 1453 1454 1455 1456 1457 1458 1459 1460 1461 1462 1463 1464 1465 1466 1467 1468 1469 1470 1471 1472 1473 1474 1475 1476 1477 1478 1479 1480 1481 1482 1483 1484 1485 1486 1487 1488 1489 1490 1491 1492 1493 1494 1495 1496 1497 1498 1499 1500 1501 1502 1503 1504 1505 1506 1507 1508 1509 1510 1511 1512 1513 1514 1515 1516 1517 1518 1519 1520 1521 1522 1523 1524 1525 1526 1527 1528 1529 1530 1531 1532 1533 1534 1535 1536 1537 1538 1539 1540 1541 1542 1543 1544 1545 1546 1547 1548 1549 1550 1551 1552 1553 1554 1555 1556 1557 1558 1559 1560 1561 1562 1563 1564 1565 1566 1567 1568 1569 1570 1571 1572 1573 1574 1575 1576 1577 1578 1579 1580 1581 1582 1583 1584 1585 1586 1587 1588 1589 1590 1591 1592 1593 1594 1595 1596 1597 1598 1599 1600 1601 1602 1603 1604 1605 1606 1607 1608 1609 1610 1611 1612 1613 1614 1615 1616 1617 1618 1619 1620 1621 1622 1623 1624 1625 1626 1627 1628 1629 1630 1631 1632 1633 1634 1635 1636 1637 1638 1639 1640 1641 1642 1643 1644 1645 1646 1647 1648 1649 1650 1651 1652 1653 1654 1655 1656 1657 1658 1659 1660 1661 1662 1663 1664 1665 1666 1667 1668 1669 1670 1671 1672 1673 1674 1675 1676 1677 1678 1679 1680 1681 1682 1683 1684 1685 1686 1687 1688 1689 1690 1691 1692 1693 1694 1695 1696 1697 1698 1699 1700 1701 1702 1703 1704 1705 1706 1707 1708 1709 1710 1711 1712 1713 1714 1715 1716 1717 1718 1719 1720 1721 1722 1723 1724 1725 1726 1727 1728 1729 1730 1731 1732 1733 1734 1735 1736 1737 1738 1739 1740 1741 1742 1743 1744 1745 1746 1747 1748 1749 1750 1751 1752 1753 1754 1755 1756 1757 1758 1759 1760 1761 1762 1763 1764 1765 1766 1767 1768 1769 1770 1771 1772 1773 1774 1775 1776 1777 1778 1779 1780 1781 1782 1783 1784 1785 1786 1787 1788 1789 1790 1791 1792 1793 1794 1795 1796 1797 1798 1799 1800 1801 1802 1803 1804 1805 1806 1807 1808 1809 1810 1811 1812 1813 1814 1815 1816 1817 1818 1819 1820 1821 1822 1823 1824 1825 1826 1827 1828 1829 1830 1831 1832 1833 1834 1835 1836 1837 1838 1839 1840 1841 1842 1843 1844 1845 1846 1847 1848 1849 1850 1851 1852 1853 1854 1855 1856 1857 1858 1859 1860 1861 1862 1863 1864 1865 1866 1867 1868 1869 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905 1906 1907 1908 1909 1910 1911 1912 1913 1914 1915 1916 1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2

બા બહી નહોતી, પણ સસ્કારમા જ એને સ્વ
માનની તાતીમ મળી હતી પહેલા એક વાર અમારે
ન છૂટકે થોડા દિવસો અમારા મામાને ત્યાં ગાળવા
પડેલા એ વખતે બાનુ સ્વમાન ઘવાયુ અને બીજે
જ દિવસે બા અમને લઈને ત્યાંથી ચાલી નીકળેલી

“કોઈનું કામ ક્યાં વિના એનો પાણીનો ખ્યાલો-
સોપારીનો કટકો પણ આપણાથી ન લેવાય ” ઘરગથ્થુ
શબ્દોમા બા મજૂરીનું - શ્રમનું માહાત્મ્ય પ્રતોષતી
અને અમારા કુમળા હાથમા સ્વમાનના સસ્કાર સી ચતી

સ્વમાન શુભાશ્વા પછી માણસ સહ બની જાય
છે પછી તો રસ્તાના ભિખારી કરતા પણ એની દશા
વધુ દયાજનક બને છે મહેનત મજૂરી કે નોકરી કરવા
તું એને દિવ નથી થતું જ્યાંથી જોઈ શકે મફત
તું મળે ત્યાંથી લઈ લેવાની દાનત એના માથા ઉપર
ભૂતની જેમ ત્રી જેસે કે જમતનો એ મોટામા મોટો
કરજદાર બનીને પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરે છે

યુરોપ જેવા દેશોમા સ્વમાનની વૃત્તિ નાનપણ
માથી જ વિકસે તે તરફ મામાપ ખાસ લક્ષ રાખે છે
મામાપ ધનવાન હોય એટલે પુત્રે એ ધન ઉપર
તાગડધિત્તા કરવા એમ ત્યાં સાચું જ કોઈ માને છે

લવભના લક્ષ્મીપતિઓ અને સત્તાધિકારી
એના પુત્રોને મહેનત-મજૂરી કરીને પોતાનો નિર્વાહ
ચલાવતા આપણે મામળીએ છીએ

અમેરિકાના વડા પ્રધાન દુવરના વિષયમાં એમ કહેવાય છે કે એનો એક ન નો પુત્ર ક્રિસ્ટિ-કામ મરતા પછી ઉપરથી લપસ્યો અને નીચે પડીને મરી ગયો. દુવરે એ પ્રયત્ન કર્યો "મારો પુત્ર મર્યો નો મર્યા નીખવનો મૃત્યુને આપીન થયો, તેથી રાખીને તો એક દર લાભ ન થયો છે અમેરિકાનો દરેક યુવાન એના અકાળ મૃત્યુમાંથી અમાન અને સ્વાવલંબનનો પાઠ ભણ્યો."

સ્વાધીન રાષ્ટ્રે સ્વાવલંબન અને અમાનથી ન સ્વાધીનતા ભાગી શકે છે એમ કહેવાય છે કે રશિયામાં ત્યાંની પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા એક અમેરિકન માનવશાસ્ત્રી ગયો હતો.

અ પાતાની સાથે ઘોડી મીકર્ટ રાઉન્ડનપેન, આકા, રમકડાં જેવી વસ્તુઓ મરીઓમાં વહેંચવા માટે રાખતા.

જોકે દિવસે મર્યોની સાચીમા નર્થને ત ત્યાંના મર્યોને જોવીને મર્યા આપવા મામને બીડ પડી ત્યાંના લોકોએ એને માફ કરી આપીને સજાગી દીધી.

"અમે જે વસ્તુ અમારા દેશની મર્યાની નથી, તેનો ઉપયોગ કરતા નથી તમ પ્રેમથી આપતા. તેમજ અમારાથી અ ત લેવડ અક વાર અ દીન દુષ્ટ જાતો કરીએ, ત વખત જતા અમર દિવસ અગમ કેમ લિખત પરવતનત છૂપે

પગલે પ્રવેશ કર્યા વિના ન રહે, મક્કતનુ મળે એટલે
લેવુ એ દુર્ગુણ છે રાષ્ટ્રીયતાનો એ ધાત ઝરે છે "

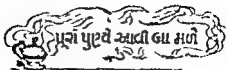
અમેરિકન માનસશાસ્ત્રી રગિયાના મજૂરોની આ
મનોન્યા ને ને આલો જ બનાવે ગયો એનુ જ નામ
તગિરાજાનું કાતિ' એ જ મજૂરો એક દિવસ મક્કત
મળે તે હોડીને ઘસેશુ કરી દેતા

આવા મજૂરો જ એક વાર જમત પર નજ
કરશે

મક્કત મળે, વગર યમે મળે તે લઈ લેવુ એ
વૃત્તિમા અધ પાનના ઘણા છૂપા ખીજ પડ્યા હોય છે
જેઓ પારકાના ધન ઉપર હાવે છે તેઓ સમાજ કે
દેશનુ કઈ ભલુ તો કરી જ શકતા નથી, બવકે
હોડીચૂમ જ છુઓના જેમ સમાજને મા' ભારૂપ
અને ત્રાસરૂપ બને છે

બાળે જ અમને નાની નાની બાળતોમા સ્વમાન,
સ્વાવલબનના પાઠ ગ્રીષ્મ્યા હતા જેઓ બેઠા બેઠા
મક્કતનુ ખાય પીએ છે અને તિસ્મારખા બનીને ફરે છે,
સેના કરના રસ્તા વાગનારા ઝાડુવાળા, મગમૂત્ર માફ
કરનારા ભગી-હરિજન-સમાર અને ખરે બપોરે
ટાઢ-૧૬કામા મ-ક ઉપરના પચ્ચર ભાગનારા મજૂરો
હજરમણા ચડિયાતા છે

અમથી જ સમાજ પેલાય છે અને પુ ટ ધાય છે
જે સમાજમાથી અમની વૃત્તિ ગઈ સ્વમાનની વૃત્તિ
લેાય પામી, તે સમાજ હવતો છતા મૂએલો જ ગણાય

૯

મીડી જાના દિવસા વાલ્ય-વનો ૭ મીડી

મોઠમણ ઊછળનો દનો નેના ઘોડા દીપા શાવરોષ
ઘેના રમોઈમા પળ પ ન

જાના દાઘની રમોઈ દમિયા મીડી ન દોષ
જળ કે દિલના મીડાયા આમન મારફત કાઠા અને
રમના રૂપમા નીવરતી

ખાગો-પાગો પળ ખામ પ્રમને મારી જ ને
બ લાપી જળ અને મારી બા શાછપુદીથી એમને ત્યાં
જઈ ને અમન કામ કરી આપતી.

પતની મ મી મ રી જાના જોતપત્ની દગા
નજીકમા જ ર ન અમને પુચી વેળાં જરેન કે પી કેઈ
જ ર મારે ત્યા અવન દુ એમને મારી મીડી જરેન
મ ન

જા દિવ ર જા અને વરન દગા અને ૪ ઉમે
દિવ ર ૫ દગા નજીક મ પે , જરેન જ પી મ ન્યા
અમણ અને પદપ મ જઈ મ ન જ મુ તુડી ન જવ

પૂન પુનઃ આની બા મળે !

એ પત્રી વેળીમહેનના લગ્ન થયા અને
સાસરવાસે ગયા હમણા થોડા દિવસથી પોતાના પિયર
એ આવ્યા હતા પાર્વતી માત્રી એક દિવસે મારી
બાને કહેવા લાગ્યા

“વેળી મામરે જવાની છે એને થોડા પાપડ
વડી બધાવવા છે તમે આવો તો મારુ ”

“વેળી ક્યારે જવાની છે ? માગ મનમા એમ કે
હજી થોડા દિવસ રોકાશે આવી ઉતાવળ કેમ
કરવી પડી ? ” બાએ પૂછ્યું

“છોકરીને પરણાવી એટલે એ આપણી મટી
જઈ મામનમાથી મગગ આવે કે મોકલે, એલે વગર
વિલગે મોકની જ દેવી જોઈએ એ તો માસરિયા મારા
છે કે બે દિવસ, ચાર દિવસ વેળીને મોકલે છે ન મોકલે
તો આપણી બગજમગી થોડી જ આવે ? જુઓ ને,
પેની રાધાને બપોળે વર્ષ વીતી ગયા, છતાં પિયર
મોકલના જ નથી એની મા બિચારી જોબે જોમે
આશુકે રહે છે એમના કરતા વેળીના નામુ-મમરા સાગ
છે બે દિવસ પણ મોકલે છે તો ખરા ? ” બધે શુભ
જોવાના સ્વભાવવાળા પાર્વતી માસી જોદના

બીજે દિવસે પાર્વતી માત્રીને ત્યાં જઈને મારી
બાએ વડી-પાપડ કરી આપવા એમ કયું વેળીમહેન
બપોરે જોલાવવા આવશે એમ કહેતું

ਪ੍ਰਮ ਪ੍ਰਭੇ ਆਪੀ ਜਾ ਮਨੇ।

ਜਿਹਿ ਖੜੀ ਮ ਨੇ ਲਾ ਆਪੁ ਰਹੁ ਤੇ
ਜਿਹੇ ਮਰੇ ਸ਼ੀਨ ਮ ਆਪੁ ਧਰਮ ਤਹੁ ਤੇ
ਮਾਏ ਆਪੁ ਪੁ ਮਮਾਈ ਧਰਮ ਤੇ ਪ੍ਰਮ
ਆਪੁ ਮਮਾਈ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ
ਆਪੁ ਮਮਾਈ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ

ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ

ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ
ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ

ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ
ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ

ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ
ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ

ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ
ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ

ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ
ਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਮ ਆਪੁ ਮਮਾਈ

પૂત્ર પુણ્યે આવી આત્મજે !

વેળીખહેનને મે કહ્યું “આજે સવારથી બાને
ઠીક નહોતું ”

“તો પછી જાણેદે જ તમારે કહી દેવું નેઈતું
હતું ગરીબ મારું ન હોત તો પડી-પાપક ખાડમા પડે !
મને ખબર હોત તો હું તમને આટલી મજૂરી ન
કરાવત ” વેળીખહેન બિનારા અફમોસ કરવા લાગ્યા

બાએ મને સિવાજ મુજબ માજનો ધીનો હીવો
કરવા જ્યુ હું હીવો પેટાવતો હતો તે વખતે મે બાના
મુખમાથી નીચે પ્રમાણેના ઉદ્ગારો નીકળતા સાંભળ્યા

“જે, વેલી, શરીર છે નો ડોઈક દિવસ તાવ પછુ
આવે આપણે ભેરાઓને વળી દેહના તાલનપાલન કેવા ?
હું તો તાવ આબો હોય તોપણ મેલા કપડાનો ગામડો
નહીએ જઈને ધોઈ લાતુ તાવ પછુ સમજે કે કંઠેકાવે
મથો હતો માથામા થસકા આવતા હોય તોયે દસ-
પદર માણુનોનો રસોઈ કરીને જમાડી દઈ પસીનો
જરા વગગે એન્હે તાવ બેનરી જયે તારે માહુ - ન
લગાડવું હવે તું તારે ઘેર જા ”

“પણ મારી ખાતર તમારે આટલી વેઠ કરવી
પડી ને ? ” વેળીખહેનનું અવર બાનો તાવ નેઈને
વહોવાતું હોય એમ હું નેઈ શક્યો

“તારી ખાતર એન્હે શું ? તું કોઈ પરાઈ છે ?
જેવો મારો સીકરો તેવી જ તું મારી હીકરી ! તારે
સાસરે લઈ જવા જેવી ચીજો જો જરાબર ન થઈ હોય,

પૂરા પુણ્યે આવી બા મળે !

તો ત્યા તારે કેટલા મહેણાંયેણા સાસળવા પડે ? તારી આખમાથી એ લોકો બોર બોર નેવડા આસુ કઢાવે ! પાર્વતીબહેનની દીકરી માટે હું આટલું પણ નો સહન કરી શકું નહિ તો તમારા બહેનપણા મા ખપના ?”

મારી બા, મારા એકેવાની બા નથી, પણ જગત જનની ॥ જગતની માતા છે એમ મને તે દિવસે દેખાયું મારા નેવા એના અસખ્ય સતાનો છે, છતાં બા મારામા જ બધાર્થ ગઈ છે તે માત્ર મૌભાગ્ય નહિ તો બીજું શું કહેવાય ?

બહુ આમેલ કરવાથી વેળીબહેન પોતાને ઘેર ગયા, પણ જતા જતા મારા કાનમા કહેતા ગયા “માઈ, તારા ભાગ્યની ઇર્શા આવે છે ! તારી બા નેવી બા, પૂર્વે મહાપુર ક્યા હોય તેને જ મળે ! પસવાની ખાતર પણ એ કેટલો ત્રાસ મળન કરે છે !”

વેળીબહેનના એ શબ્દોએ મારી આખમાથી દર્શાયું વદાબ્યા મારી બાની પ્રથસા મ ભગી માત્ર રૂવેરૂવે નાની ઠીકણ

આજે એ જ નથી, વેળીબહેન પણ નથી રોમનો અમાર પ્રેમ માસરે છે ત્યારે આ અધારા મ સારમા આધે આધે નાના દીપક જલતો દેખાય છે

ધર તો ઘડીભરજી

૯

ૐ મારા મામણી ૧૫-૧૬ માં ઉપર એક
લીંબોના છે હવે ત્યાં ત્યાં મારા બનાય છે
દબારા વાત્રિકો ૫ આવીને નવામાં એક છે આમ
નારી દણ ત્યાં નારી પોતી ઘડાગુજા પગપા
દીને કે જાણમાંથી કરી કે વાત્રાધાને આવે છે

મને કુળના એક કુટુંબી કાકે ત્યાં જવના દત્તા
બીજી પણ દમબાર માટીએ જવે ની દત્તી રમ્મ મ
ની નાજ મને બેખરો વનરજિ અવન રોગની
વરનજી આજે પણ નેવુને કુ નરોત્ત

મને જાણે પ્રથમ જાતુ ના છે પરંતુ ત વખતે
દુનના હવે મને મને ત્યાં જવની દિખત કે છે
કે ?

મ મારી જન કદ્ય વરને રદ કે
મન અમણી મને ત્યાં જવે ?

જાણ અમણી કુલ જાણી ના પડી દખી
કે રીતે કુલિત ના રજા ની મને કે દુ મરત
રે રજાની નરિ કુલ જાણ ત્યાં અમણી કે રજા

ભાગ નહિ પડતુ, દોડી દોડીને એમના કામકાજમાં મદદ કરીશ

પણ બા એકની બે ન થઈ

“ બેટા, મોટો ઘઈશ ત્યારે તુ જાણેયે નહિ રહે બે દિવસ પછી જન્મે ને ! તીર્થસ્થાન ત્યાંથી કેઈ થોડું જ લઈ જવાનું હતું ? તને તારા કાકા સાથે લઈ જાય, તો સહેજે તારા નિમિત્તે એમને બેચાર રૂપિયાનો ખર્ચ થાય આપણે રહ્યા ગરીબ માણસ એટલા પૈસા ક્યાંથી કાઢીએ ? અત્યારે તો માબાપની સેવા એ જ તારું તીર્થસ્થાન’

બાનો ઉપદેશ મારા માટે નકામો હતો. જનની કરતા પણ પ્રતિભાના મને વધુ મહાન લાગી બેવ ગાડીઓ ધીમે ધીમે ચાલતી હોય બગડતા ગળે બાપેની ઘટ્ટીઓ મૂઠું મૂઠું સ્વર રેલાવતી હોય, સવારનો બાગ સૂર્ય ધીમે ધીમે એ ઉપરનો પડદો બાંધે ફગાવતો હોય વૃષોના પાનમાંથી સૂર્યકિરણો રસ્તા ઉપર પ્રકાશની રંગોળી પૂરતા હોય, વચ્ચે વચ્ચે વાઘ, વરુ, મિહુની વાતો ચાલતી હોય - એવી બધી કલ્પનાઓએ મને લગભગ ઘેરો બનાવી મૂક્યો હતો.

જન્મદાતા માતાની હુકમી ગો- તો જ, પણ પ્રતિભાતાની ગોદમાં બે લડી મેસવાનું મળતું હોય, તો એવી પણ સુમાવવા હું બિવકુલ તૈયાર નહોતો. મુવની એકાડી તપશ્ચર્યા મને યાદ આવી.

ધર તો ઘડીભરતુ

“તે જ એક વાર મુવની તપશ્ચર્યાની વાત નહોતી કહી ? એ બાગક હતો, છતાં એકલો વનમાં તપ કરતો હતો આવતી કાલની કેને ખબર છે ? કાકાને કહીશ તો મને લઈ જશે, પૈસા નહિ માગે”

“કાકા તારા ખર્ચ બદલ પૈસા ન લે એ એમની મોઝાઈ પણ આપણે એમના એશિયાળા રહીને શા મારુ યાત્રા કરવી ? આપણો ભાર બીજા ઉપાડે એના જેવી કમ્પ્લેક્ષિટ બીજી કઈ છે ? અને તીર્થયાત્રા કે દેવપૂજામાં તો એવી દીનતા આત્માની અવોગતિ કરે બીજાઓની પાસેથી મ હ મેળવીને પૂજા કે યાત્રા કરવી એના કરતા ભૂખ્યા રહીને, પગે ચાનીને જણુ એ મને વધારે ગમે છે”

“પણ હું એની કયા ના પાડું છું ? હું પગે ચાલવા તૈયાર છું ખાવાનું મળશે તો ઠીક છે નહિતર ઝાડના પાન ખાઈને ચલાવી લઈશ મારે તો માત્ર એમની સોબત જોઈએ”

“વાત તો મુવ જેવા મોઝા તપસ્વીઓની કરે છે અને સોબત વગર નથી ચાલતું ! મુવને કેાની સોબત હતી ? જેના દિલમાં મનુષ્યો લગની લાગી હોય તે કેાઈની સોબતની રાહ જોતો થોડો જ બેસી રહે ? એ તો માવ નિર્ભય - નીકર - હોય

“એવાઓના માર્ગમાં વાષ-વરુ આવે, તોપણ આધે ખસી વ્યથ-માર્ગ કરી આપે અને એ ઝાડ નીચે

સુનો હોય, વૃક્ષના પાનમાથી બેચાર ઊના કિરણ મો ઉપર પડતા હોય, તો મ્હીધર પોતે ફૂલ ચડાવીને એને છાયો ટર એવા તપસ્વી તરસ્યા યાય તો પખીઓ પોને ચાન્દમા પાટ્ટી ભરીને લાવી દે ભૂખ લાગે તો કામધેતુ પોતે હાજર થઈ જાય

‘ શ્રદ્ધા હોય, સામર્થ્ય હોય, તાલાવેની હોય, તો નોમન શોધવા કોઈ ઊભુ ન રહે એવા શ્રદ્ધાગુઓ- સાહસિકોને સો કોઈ મદદ કરવા દોડી આવે હંજીરું ભાગક છે એક વાર પાખો તો ફૂટવા દે, પછી તારે ત્યા જવું હોય ત્યા જજો ને, હું વચ્ચે નહિ આવું ”

મારી બાની એકે દલીલ મારા ગળે ઊતર એમ તો હતું જ નહિ બળદગાડીઓ બીજે દિવસે વહેની નાંકગણનાં હટી

મે વિચાર કર્યો આમ વાદવિવાદ કરવો નકામો છે મવારમા ઊઠીને ગાડીની પાછળ પાછળ ચાવી ન કાઢવું - ચાત્રિકોની નજરે ગળ્યા વિના પાછળ જવું એ જ ઠીક છે

બાની રમ્ભની આશા મે છેડી દીધી

જિવન પળ યાત્રના જ સ્વપ્ન બોધા, બાંહે કે ભૂખ લાગી હોય તે વખતે જ ના પાન ચાવીને ચવાવી હતું હું તરમ લાગી હોય ત્યારે એકાદ અરણ્યનું પછી પી હતું હું આમ સ્વપ્ન બોધા આખી રાત્ર નાંકગી ગઈ મવાર પ યુ ત્યારે તીર્થયાત્રાની ગાડીઓ

ઘર તો ઘડીભરતુ

રવાના થઈ ચૂકી હતી

નિશાગ્ર હજી ઊઘડી નહોતી પણ નિશાગ્રનું
બહાનું કાઢી, નિશાગ્રમાં મારું દફતર ફગાવી, પેત્રી
ગાડીઓના ચીલે ચીલે ચાલી નીકળ્યો.

ગાડીઓ સવાર પહેલા નીકળે-ની, એટલે તે ઘણી
દૂર નીકળી ગઈ હશે એમ ધારી હું મૂડીઓ વાળીને
એની પાછળ દોડ્યો

નદી વળાવી, જ્યાં આગ્રા જે મડકો ફૂટે છે ત્યાં
પહોંચતા જ હું તો થઈ ગયો. ગાડીઓ કયે રસ્તે
ગઈ હશે? પૂછવું પણ કોને?

ગાડાની જેમ પગ જે દિશામાં વળ્યા તે તરફ
ચાલવા લાગ્યો, પણ ગાડીઓનો પત્તો ન મળ્યો. ગાડીઓ
ઘણી આગ્રા નીકળી ગઈ હતી મારા જેવો દસ-
અગિયાર વરમનો બાળક એને શી રીતે આપી શકે?

દોડી દોડીને યાકી ગયો હતો. યાત્રિકોની મોખત
નહિ મગવાથી નિરાશ પણ થયો હતો. આકાશમાં સૂર્ય
તપતો હતો હવે મારે શું કરવું? ગાડી પાછળ દોડવું કે
ઘેર પાછા ફરવું? પેન્માં ભૂખ પણ લાગી હતી

સ્વમાન અને શરીર વચ્ચે એ વખતે ભારે વિવાદ
ખડો થયો.

શરીર કહે “ચાલ ઘેર, પાછો વળા.”

સ્વમાન કહે “ખબરદાર! શું મોહુ લઈને ઘેર
જશે?”

પગ કહે “હવે આપણાથી આગળ જવાય તોમ નથી”

સ્વમાન કહે ‘લોકો તારી મરકરી કરશે તે તું કેમ સહન કરી શકશે?’

બૂખ્યો, તરસ્યો, થાકેલો, નિરાધાર જેવો હું એક જૂના મદિગની અંદર પાછવા સાગમા જઈને બેઠો. સ્વમાન અને શરીર વચ્ચેના વિવાદનો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી ધ્રુવની જેમ અહીં જ બેસી રહેવું એવો નિશ્ચય કર્યો.

પાછળ મારી ગોતાગોળ ચરૂ થઈ ચૂકી હતી. હું નિશાનિતુ બઢાનુ કાઠી, બઢાર નામી ગયો છું. જિવાત મારી ચેરીમા ફેલાઈ ગઈ.

મારા પિતાજી અને બીજા એમના સમામબધી એા મને શોધવા બહાર નીકળી પડય.

માગ ગૃહત્યાગ પાછળ કેવી કપનાઓ થયે-ની અને હું કેવી રીતે પકડાઈ ગયો તે પ્રકરણ નવજન્મમા કામ ભાગે એવું હોવાથી તેનું વર્ણન અહીં નથી કરતો. એનું કહું કે બૂખ્યો-તરસ્યો પડ્યો હતો ત્યાંથી ચોરની જેમ પકડાયો અને ચોરને જેવા બાગકેના ટોળા જિભરાય તોમ મને જેવા માટે લોકો એકઠા થઈ ગયા.

એનું કીક થયું કે ઘરમા આવ્યા પછી મને કોઈ વધુ નહિ વળા-લડવા માટે આ અવસર ન

ઘર તો ઘડીભરતુ

ગણાય એમ ધારી પિત જીએ મન ઉપર એટલો સયમ રાખ્યો હશે એમણે માનેવું કે મન્તરની બીકથી હું નામી ગયો હોઈશ વધુ તપામ કરવાની એમને જરૂર ન લાગી

બાકી ખરી વાત તો અમે ત્રણ જણ જાણતા હતા-એકે હું, બીજી મારી બા અને ત્રીજી મારા અત્યામી

હાથપગ પાઈને હું ખાવા બેઠો, એટલે બા મારી પડખે આવીને બેઠી ગઈ

‘ બેટા, યાક તો લાગ્યો હશે, ખડું ને ? ’ એમ કહીને તે મારા વામા ઉપર વાતસંબંધર્યો હાથ ફેરવવા લાગી

વચ્ચે વચ્ચે કહેવા લાગી “ મારું કંઈ માન્યું હોત, તો આપણો હેરાન ન થાન પણ જે થયું તે ઠીક થયું ”

બાની શાંતિ, મમતા જોઈને મારાથી રડી જવાયું

બાએ જોદહણના છેડા વતી મારા આંસુ લૂછી નાખ્યા તે દિવસે મારી અને બાની વચ્ચે ધણી વાતો થઈ એમાઘી આટલું સાબરું છે બાએ કહેલું

“ તું નામી ગયો તેથી મને મુદત્ત હુ ખ નથી થયું તું અમારે ત્યાં જન્મ્યે એટલે અમારા ધરમા જ પડી રહેવાનો એમ તો મેં કદી માન્યું જ નથી વિચાર્યું

અને વિરાટ વિશ્વ એ જ તારું ઘર છે આ ઘર તો ઘડીભરતું વિશ્રામસ્થાન છે

‘તું એટો વરો, તને પાખો આવશે, એ/લે અમને પડતા મૂકીને ક્યાનો ક્યા ભિડી જશે ભિક્ષા માટે જ તું અવતર્યો છે ઘણા છોકરા એટી સોબતે થડીને ઘરખાર મૂકીને નાસી જાય છે ॥ તો તીથના દર્શન માટે ભાગ્યે હતો એવા પુણ્યકાર્ય માટે મારો બાળ આધુ સાહમ કરે તે જોઈને મને હું ખ કેમ થાય?’

“તે ચોરી-ચુગલી કરી હોત, તે કોઈની માથે મારામારી કરી હોત અને નાસી ગયો હોત તો મને જરૂર હું ખ યાત પણુ તે તો સત-મહત-સાધુની જેમ પવિત્ર હેતુ અર્થે ઘરનો ત્યાગ કર્યો હતો, એટલી શક્તિ નહોતી છતા મયત્ન કર્યો હતો તને ભલે પહેલા જ મયત્નમાં સફળતા ન મળી, પણ એથી કરીને હું મુશ્કેલી માહુ લગાડવાની નથી

“તારી બા જો એટલું પણ ન સમજે, તો તે તારી બા થવાને નાલાયક હતી એમ જ દુનિયા કહેશે તું કોઈ મહાન, પવિત્ર, લોકોપકારક ઉદ્દેશથી ઘરનો ત્યાગ કરીને ચાલી નીકળે એવી તો હું રોજ પરમાત્માને પ્રાર્થના કરું છું’

કોણ મહાન ?

૧૧

માનવીને ભૂખ લાગે છે તેમ પશુ-પ્રાણી પણ ભૂખ્યા થાય છે માનવી અને પશુ બંને પેટ ભરવા માટે આહાર કરે છે, પરંતુ માનવી મન્ય અને સસ્કારી હોવાથી ગમે તે રીતે, ગમે તેવું, ગમે તે સ્થાને ખાઈ લેવું અને ઓઢિયા કરીને ચાવના થવું એમ નથી માનવે.

માનવી પોતાના આહારને મસ્કારે છે, આહારના વિષયમાં સચમ જાગે છે અને એ રીતે ભૂખ ઉપર પણ જાણે કે પોતાનો વિજય પ્રમોદનો દોષ તેમ ભૂખને ગૌણ બનાવી, સચમ ને નિયમને દીપાવે છે.

મોળા જમણવારેમાં જ્યારે કાળો કોવાલ્ક મચી રહ્યો હોય છે એકબીજા વચ્ચે ઝોટાઝોટી થતી હોય છે અને પેટ બર્યા પડી પોણા ભાગ એકવાડમાં હડસેરીને જમનારો જ્યારે ચાની નીકળે છે, ત્યારે માનવીમાં રહેલો પશુભાવ પ્રત્યક્ત થાય છે.

કેટલાક જમનાગજો એવા હોય છે કે જોઈએ તે કરતા એક દાણો પણ વધુ નથી લેતા એમની જમવાની રીત એટલી સ્વચ્છ હોય છે કે કોઈને સૂગ ન

આવે જમી રહ્યા પછી એમની યાજ્ઞી ભેઈએ તે બાણે જિન્કેલી યાજ્ઞી પડી હોય એવો ભાસ થાય

મારા પિતાજીની જમવાની પદ્ધતિ એવી જ સ્વચ્છ અને આકર્ષક હતી જમતા જમતા ફાળ, ભાત, શાકનો એક કણ પણ યાજ્ઞી બહાર ન પડે તેની તેઓ માન્યતા રાખતા જમતી વખતે કોઈ દિવસ એમણે કકગાદ કે ફરિયાદ નથી કરી, જમતા જમતા કોઈ વાર કાકરી કે વાળ જેવું આવી ભય તોપણ એમણે એનું પ્રદર્શન નથી ભયું

ખાવાની વસ્તુમાં મીઠું મરચું એણે-અહુ પકવું હોય તોપણ એમણે યથાશક્તિ સમય જ નીળવ્યો ■ કોઈ પૂછે કે ‘કેવી છે અજની રસોઈ?’ મારા પિતાજી તરત જ જવાબ કે “રાજકોગ્ય! મોટા મહારાજાને પણ અડેખાઈ આવે એવી!”

મારી બા રસોઈના વિષયમાં કેટની કુશળ હતી ત હું કહી ગયો છું પણ એક વાર એની ભૂલ થઈ ગઈ, શાકમાં મીઠું નાખવું જ રહી ગયું બનતા લગી બાના હાથથી એવી ભૂન ન થાય, પણ તે દિવસે માનસિક વ્યવસ્થા કે ઉપાધિને અંગે જ એમ બનવા પામ્યું હશે

બ પુણ જમવા બેઠા પણ શાક મોઝુ કે રિંછું છે એવી મતલબનો ઈશારો મરખો પણ ન કર્યો યાજ્ઞીમાં એક કોર મીઠાની ચપી પડી હતી પણ એને આગળી મરખી પણ એમણે ન અગાડી અસ્વાદ્યત

કાંઈ મેહાન ?

લીધું હોય તેમ જનધારીની જેમ તેમણે ખાવા માડ્યું
શાકમા મીઠું નથી એવો કંઈને સશય સરખો પણ
ન લેખાયો.

બાપુજી ન બોલે તો અમારાથી કેમ બોલાય ? હું
બોલે નહિ, તેમ શાક ખાવાની મારી હિંમત પણ
ન ચાલી.

બાએ મને પૂછ્યું “જેટા આજે રોજની જેમ
શાક કેમ નથી ખાતો ?”

હું જવાબ આપુ તે પહેલા જ બાપુજી બોલ્યા
“હવે તો એ અત્રેજી લણે છે ને, એટલે શાક બહું
ન ખાય !”

મારા અત્રેજી લણતર ઉપર આશ્ચર્ય આવ્યો.
એટલે મારાથી બોલી જવાયું “અત્રેજી લણાવવાથી
છોખરા બગડી જતા હોય, તો પછી મને શા સાડું
લણાવે છે ?”

વાતચીતનો પાટો જ બદલાઈ ગયો. ગાકને
બહલે લણતરની ચર્ચા ઉપર અમે જિતરી પડ્યા.

અમે જમી લેક્યા એટલે બા જમવા બેઠી.
શાકમા મીઠું નાખવું રહી ગયું છે તે એને ત્યારે
સમજાયું અને સાચે જ એનો છવ કગીએ કગીએ
કપાયો. હું પાસે બેસી હતો અને એ કહેવા લાગી

“જેટા તે મને કહ્યું કેમ નહિ ? શાક તો આવું
ખાતું છે !”

“મારા બાપુજી ચૂપ રહ્યા, એટલે હું પણ ન બોલ્યો.” એ જવળ આપ્યો.

‘તે શાકને હાથ ન અડાડ્યો એટલે મને શકા તો પડી જ હતી, પણ તમે આવું કાવતરું રચ્યો એવી કપના મને ક્યાંથી આવે ? બૂન મારી જ હતી તમને કપકો આપવો હવે નકામો છે તમે બધાએ આવું મોઠું શાક ખાધું તે સમજ્યા પછી મને બહુ લાગી આવે છે.” બાબા સ્વરમા પશ્ચાત્તાપનાં પુનિત આચ હતી.

મારા બાપુજી મારી બાને માફ લાગે એવું વેણ ભાગ્યે જ બોનતા તેઓ એમ માનવા કે જેણે સૂવા પાસે બેસીને આટવી કડાફટ કરી, ઉનાળાના દિવસોમા ગરમી વેડીને આપણા સારુ ભાત-ભજી-શાક-રોટની તૈયાર કર્યા તેની કદાચ નાની સરખી પણ બૂન ધઈ હોય, તો આપણે જતી કરવી બેઈએ-મોડી બૂન બહલ એમને માથે છાણા ધાપવા એ અન્યાય છે જેઓ શુદ્ધ કે ઉપકાર નિહાળવાને બદલે રાધનાર માણસના દોષો જ જુએ છે, વાતવાતમા તેમને તિરસ્કારે છે, તેઓ કૃતમ્મ બને છે.

હું જ્યારે મારી બાની પ્રકૃતિનો અને બાપુજીના સ્વભાવનો વિચાર કરું છું ત્યારે હજી ઉપર આટલો કાબૂ ધરાવનાર મારા બાપુજી મહાન કે પોતાની નાની બૂનને માટે પશ્ચાત્તાપ કરનાર મારી બા મહાન એવો.

કોણ મહાન ?

એક પ્રશ્ન ઊઠે છે મારે મન તો બંને મહાન લાગે છે

આપણી સમૃદ્ધિ મધ્યમ અને સમાધાનના પાયો
ઉપર જ રચાઈ છે મને મારા માતૃપિતા તરફથી એ
સમૃદ્ધિનો આરો સુદર વારનો મળ્યો તે બદલ હું
મને બડભાગી માનું છું

પ્રાર્થના અને ગુસ્સો

૧૨

મીઠી ઉંમર લગભગ ૧૧ વર્ષની હશે શહેર માં બસવા ગયેલ ત્યાંથી મારા ગામડાગામમાં આવ્યો હતો. અમારા ઘરની પરિસ્થિતિ એ ટાણે દેવી દયા જનક હતી તેની કપતા નીચેની થોડી લીંગા વાચવાથી આવી શકશે

મારા બાપુજી સ્વદેશીની યજ્ઞવળ અંગે જેલમાં ગયેલા તે તરતમા જ છૂટ્યા હતા એમની તબિયત બહુ જ ખરાબ થઈ ગઈ હતી મારી મોટી બહેન જે-ત્યાર દિવસ માટે હવાફેર મારુ આરેની તે પણ અણુ ખારી માહગીના બિછાને પડી હતી ઘરના કામકાજને બધા ભાર એકની મારી બાજુ શિરે હતો. મારી બહેન ને એક નાની દીકરી હતી પણ માનુ માવણ એને મળી શકતુ નહિ, માતાનાં વહાલસેથો હાથ એના અંગ ઉપર ફરતો નહિ એટલે તે આખો દિવસ રડ્યા કરતી

મોટી બહેન એક દિવસે બેભાન જેવી બની ગઈ, મૂર્છામાં ને મૂર્છામાં સાસરિયાના એવા જુવરો એણે વર્ણવ્યા કે કેઈ પણ સહુદય શ્રોતાને સતાપ થયા

પ્રાર્થના અને ગુરુસેા

વિના ન રહે મારી બાની જ્યથા તો વણવી શકાય
તેમ નહોતી

શ્રીઓએ સાસરિયાના જે ગીત રચ્યા છે તેમાં
કારેવાની વેલ સાથે માસરિયાને સરખાવ્યું છે કારેલું
જેમ કડવાશ નથી મૂકતું, તેમ માસરિયું ગમે તેટલું
સાડું ગણાતું હોય તોપણ કડવાશ તો ગહેવાની જ

નિશાળમાં શિક્ષકની સોટીઓ સહન કરતો
વિદ્યાર્થી જ્યારે પોતે શિક્ષક બને છે, ત્યારે સોટીના
વેદના ભૂની જાય છે - પોતે જ વિદ્યાર્થીઓને સોટીઓ
સબકાવે છે

વહુ પણ સાસુના ત્રાસ વેઠ્યા પછી જ્યારે પોતે
આસુ બને છે, ત્યારે પોતાની પુત્રવધૂ ઉપર એવી જ
જુવમનાં ઝડીઓ વરસાવે છે હિંદુ મસાના આ
હુ ખકથા કયા જઈને કહેવી ?

જે આર્ય સંસ્કૃતિ પશુ, પ્રાણી, વનસ્પતિ ઉપર
પણ પ્રેમ વરસાવવાનું આમહૂર્વક કહે છે, જે આર્ય
સંસ્કૃતિ એકજે દિવસ માટે ઘર-આગણે આવી ચઢે તો
અતિથિને દેવસ્વરૂપ માનવાનું ઉપદેશે છે, તે જ
આર્યસમાર આજે માતૃપિતાની ગીતી છાંય મૂકીને
સાસરે આવેલી અબગાઓ ઉપર જ્યારે અગાર
વરસાવે છે, ત્યારે સંસ્કૃતિ, મહત્વતા કે આધ્યાત્મિકતાનું
આપણું અભિમાન માત્ર હેતરપિડી હોય એમ લાગે
■ સાસુસસરા પુત્રવધૂના માતૃપિતાનું સ્થાન ન લઈ

પ્રાર્થના અને ગુરુસો

શકે તો કંઈ નહિ, માણસાઈ પૂનતો વહેવા પલ્લુ
ન રાખી શકે ?

જપોરે મારી બા જાલિયામા પાણીના પોતા
બોળીને મોટી બહેનના કપાળ ઉપર મૂકતી હતી
બહેન બેભાન હતી ગામગામ જરૂર કે કોવન વોનર
કયાથી મળે ? પાણી જ અમારા માટે બરકતની ગર
મારે છે પોતા મૂકતી બા, કેવું બલે શુ પલ્લુ કંઈક
ચક્ર આવ્યું હોય તેમ બિડીને બિચી થઈ અને પસેના
ઓરડામા ગઈ

મે ત્યા જઈને જોયું તો બા બે હાથ ભેડીને,
આખો ત્રીચીને, આકાશ તરફ માયુ કરીને દેવાધિ
દેવને પ્રાર્થના કરતી હતી એ પ્રાર્થના મોટી બહેનને
આશીર્વાદ અર્પવા સબધી જ હોયી જોઈએ મારી
બાને ઈશ્વર ઉપર, ધર્મ ઉપર ખૂબ આસ્થા હતી, છતાં
એ આગમુ કે પાવણની નહોતી

એટલામા મોટી બહેનની નાની દીકરી, જે
ગણામા સૂતી હતી તે બિડી અને બિકતાની સાથે
જ રોવા મારી

બાએ મને બોલાવીને - 'હું 'બેગ તારી મોગી
બહનને અત્યા' ઠીક નથી, આ છોકરીને જરા બપાર
હઈ બા અને રમાડ !'

નાની મનુને હું બપાર રમાવા લઈ ગયો પલ્લુ
તે બાગકના દેહ ઉપર માનસનો કોમળ હાથ નથી

પ્રાર્થના અને ગુરુઓ

ધ્યો, જેને પૂરું પોષણ નથી મળ્યું તે રમે પણ શી રીતે ? રશુ ઘડીએ ઘડીએ રાગ કાઢીને રડવા મડી જાય એ મારાથી જનતો પ્રયત્ન કર્યો, પણ રશુને વધુ વખત રમાડી શક્યો નહિ એના ડુનનો અર્થ સમજવાની મારામા શક્તિ નહોતી

રશુને હું ઘેર પાત્રી લઈ આવ્યો. મારી બાના ધડ ઉપર એ વખતે માથું જ નહોતું એમ કહું તો ચાલે ઘડીક વાર મોટી જાહેનના ખાનલા પાસે બેમે, માથે પોતા મૂઢે, ઘડીક વાર મગવા આવ્યા હોય તેમની પામે બેને, ઘડીક રસોડામા આટો મારી આવે, ઘડીક સજવારીવામણ કરે બાના કામકાજનો પાર નહોતો, એટલે પટે એ કેટલુંક કર ? અધૂરામા પૂરું હું પાછો રડતી રશુને ઘેર લઈ આવ્યો.

મારી બાને જે પરિસ્થિતિમા કામ કરતી જોઈ છે તે ઉપરથી મારો એવો નિશ્ચય બધાઈ ચૂક્યો છે કે કંઈ સહન કરવામા શ્રીજાતિની સરખામણીમા કોઈ ઊભું રહી શકે નહિ ખાનલા મ્દ મૂંગે મોઢે ખમવા છતાં એના નમીજમા હમેશા જશને બ લે જોડા જ હોય છે

ધરતીમાતા જેની ક્ષમાશીલ અને સહનશીલ જો કોઈ હોય, તો તે એકમાત્ર માતાની જાતિ જ્યાં આવી દેવીઓ રહેલી હોય છે તે ઘર પણ મને દેવીમંદિર જેવું જ લાગે છે એવી દેવીઓના ચરણમા

મારુ મસ્તક નમી પડે છે

આપની ક્ષમાથીલ, સહનથીલ સ્ત્રીની સહન શક્તિને પણ મર્યાદા હોય છે હું રહતી રહુને લઈ આવ્યો. એટલે મારી બા મારા ઉપર ગુસ્સે ધઈ મને વઢવા લાગી

“ખાતી વખતે ન હોય ત્યાંથી આવશે, કામ કરતા ધા લાગે ૬ તને? થોડી વાર બહાર રમાડી હોત રહુને, તો કઈ દૂબળો ન પડી જત સૌ મારા જ લોહીના તરસ્યા છે!”

બાના મહેણા કરતા પણ એની વિહ્વળ કથા મને વધુ આઘાતજનક લાગી મારી અખમ્મા આસુ બરાઈ આવ્યા હું ફરી વાર રહુને બહાર લઈ ગયો. રાતી રહુ મારા બાબા ઉપર જ ઊઘી ગઈ

અકમકના પચ્ચરમા અમિ તો હોય ૬ જ, પણ અથડાયા વિના આગના તણુબા નથી ઝરતા મારી બા તે દિવસે મને વળી ન હોત તો કદાચ મારા છવનમાથી નવો તણુબો ન ઝરત-મને નવો પ્રકાશ ન મળત

મને તે દિવસે ધમુ કે જે ઘરમા રહેના હોઈએ- જે ઘરનું જાત ખાતાહોઈએ, તે ઘરના કામકાજ કરી આપવા આપને હમેશ ઉવમથીવ રહેવું જોઈએ પરંતુ નાનુંમોટું કામ ન કરીએ, તો આપણે ખાવાનો હાક નથી રહેતો મને તે દિવસે એટલું સમજાયું

મે બગવાનને પ્રાર્થના કરી

પ્રાર્થના અને ગુસ્સો

“લગવન, મને શક્તિ આપજો! મારી બાના
દુખમા હું ભાગ લઈ ચક્ર એટલું બળ આપજો!”

લગવાને મારી પ્રાર્થના સાંભળી

મારી ઓટી બહેન પણ હવે હરીફરી શકે એવી
થઈ અમારો ભાઈબહેનનો તે દિવસે પુનર્જન્મ થયો

મારી ઓટીબહેનને બાની પ્રાર્થનાના પ્રતાપે
નવો દેહ મળ્યો મને મારી બાના ગુસ્સામાથી નવું
હૃદય મળ્યું

પિતોળી કઠોરતાનું મૃદુતા

૧૩

અમારા ગામમા અરેલ નિશાળ નહોતી, એટલે મારા બાપુએ, છસાત ગાઉ દૂર આવેલા ગામમા રહીને હું અમેલ બણી શકું એવી ગોઠવણ કરી.

શનિવારે સવારની નિશાળ હોય અને રવિવારે આખા દિવસની રજા હોય, એટલે શનિવારે બપોરે પગપાગે નીકળી, રવિવાર બા પાસે ગાળી, સોમવારે પાઠે નિશાળના વખતે હાજર થઈ જતો.

એક શનિવારે એ પ્રમાણે હું મારે ઘેર જવા નીકળ્યો. તે દિવસે કેણુ બહો ક્રેમ પણુ આ સસાર સાગરમા હું એકલો હોઉં અને કમય કાઠો ન દેખાતો હોય એવો ખિન તથા ઉદાસીન થઈ ગયો હતો.

નાનપણથી જ મારી વૃત્તિ એવી ઘડાઈ ગઈ હતી કે મને કેઈની મગત બહુ નહોતી ગમતી મોની સાથે જુમતુ ખરો. પણ બહો કે બધાથી જુદો પગ જતા રોડ એમ લાગે.

આ સગરમા મારું કેણુ એ પ્રમે મને ઘણી વાર મૂઝવ્યો છે, ઘણી વાર એકાનમા મને રા. થા. છ

પિતાની કઠોરતા ને મૃદુતા

મહાસાગરના એક ટીપા કરતા પણ નગર્ય હોઉં,
વૃક્ષના એક સૂકા પાન કરતા પણ નિર્મલ્ય હોઉં એમ
મને ઘણી વાર લાગ્યું છે થોડો પણ પ્રેમ કે મદ્ભાવ
જો કંઈ મારી પ્રત્યે બતાવે તો હું ગગગજો થઈ જઉં
જન્મજન્માનરથી પ્રેમ અથવા સૌહાર્દનો ભૂખ્યો
હોઉં એમ મને ઘણી વાર લાગ્યું છે

માણસ અજ્ઞ-પાણી સિવાય જીવી શકે, પણ
પ્રેમ સિવાય શી રીતે જીવી શકતો હશે, એ મને હજી
સુધી નથી સમજાયું

જીવનમાં શક્તિ-પ્રેરણાસ્વરૂપ જો કંઈ હોય
તો તે પ્રેમ! વૃક્ષને પોપણ ન મળે તો તે કરમાઈ જાય,
તેમ જેના જીવનમાં સ્થિર, ભરપૂર પ્રેમનું સિંચન નથી
થયું તે અકાળે કરમાઈ જાય છે મૂળથી માડી, જીવી
નથી ફૂલ પગ સુધી વૃક્ષનો પ્રાણરસ રેલાઈ જાય છે, તેમ
માનવીના જીવનમાં પણ પ્રેમરસની ધારા બધે ફરી
વળવી જોઈએ

બાનો પ્રેમ મને સહજ અને સુલભ હતો, છતાં
એ પ્રેમથી હું ધરાયો હોઉં - મારી જૂખ મટી હોય
એમ મને નથી લાગ્યું જો દિવસ બાના સ્નેહસાગરમાં
સ્નાન કર્યા પછી અઠવાડિયાના બાકીના દિવસ એકદમ
નીકળી જતા ફરી પાછો બાને મળવા હું તલસતો

આજે હવે સમજાય છે કે પ્રેમ લેવા અને
મધરવા કરતા પ્રેમ આપવામાં એણે આનંદ નથી

પિતાની ક્રોસ્તા ને મૃદુતા

નાનો છાંડ બગીચામાં વાળ્યો હોય તો એ મુકાઈ બંધ નહિ તે સારુ તેને સતત પાણી મીચવું પડે, વધારે પડતા તાપથી કરમાઈ ન બંધ તે માટે આછીપાતળી વાંડ પણ કરવી જોઈએ એ રીતે એની ઉપર બને એટલો પ્રેમ સીંચવો જોઈએ પણ એ રોપ જ્યારે વૃક્ષરૂપ બને છે ત્યારે પછી એને વાંડની કે પાણીની જરૂર નથી રહેતી એ પોતે જ યાદેલા મુસાફરો ઉપર પ્રેમનો અભિવેક કરે છે - પોતે તપીને પણ પોતાના આશ્રયે આવેલાઓને શીળી છાયથી નવાળે ■

બાળ્યાવસ્થામાં જેને પ્રેમ નથી મળ્યો તે ઘણ કરીને મોટપણે કઠોર બને છે એ પોતે જ જે પ્રેમથી વચિત રહ્યો હોય, તો જગતને આપવા જેવું બીજું એની પાસે શું હોય ?

બાને ભેટવા માડું હૈયું બિછળતું હતું રસ્તામાં એક વાવ આવતી હતી એ વાવના ઇતિહાસમાં મહત્તી વિચિત્ર અને ભયકર દત્તકથાઓ સગી ગઈ હતી

વાવના પગથિયા એટલા વિશાળ હતા કે ઘોડે-સવાર ઘોડા ઉપર બેસીને ખુશીથી આ વાવમાં જિતરી પાણી પી શકે

મેં એ વાવમાં જિતરીને નિસ્તે ઘોડું પાણી પીધું બીક તો લાગતી જ હતી, પણ બાના વિચારે મારી એ બીક નીકળી ગઈ

દીવાળાએ ઘેર પહોંચ્યો બાએ હાથમાનના કામ

પિતાની કઠોરતા ને મૃદુતા

પડના મૂળી મને સત્કાર્યો જરા મોડુ યયુ હોવાથી
કપડો પણ આપ્યો મારા ચહેરા ઉપરથી તું યાત્રી ગયો
હું એમ એને લાગ્યું, એટલે વાડીમા થોડું તેવ લઈને
મારા પગની પિડાએ માલિસ કરવા બેઠી ગઈ તે
પછી ગરમ પાણી આપી, એનાથી પણ પોઈ નાખવાનું
મને હતું

તું હજી પણ ધોતો હતો, એવામા મારા બાપુજી
આવી પહોંચ્યા એમણે મને બેના જ ઉપરાડપરી બે
પ્રશ્ન પૂછ્યા

“ક્યારે આવ્યો? અને માથાના આ વાળ
આજે બધા કેમ વધાયા છે? મામમા ન તમ નથી
મળતો?”

મારી વતી બાએ જ જવાબ આપ્યો “જિયારા
પગ નાહીનેઆ પો છે યાત્રીન હોય થઈ ગયો છે
થોડો પોશા તો ખાવા દો અવનાની સાથે જ વિપટો
કર્યો છે એ કઈ રીત કહેવાય?”

દેર નાખ્યો હતો સ્નેહનો સુપારસ પીવા તેને
બહલે મને બાપુજી તરફથી આવા નત્પ્રીયાર પરચર
મળ્યા તેથી મારું નતર પચાયુ

બાએ મારું ઉપડ તો લીધું, પણ માગ્યો
અમુનો લેમ રાત્રી ચકાયો નહિ અખમાથી ટપ ટપ
અમુની ધરા વહી નીકળી

મારી બા મને નમ્રભવવા લાગી “અહો
બધા પોશા કેમ વધ્યો? તને કેઈએ માગ્યો

પિતાની કઠોરતા ને મૃદુતા

થાડી જ હીધી છે ? તારા બાપુ કેઈ દિવસ એકાદ આકરુ વેળુ કહી નાખે, એમા રોવા શુ ભેડો ? કાલે વાળદ પાસે જઈને વાળ કપાવી આવજો "

રસ્તાના થાકને લીધે તારે હું વહેલો સૂઈ ગયો સવારે ઊઠ્યો ત્યારે બા પ્રભાતિયુ ગાતી હતી હું મારી પધારીમા ઊઠીને બાની પાસે જઈને ફરી સૂઈ ગયો

બા મને પોતાના શાન ઓળાડી, પપાજવા લાગી બારતેર વરમનો કિશોર હું બહો ફરી એક વાર બાગક બની ગયો હોઉ એમ મને થયું

પ્રભાતિયુ પૂરું થયું એટલે મેં બાને પૂછ્યું ગઈ રાતનો મારા બાપુજનો ઘા હજી હૈયામા ખૂચતો હતો

"બા મને બાપુજી વડવડ કરે છે તે આ ધરમા રહીને શુ કરું ? તું કહેતી હો તો આવજો ને આવજો જ નીકળી જઉ "

"એના આમ નહીવી વાતમા જો આવડો બધો ઉરકેલઈ જાયે તો ઓપણે તારો વહેવાર કેમ ચલાવી શકયે ? બાપુજી હોય તો વડે પણ ખસ જીજ દોઈએ તારું નામ લીધું હોત, તને દુભા ચો હોત તો એ જ તારા બાપુજી એની માગે લડવા જત રનેલ હોય ત્યાં કોઈકે દી કડવા વેળુ સાબળવા પડે "

માએ પ્રેમધારા વરસાવતા કહ્યું

" અને બીજી તને કઈ ખબર છે ? આજકાલ

પિતાની કઠોરતા ને મૃદુતા

આપણી સ્થિતિ ખરાબ છે તારા બાપુજી કેટલી ચિંતામાં દિવસો ગાળે છે તેનું તને શું જ્ઞાન છે ? શુરસે યદ્યં ને બદ્ધારથી આવ્યા હોય તો ન કહેવાનું કહી નાખે । તને જેણે નાનેથી મોટો કર્યો, તારી ખાતર કરજ કરીને તને બણાવ્યો પોતે ફાટેલા લૂગડા પહેરીને તને શણગાર્યો, તેમના સુખના મે આકરા વેણ પણ તું સહન ન કરી શકે તો દુનિયામાં શી રીતે જીવી શકશે ? પગલે પગલે જ્યારે અપમાન, અન્યાય, અત્યાચારનો સામનો કરવો પડશે, ત્યારે એટલું ધૈર્ય ક્યાંથી મેળવશે ? ”

“ પણ માયાના વાજ થોડા વધ્યા, તેમાં વઢવા જેવું શું હતું ? ” મારા મનમાં બાપુજીના શબ્દો કાટાની જેમ ખૂચતા હતા

“ તારા બાપુજી રહ્યા જૂના જમાનાના તારા મોટા વાળ જીએ એટલે એમને લાગે કે રખે ને આ છોકરાનું ફટકી જશે ”

બા જાણે કે જૂના અને નવા જમાનાના સીમાડા વચ્ચે ઊભી હોય અને બન્નેનો સુમેળ બેસાડતી હોય તેમ કહી રહી

“ તું જ્યાં સુધી નાનો છે, એમનું કહેવું સાલજે છે અને માને છે, ત્યાં સુધી તને કહેશે પછી કોઈ થોડું જ કહેવા આવવાનું હતું ? તું તારે ઠેકાણે અને અમે અમારા ઠેકાણે ”

“ પણ મેં માયે વાળ વધાર્યા એમાં એવો કયો

પિતાની કહેલતા ને મૃદુતા

મોટો અધર્મ થઈ ગયો ? ” બા નરમ પડતી જતી હતી તેમ મે એની આકરી તાવણી કાઢવા માડી

“ધર્મ—અધર્મની વાત તો હું શું જાણું ? આચાર એ જ અમારે મન ધર્મ ખાવું, બેસવું, બિઠવું, બોલવું એ બધા આચારો પ્રામાણિકપણે પાળ્યા હોય, તો તે ધર્મરૂપ બને અને એથી જીલ્લટી રીતે વર્તીએ તો અધર્મરૂપ બને અમે તો એટલું જાણીએ કે તને તારા વાળ ઉપર મોહ લાગ્યો, એટલે એ અધર્મ—અનાચાર એ મોહ ગયો એટલે એ સદાચાર ”

એ વખતે બા મને જરાબર ન સમજતી રાહી, પણ હવે હવા અને પ્રકાશની જેમ ધર્મ કેટલો વ્યાપક છે તે સમજાય છે

વાળમા મને સૌંદર્યનો આભાસ થયો હતો સદૃશ્ય અને સ્વચ્છતામા સૌંદર્ય જોવાને બંદે ડાળ અને ટાપટીપમા એ સૌંદર્યની ક પના કરેલી, તે અધર્મ હતો, અનાચાર હતો બાનો કહેવાનો એ જ આશય હતો

એ પછી બા જિંદીને ધરમ્મને વળગી

જ્યેષ્ઠ જ્યારે હું જન્મવા બેઠો, ત્યારે મારા બાપુજી પણ અમારી પગતમા બેઠા હતા મારી ખાતર તેઓ આજે જેતણ શાક અને મીઠાઈ પણ બજાર માંથી ખરીદી લાવ્યા હતા આગ્રહ કરી કરીને મને એ જમાડવા લાગ્યા

પિતાની કઠોરતા ને મૃદુતા

આગલા દિવસે જેમણે મને વેણના ઘા માર્યા હતા, જેને લીધે હું ઘરમાથી નાસી જવાની વેતરણ કરતો હતો, તેઓ પોતે આજે મારી ઉપર મુશળધાર હેત વરસાવી રહ્યા હતા. પ્રેમ અને કઠોરતાનો એક જ સ્થાને આવો સમાવેશ થયેલો. જોઈને હું હાથ ધર્મ ગયો. મને થયું કે જો આગવી સાજો એમના વેણ સાલજીને ઘરમાથી નાસી ગયો હોત, તો એમના સ્નેહ કામળ હૈયાને કેટલો કારમો આઘાત થાત!

વળતે દિવસે ત્યારે હું બા અને બાપુજીની સ્નેહભરી વિદાય લઈને રસ્તે પડ્યો, ત્યારે માડુ મો છેક પડી ગયેલું જોઈને એક રાહદારીએ મને પૂછ્યું પણ ખરું,

“છાકરા! રાત્રી-સૂગત જેવો કા દેખાય છે? માબાપ વગરનો છે?”

મેં કહ્યું “બન્ને હયાત છે એમનો અથાગ પ્રેમ માથે મૂપીને જઈ છું એટલે પગ નથી ઊપડતા. પ્રેમને લાયક હોત અને પ્રેમ મળ્યો હોત તો પગાવી લેત, પણ મારા જેવા પામર ઉપર આવો પ્રેમ ઊતર્યો છે, તેથી તેને લાયક કેમ બનવું એની જ ચિંતા કર્યા કરું છું.”

રાહદારી મારા કહેવાનો અર્થ સમજ્યો. હશે કે કેમ તે તો કોણ બાણે પણ એણે મારી તરફ દયાભર્યો દ્રષ્ટિપાત કર્યો અને એ ઝડપથી ચાલી નીકળ્યો.

આવા ઘેર ગોળ દિવાળી

૧૪

દિવાળીના તહેવારોમા હું વળી પાછા ઘેર
આગ્યે નિશાગમા રંગ પડી હતી

બાપુજીએ દિવાળીના પવના દિવસોમા અમને
બંને બાઈએને પહેરવા સારુ નવા ઝંભા સિવડાવી
દીધા

બાપુજીને લગડાવતાને બહુ શોખ નહોતો-
ગોખ હોય તોપણ ઘરની સ્થિતિ એવી હતી કે નવા
કપડા પોષાય નહિ તેઓ જે પોતિયુ પહેરતા તે
સત્તર ઠેકાણેથી ફાટી ગયુ હતુ બા યીગડા દઈ દઈને
ધાકી ગઈ હતી

હમણા હમણા એમના પોતિયાની દશા એવી
હતી કે મૂળ કયુ અને યીગડુ કયુ એનો નિર્ણય
કરવા તપાસપચ બેસાડવુ પડે

બાને એ નહોતુ ગમતુ, પણ બા બિચારી શુ
કરે ? બા પણ ફાલ્લા-સાધેવા કપડા જ મોટે ભાગે
પહેરતી કેરુ-કડકતુ વચ્ચે મે એના દેહ ઉપર બાગ્યે
જ ફાઈ વાર એયુ હશે બા પાને તો નભાવી લેતી,

આવા જે ગેજ દિવાળી !

પણ બાપુજીના આવા છુલ્લું વસ્ત્ર માટે ચિંતા કર્યા કરતી

એટલામા મારા મામા તરફથી બાઈબીજન તરફ રૂપિયા રોકડા અને બીજી ખાવાની કેટલીક વસ્તુઓ આવી બાએ મને થોડી બદામ, દાણ તથા પીપરમાં ટુની ગોળીઓ ખાવા આપી નાના ભાઈને પણ થોડું આપ્યું. અમે બન્ને જણા ગણ થતા વતા ચીથરાને બનાવેલો એક દડો લઈને બહાર ગમવા ગયા.

અમે રમતા હતા ત્યાં બાએ મને માફ કર્યો હતો. આજે એટલે બાએ બહુ જ ખીંચેથી મારા કાનમાં કહેવા માંડ્યું.

“આપણા કાપડિયાની દુકાન છે ને, ત્યાં જઈને એક ધોતીનેંગાનું શું એમણે તે પૂઠી આવ પૂઠે તે કહેલે કે તારા બાપુજી માટે જરૂર છે તારા બાપુજી કયા છે એમ પૂછે તે, બહાંગામ ગયા છે, આજકાલમ આવી જશે, એમ કહેલે.”

હોડતોક હું કાપડિયાની દુકાને ગયો. એ શેકન મેં પુત્રો-મોજન તથા બહરી-માન દોખા થતા હતા એમણે મને બોલ્યું કે “કેમ, તારા ઉપરની છબીઓ લેવા આજે છે ને ?”

મેં ના પાડી.

“હું તો ધોતીનેટાનો બાવ પૂજવા આવ્યો છું.”
વધુમાં મેં ઉમેર્યું.

“કેના ચારુ બોલ્યો છે ?”

આના ઘેર રોજ જિનાળી !

“મારા બાપુલ સારું જોવાતેવો ધોતીજોગે
નહિ ચાલે લ માર્ક-પહેાગઈમા મારા બાપુલને શેલે
એવો જોઈએ વાજળી કીમત કહી દે અને બેત્રણ
ધોતીજોટાના નમૂના પણ ઘેર લઈ જઈ ને દેખાડવા
માટે દે”

મોહન મારવાડીએ બેત્રણ જાતના ધોતીજોટા
કાઢી આપ્યા શેકલએ જણું “બતાવીને તરત પાછા
આપી જાજે”

“બધા કઈ નહિ રાખી લઉં રાખીશ તો કીમત
ચૂકવી આપીશ” મેં અભિમાનપૂર્વક જવાબ આપ્યો.

શેકલ બબડવા લાગ્યા “મોટો પૈસાદારનો
છોકરો ઘઈ ગયો! બાપની પાસે તો દોઢિયુ ચે નથી
ને છોકરો જાણે નવલયા!”

મને એ મહેલુ ન ગમ્યું પણ મારા બાપુલ
એના કરજ ૧૨ હતા, એ/લે મારે મૂંઝે મોઢે સાબળી
લેવું પડ્યું

સ્વમાનપૂર્વક લગવું હોય એણે રાત્રી પાઈત્રું
પણ દેવું ન રાખવું જોઈએ

મેં તો ધોતીજોટા ઘેર લાવીને બાને બતાવ્યા
એમાને એક બાએ પસંદ કર્યો કીમત પણ બહુ
નહોતી, ગણ-સાડાત્રણની અદર હતી

“આ એક રાખી લે, બાકીના હઈ આવ એમ
કહીને બાએ બાકીના ધોતીજોગે અને શેકડા પૈમા

આવા ઘેર રોજ દિવાળી !

મારા હાથમા મૂક્યા પૈમા ચૂખી આવ્યો એટલે
જોગામાથી જે ધોતિયા બાંધે ફાડીને નલગ પાડ્યા

બાપુજી ગામતરેથી ઘેર આવ્યા, પણ એમને
ધોતીનિટા વિરે કોઈએ વાત ન કરી દિવાળીના
સપરમા દિવસે મગગ પ્રભાતે બા પોતે જ એ ધોતી
બાપુજીને આપવાની હતી હું એ વાત જાણતો હતો,
છતાં મેં બાપુજીને ન કહ્યું, બાના કાવતરામા મારી
પણ સામેવગીરી હતી

દીપોત્તમી સ્વચ્છતાતુ પર્વ છે એમ કહું તો
નાવે આ પર્વમા ઘેરઘેર સાફસૂદી યાય ઠે જૂતુ વર્ષ
વિદાય લે છે તેની માથે જૂનો મેલ, કચરો, ગદવાડ
વિદાયગીરી લે છે

ગદવાડ જેવો બચકઝ અને પ્રાણુધાતક દુરમન
ખીજો નથી રાક્ષસ બહુ બહુ તો તો માણસો ખાઈને
ધરાતો હશે પણ ગદવાડ હાથરો અને લાખો સ્ત્રી-
પુરુષો-બાગકોના બલિદાન લેવા છતાં ધરાતો નથી

સ્વચ્છતા એ સ્ત્રીઓને વરેલી સ્વાભાવિક કળા
પુરુષ ગદવાડ કરશે સ્ત્રીઓને સાફ કરવામા
પોતાનું કનબ્ય સમજશે સ્ત્રીઓ જ્યાં ગદી રહેવાને
ટેવાયેલી હોય છે, સ્ત્રીઓ પોતે જ્યાં ગદવાડને
ઉત્તેજન આપતી હોય છે, ત્યાં રોગ અને મૃત્યુને
મજાવતા કોઈ રોમી શકે નહિ

શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે નરમચુરનો વધ કઝવા નીકળ્યા

આવા મર રોજ દિવાળી !

ત્યારે સત્યભામાએ કહેતું “એ તમારા હાથથી નહિ
મરે એનું મોત મારા હાથથી નિર્માયેલું છે” અને
સાચે જ સત્યભામાએ એ જવાબદારી પાર પાડી.

નરકાશુર એટલે ગદવાડ શ્રીમતિ જ
નરકાશુરનો સહાર કરી શકે

ધરતુ બેરુ બેચાર દિવસ બહાર ગયું હોય
અને પુરુષ એકલો હોય એ વખતે એના ધર્મની સ્થિતિ
નિહાળો, તો સ્વચ્છતા અને શ્રીમતિને કેટલો નિકળે
મબધ છે તે સમજાય

શ્રીની બેરહાજરીમા પુરુષ ધરમાથી કચરે. પણ
નહિ કા? વાસણ નહિ માળે-કપડા તો પુએ જ યાનો ?
મોટે નાળે શ્રી ઉપર આધાર રાખી રહેલા પુરુષની એ
જ દયા હોય છે બેચાર દિવસની અંદર તો એ ધરમા
ખમ્મો ઉકરડો બિસો કરી વાળશે

આજકાલ આપણે ધર્મનો કચરો ચેરી કે ગસ્તા
ઉપર દેહી હઈએ છીએ, એ ઠીક નથી કરતા ધરના
રાખમને ચેરીમા ધકેવવાથી શું હી વળે ?

દિવાળીના દિવસે અમે સૌ વહેલ જીડયા બા
તો બાગવી રાત્રે સોથી મોડી સૂતી હતી અને જીડી
હતી પણ સૌની પહેલા અમે ઊંડા નાહી-ધોઈને
૫ વાર્યા એન્દે બાપુજી નાહવા ગયા.

નાહા રહ્યા પછી પોતાનું જૂનું ધોતિયું હાથ ન
આવવાથી બાપુજીએ પૂછ્યું ‘ક્યા ગયું મારું

આવા ઘેર રોજ દિવાળી !

ધેતિયુ ? ”

“ એ ધેતિયાના તો મેં ગરીબ લૂગવાના હુવાલ કરી વાળ્યા સાવ જરી ગયું હતું ” બાએ જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે હવે હું શું પહેરીશ ? હજી એક મહિને એ ધેતિયાથી નીકળી જાત ? ” બાપુજીએ જૂના ધેતિયાના પ્રશસ્તિગીત ગાવા માંડ્યા.

“ એની આવરદા આવી ગઈ હતી મને એ જોઈને શરમ આવતી હતી રોજ પોવા એમું ને એમ થાય કે આજે તો હવે ફાડીને મનોતાજ કરી વાળું ” બાએ બરાબર સામે પક્ષ ત્રીપો.

“ તમને શરમ આવે, પણ સગમ આવે એન્હો પૈસા કઈ થોડા જ આકાશમાંથી વરસી પડે ? પહેરવા તો જોઈએ ને ? ”

હવે આ સવાલ લખાવવો ઠીક નહિ એમ ધારીને બાએ પેતુ નવું ધેતિયું કાઢી આપ્યું.

“ કય થી આ યુ ? કેાલુ લાગ્યું ? ” બાપુજીએ આશ્ચર્ય દાખવ્યું.

“ આપણા કાપડિયાને ત્ય થી ” બાએ ખડું દૃકામા પના યુ.

“ પણ હવે અ પણને એ ઉધાર તો આપને જ નથી મેં એક બે વાર એને પૂછી જોયું, પણ ઉધાર આપવાની ના પાડી કહે કે પહેલાની બાબી ચૂંતે કરી

આના પર રોજ દિવાળી ।

જાઓ, પછી નવુ ખાતું પાડું ” બાપુજીએ પોતાની સ્થિતિ સમજાવી.

“ એ શકેડેથી મગાવ્યું ”

“ પૈસા ક્યાથી કાઢ્યા ? ”

‘ મારી પાસે હતા ”

“ તારી પાસે ક્યાથી આવ્યા ? ”

“ મારા મોટા ભાઈએ ભાઈબીજના મોકલ્યા હતા ”

“ તારા ભાઈએ મોકલેલા પૈસામાથી તારે પોતાને માટે લૂગડા લેવા એઈએ તેને બદલે તે મારા માટે લીધા એ ઠીક ન કહેવાય એ પૈસા ઉપર મારો હક્ક નથી પડેલો ’ બાપુજીના કંઠમા આદ્રતા આવી

“ તમે ને હું જુદા હીએ ? તમારો હક્ક ન પડેલો ને મારો હક્ક પડેલો એ ક્યાનો ન્યાય ? આજે રાત્રી માથે રડીને માગ્યા—સુખદુખમા એકબીજાની પડખોપડખ રહ્યા, છતા તમે અને હું જુદા હીએ એ જાવના ન ગઈ ? મારું સર્વસ્વ જેમ તમારું છે તેમ તમારું સર્વસ્વ મારું છે ખરું પૂછો તો આપણી પાસે એવું શું જ રહ્યું ? તમે નવું પિત્તિયું પહેરો છો ત્યારે જામે કે હું જ નવું વસ્ત્ર પહેરતી હોઈ એમ મને લાગે છે ” બા પોતાનું અતર ઢાલવતી દેખ લેમ બોલી.

“ હું નવા કપડા પહેરું ને તું તારા કાપડા

આવા ઘેર રોજ દિવાળી !

જૂના વસોથી ચલાવી લે એ મારાથી જોયું નથી જતું
તુ તારો એક-સીનો આનંદ-સતોન જુએ છે, પણ મને
કેવું હું બંધ થયું હશે તેની તને ક'પના આરો છે ? ”
બાપુજી વધુ ન જોવી શક્યા

‘ મારા આનંદ-સતોવમા તમારો પણ મરખો
ભાગ છે બાકી તમારે પુરુષોને બહાર હરવાફરવાનું
રહ્યું એટલે સાગ કપડા જોઈએ અમારે બૈરાઓને
ગમે તેવું હોય તો નાલે ઘરમા અમારે કોને કપ કે
ટાપગીય બતાવવી છે ? છતાંય તમારી પાસે બે પૈમા
ધાય ત્યારે મારા મારું નવા લૂગડા લેયો તો હું ના
નહિ પાડું પણ આજે દિવાળી છે, આજે આવી ચર્ચા
ન થોસે આજે આનંદનો દિવસ છે ” બા જાણે કે
ઉપનહાર કરતી હોય તેમ જોની

‘ તારા જેવી સહધર્મિણી મળી હોય અને આવા
ચિનથી પુત્રો જેને ઘેર ક'લોવ કરતા હોય તેને રોજ
દિવાળી જ કહેવાય ! લોકો ભલે ગરીબ ગણે, પણ
માર મુખની ઈર્ષા તો બલભવા ચમરબધીઓ કરે
એવી મા ! ઘરની સ્થિતિ છે । ”

બાપુજીના આ ઉદ્ગાર મંજળ્યા પછી, મારા
બાપુજી સમ્રારી હોવા છતાં પરમહંસ સ્વરૂપ હોય એમ
મને થયું

એ પછી બાપુજી નવું ધોતિયું પહેરીને બહાર

આના ભર રોજ વિવાળી !

આવ્યા અમારા કરતા પણ બાને એ જોઈને અધિક
આનંદ થયો. એ આનંદ સામાન્ય માનવી સમજી પણ
ન શકે પ્રેમપૂર્વક કરેલા ત્યાગમા જે તૃપ્તિ રહેતી છે
તે તો જોઈ એવો ત્યાગ કયો હોય તે જ સમજે
શબ્દોમા એવો આનંદ વર્ણવવાની તાકાત નથી.

નિર્મળ

માતાપ્રેમ

૧૫

સાંજના ચારપાંચ વાગ્યા હશે બા હર્ષને ગઈ હતી હું ઘેર બેઠો હતો થોડી વારે બા ઘેર પાત્રી ફરી એટલે મેં એને કહ્યું ‘બા, હવે હું રમવા જઉં ?’

‘ રમવા જજે, ખુશીથી પણ તે પહેલાં મારું એક કામ કરી દે આપણો મામાનો ડબો છે ને, ત્યાં એક ડોશી બેઠી છે પાસે છાણાનો સૂડબો પડ્યો છે ડોશીમા અસ્પૃશ્ય હોવા ભેઈએ એને સૂડબો કોઈ ચડાવતું નથી ડોશી બિચારી બહુ વૃદ્ધ લાગે છે, બીમાર પણ હશે તું જઈને સૂડબો ચડાવીશ ? ’ બાને મને કહ્યું

“ મને એમા વાધો નથી પણ હોકો ભેંસે તો મારી મરકરી કરશે કોઈ ઝનૂની હશે તો મારવા દોડશે તું કહેતી હો તો જઉં ” બાની આજ્ઞા મને ચિરો માન્ય હતી, પણ સ્થિતિ વિકટ હતી

‘ તું આવશે એટલે તને નવરાવીશ અને કોઈ પૂછે તો કહેજે કે ઘરે જઈને સ્નાન તો કરવાનો જ છું ”

બાનો હુકમ મળ્યો એટલે હું મામાના ડેલા તરફ દોડ્યો, એવી રીતે ગયો કે જાણે બીજે કામે જતો હોઉં અને રસ્તામાં અકસ્માત્ ડેલો રહી ગયો હોઉં એમ જોનારને લાગે સૂડલો ચડાવવા માટે ખામ ગયો છું એમ કોઈ ન માને એ ડાચીમાને બેશિકરાઈથી કહેવા માડ્યું

“કેમ માણ, સૂડલો ચડાવુ, કે કોઈની રાહ જોતા બેસી રહ્યા છો?”

‘એના, માથાથી તમને સૂડલો ચડાવવાનું કેમ કહેવાય? તમે રહ્યા વાણિયા-બ્રાહ્મણ તમને અમારા થી કંઈ કામ ચીંધાય જ નહિ અમારો જતનો કોઈ ભાઈ-બાઈ નીકળ્યો તો ચડાવ્યો = ડાચીમાના સ્વરમાં વૃદ્ધતાનો અને બીમારીનો સ્પષ્ટ પ્રકાશ હતો

“ચેર જઈને તો મારે નાડવું જ છે ચાલો, બેલા પાઓ! એમ કહીને એ જ લઈને સૂડલો ચડાવી દીધો

“કોનો છે એ છોકરો? ડેલને અડી ગયો? અંગેલ-બંગેલ જાણ્યો લાગે છે એના બાપને કહેવા દે, પાસરો કરે!” મોળા ટીવા-ટપકાવાળા જટલ મને જોઈ ગયા એમણે બકવાદ શરૂ કર્યો

એટલામાં બીજા આટોચીપટોચી પણ ભેગા વર્ધ ગયા કાળો કાળાટ મચી રહ્યો

“પણ હું ચેર જઈને માથાબોળ સ્નાન કરવાનો

નિર્ભય માનવગ્રેમ

હું ‘સ્નાનાત્ શુદ્ધિ’ એટલું પણ નહિ જાણતો હોઉં ? આ બિચાર ડાંગીમા અહીં કયા લગી તખ્તા કરે ? સૂડલો ચડાવ્યો એમા મેં કયું અગર પાપ કર્યું ?” આમ સૌને નોખા નોખા જવાબ વાળતો હું ઘેર આવ્યો.

એ દરમિયાન વગી પાછો બાનો બીજો હુકમ છૂટ્યો “જા બેન, એ ડાંગીમાને અહીં બોલાવ ! આખા દિવસની બૂખી-તરમી હશે થોડું ખાવાતું આપીએ !”

ડાંગીમા આવ્યા એન્હો બાએ એને થોડો બાન આપ્યો, અને પૂછ્યું “માણ, તાવ-ખાવ આવે ઠે ?”

“તાવ તો શું આવે, પણ અવગ્યા યર્ધ એટલું હમ ચડે છે”

તરસી ડાંગીને મેં બોલેથી પાણી પાતું અમઝદ આગીવાંદ વર્ધાવતી તે ત્યાંથી નીડળી ગઈ મેં પનું તે પછી સ્નાન કરી લીધું

વાળું કરતી વખતે હીન અને અમ્પૂરય ગણાતી જાતિને કુનીનો કેટકેટની રીતે પચાવે તેની ચર્ચા ચાની ગૃહસ્થો ધીતગ છાયામા બેસી, લગાયે ના પેન્મા મિખાજના ઠેગિયા કવરતા હોય, એકબીજાને આખડ તાણાતાણુ ચતી દેય, વીજળીના પખા ચાલતા હોય, બરફના પાણી પીરસતા હોય અને બીજી તરફ ઢેઠ, જગી કે ચમારના બાર્ધ-બાગડો બહાર ઊભા ઊભા

કોળિયા અને માટે કરગરતા હોય એ કરગરતા બૂખ્યા
દુ ખિયાને મારવા લેયા જેવો માણસ હાથમાં મોટી
લાઠી પકડીને પાછળ દોડતો હોય—એવા અનેક દશ્યો
આપણે જોયા છે.

અમે એવી જ વાતો કરતા હતા એ પ્રસંગે
બાએ કહેતું

‘ બેગ, જગત આખું પૈસા અને સત્તાનું ગુલામ
છે આવતી કાલે કોઈ ઢેક કે લગીનો છોકરો મણી
ગણીને મોટો અમલદાર કે કલેક્ટર બનીને આવે તો
મલમલ કુનીનો એની સામે જઈને સાત સાત મવામો
ભરશે ખાનગીમાં બેઠી પુચામત કરશે અને સાહેબની
કૃપા મળવાથી પોતાને ભાગ્યશાળી પણ માનશે.”

બા ખૂબ લાગણીથી બોલતી હતી એ આગળ બિટી
આજે આપણી પાને ખાવાને ધાન્ય છે અને રહેવાને
છાપડું છે, એન્ડે આપણે શ્રેષ્ઠ અને લગી—અમાર પાસે
એક ટંક ખાવાનું નથી હોતું, રહેવાને જૂંપડું પણ
નથી હોતું એન્ડે એ નીચ અસ્પૃશ્ય ! દુનિયાનો
આ અવગો ન્યાય છે તે પેલા પદરીનાથ બાવાની વાત
તો સામગી હશે.” બા વાત કરતા થોડી પણ બાવાની
વાત બોલવાની અમારી છતેજરી બહુ હતી એ બોલી
‘ પહેલ બાવા પદરીનાથ બહુ ગરીબ હતા દોડો
એમને તુકારે બોલાવતા પછી તો પદરીનાથ
દેશાવરમાં ગયા અને ધન્ય પૈના કમાઈને ઘેર આવ્યા
દોડો એમના પગે પગલા લાગ્યા જેને પદરિયો કહેતા

નિર્મળ માનવપ્રેમ

તેને જ પઢરીનાથ બાવા કહીને સન્માનવા લાગ્યા એક દિવસે મોટો લોજનમમારણ હતો પઢરીનાથ બાવાને ખાસ આમત્રણ આપવામા આવ્યું હતું પઢરીનાથ માટે સુદર, રંગીન બાજોડ બિછાવવામા આવેલો હતો તેઓ આ થા એટલે લોકોએ બહુમાનપૂર્વક એમને પેલા બાજોડ ઉપર બિગળવા પ્રાર્થના કરી પઢરીનાથ આ ખુશામત મમણ ગયા એમણે બાજોડની બરાબર સામે જ પોતાનું આસન જમા યુ બાજોડ ઉપર પોતાની આગળીમા જે એક સોનાની વીટી હતી તે મૂકી લોકોને નવાઈ લાગી પઢરીનાથે પોતે ખુનાસો કર્યો

“આપ ભાઈઓ મને જે માન આપો છે તે વસ્તુત મને નથી આપતા ખરી રીતે તો પરદેશમાથી હું આ જે પીળી માટી કમાઈ લા ચો છું તેને જ તમે સત્કારો છો એક દિવસ હું ને હું જ પઢરીનાથ તમારી વચ્ચે પઢરિયા તરીકે ઓગળાતો એ વખતે મારી પાસે ખાવા ધાન નહોતું આજે મારી પાસે પીળી ધાતુ આવી પડી છે એટલે મને આપ સો મોટે કરીને માનવા લાગ્યા છો એ માન આ ધાતુને છે, એટલે એને જ બાજોડ ઉપર પધરાવું છું ”

બા આટલી વાત કરીને યોગી એના મો પ જે સ્નેહભાવ અમે જોયો એ દેવી હતો અમને અમારી મામા જગદબાનુ રૂપ દેખાયું એ આગળ બોલી

નિર્મળ માનવપ્રેમ

■ આજે આપણે શ્રીમતાર્થને પૂછ્યો છીએ એટલે માણસાર્થ રિસાઈને ચાલી ગઈ ॥ શ્રીમતાર્થ કેવળ ધનવૈભવમા જ સમાઈ જાય છે એ વાત માનવા જેવી નથી હૃદયનું ઓદાર્ય, મનની મોટાઈ એ જ સાચી શ્રીમતાર્થ છે, એ જ માણસાર્થ છે”

ખાચે જ તે દિવસે વળી બીજી વાતમા કહ્યું
 ' ઘરમા, કુટુંબમા મોટા કનિયા કરનારા કેટલીક વાર વિશ્વમૈત્રી કે જાતુભાવની વાતો કરે છે, એ કેવળ દલ છે ઘર અથવા કુટુંબમા જે પ્રેમનો, મદુભાવનો પ્રવાહ વહાવે છે, તે જ પ્રવાહ વૃદ્ધિ પામતો રાખૂ અને વિશ્વને પણ બીજવી રીતે છે ભાઈઓ-ભાઈઓ પરસ્પર લડે અને છતાં વિશ્વના કે રાખૂના ઉદ્ધાર માટે બચાર પડે એ એક પ્રકારની છેતરપિંડી જ છે જે પોતાના નાનામોટા ભાઈભાડુ ઉપર નિર્મળ પ્રેમ ઢાળી શકે છે પોતે થોડી અગવડ વેઠીને મિત્રો કે સનેદ્ધીઓને મુખશાંતિ આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તે ક્રમે ક્રમે દુખીઓ, દર્ગીઓ અને તરછોડાયેલાઓનો લેડુ બની શકે છે-એને દલ કરવાપણુ નથી રહેતું માટે, બેગ્ડ નત્યારે બીજી કંઈ ન બને તો તારી આસપાસના ભાઈબહેન, મિત્ર-ભાડુ પ્રત્યે નિર્મળ પ્રીતિભાવ રાખવાનો અભ્યાસ કરજો”

દરકામમા શરમ શાળી?

૧૬

ડિનાળાની રતઓમા હું ઘેર બાંધેા હતો.
એ વખતે અંગ્રેજી ચોથા ધોરણનો મારો અભ્યાસ
ચાલતો હતો.

હમણા હમણા બાને અચારનવાર તાવ આવી
જતો. તાવને લીધે એ બહુ નબળી થઈ ગઈ હતી.
પાણી જરવામા, કપડા ધોવામા, વાળવા-ઝાડવામા હું
એને મન્દ કરતો. કેઈ કેઈવાર બાને બ લે હું દળવા
પણ બેસી જતો.

દળવું એ બૈરાઓનું કામ છે એમ મેં કદી નથી
માન્યું. નાનપણથી જ મને દળવાનો શોખ છે. મને
દળવામા લોકલાજ બાંહે નથી આવતી. હું માનું છું કે
દળવાથી હું મારી બાની મોગામા મોટી સેવા કરી
શકું છું.

એક વાર હું દળતો હતો એવાના એક
પાટોશણે આવીને મને કહ્યું “અંગ્રેજી બાજે છે
મેં દળવા બેઠો છે? તને શરમ નથી આવતી?”

દળવું ખાડવું એ એક બાતની મનૂરી છે-
મનૂરીમા શરમાવા જેવું શું હોય? મેં બાને પૂર્યું

ઘરકામમા શરમ શાની ?

“અત્રેજી લખતા હોય એમનાથી દળાય નહિ એમ આ લોકો કેમ કહેતા હશે ?”

“એ તો અમર્યા તારી મરકરી કરે જ તારી ઉપર એમને પ્રેમ છે એન્હો તને જાણી જોઈને ચીકવે છે બાને મદ કરવી એ પુણ્યકાર્ય છે પુનકાર્યમા શરમ શાની ? બા કે બાપુજીને મદ કરતા જેઓ શરમાય જ તેમને બહેલા છતા અભણ-જગની જ ગણવા જોઈએ ” બા જવાબમા કહેતી

“આમ ને આમ આ છોકરાને બાયડી જેવો બનાવી દેશે ” એમ કોઈ કહેતુ તો બા એના જવાબમા કહેતી

‘બા કે બહેનને મદદ કરવાથી બાયડી જેવા યઈ જવાતુ હોય તોપણ શરમાવા જેવુ નથી બગવાન પોતે પણ ભખ્તજનના નાનામા નાના કામ કરી આપે છે પણ એ વાત જવા દો બૈરાઓને જુ ઘણી વાર પુરુષના કામ નથી કરવા પડતા ? બૈરા પુરુષના કામ કરે એન્હે એ શુ પુરુષ યઈ જત હશે ? પુ,રેએ સ્વ કવચિત્ બૈરાઓના કામ કરવા તૈયાર નહેવુ જોઈએ

શ્રી અને પુરુષના હૃદય જુદા જુદા તત્વોથી ઘનાયેલા છે સ્ત્રીનુ કામ પુરુષ કરી આપે અથવા પુરુષનુ કામ શ્રી કરી આપે, તેથી એમના સ્વભાવ પવનઈ અથ એ કેવળ વહેમ છે

ઘરનામમા રાગ્મ રાની ?

પુરુષ જ્યાં સુધી હૃદયની કોમળતા ન કેળવે, સેવા અને-સહનશીલતા ન કેળવે, ત્યાં સુધી એના હૃદયનો પૂરો વિકાસ ન થાય તે જ પ્રમાણે સ્ત્રી જ્યાં સુધી ધૈર્ય, દૃઢતા, નિભયતા ન કેળવે ત્યાં સુધી એનો પૂરો વિકાસ થયો ન ગણાય

સ્ત્રીપુરુષના સહકાર તેમજ સહચારથી દંપતીમા એ પ્રકારની પૂર્ણતા આવવી જોઈએ લગ્નનો પણ એ જ ઉદ્દેશ છે

લગ્નજીવન એટલે હૃદય અને બુદ્ધિ, ભાવના અને વિચાર એ ઉભયનું મધુર સમિશ્રણ, મધુર સહકાર ને સહચાર

ઘરના નાનામોના કામકાજમા મદદ કરવાથી એ કંઈ શુભાંશુ હોય એમ અને કોઈ દિવસ નથી લાગ્યું બાની સેવા કરતા, હું માનું છું કે હૃદયના ઘણા ઉચ્ચ ભાવોની મને ઝાંખી થઈ છે બીજી કોઈ રીતે એ ભાવોની કંપના સરખી પણ હું કબાચ ન કરી શક્યા હોત

પ્રીતિનું મહત્ત્વ બાની પાસેથી જેમ હું સમજ્યો તેમ કપ્ટો વેડવાની, મૂંગે મોટે સજન કરવાની અને કડવા ધૂટણ ઝગા નીચે ઉતારવાની કળા પણ બાના પ્રતાપે જ શીખ્યો

રૂપિયાળી ઓરી

૧૭

નિગાળમા જે પાઠ્યપુસ્તકો ભેઈએ તે તો મારા બાપુજીએ મને અપાળ્યા હતા, પણ શબ્દ કોષ જેવા બધે કીમતના પુસ્તક ગરીબાઈને લીધે હું મેળવી શક્યો નહોતો. ગમે તેમ કરીને જ નાવી દેતો.

બીજા વિદ્યાર્થીઓની સાથે મને પણ નવલકથાઓ અને અસ્તિત્વના પુસ્તકો વાચવાનો નાનું લાગ્યે. મારા હેખકનું વાર્તાનું પુસ્તક હું ગમે ત્યાંથી મેળવીને વાંચી દેતો. પણ ધણી વાર માગવા છતાં એવા અર્થો મળી શકતા નહિ એ વખતે મને મારી ગરીબાઈ ખટકતી. મને એમ થતું કે એ મારી પાસે ઘોડી પણ મૂડી હોત, અથવા તો બાપુજી પાસેથી બે-ચાર રૂપિયા વધારે મેળવી શકતો હોત, તો પહેલી તકે સારા બધા સંઘર્ષો વિના ન રહું.

એક દિવસે એક સારા ગૃહસ્થે મને એમની પાસેનું પુસ્તક માગવા છતાં ન આપ્યું. બિવદું મહેલું મારું કે, એમા તું શું સમજે ? ”

નાનપણથી જ મને સ્વામી વિવેકાનંદ અને

‘રૂપિયાની ચોરી’

રામતીઈના બ્યાખ્યાનો વાચવાનો શોખ હતો. જે ગૃહસ્થે મને પુસ્તક આપવાની ના પાડી, તેમના કરતાં એ અથ મમજવાની મારામા વધુ બાનડત, વધુ શક્તિ હતી, એમ હું હજીયે માત્ર છું પણ મારી જગજેરી એમની પાસે ઘોડી જ ચાહે? હું સમસમીને એમી રહ્યો રેયાતુ મગે તો એ પુસ્તક જે રૂપિયા ખરચીને પણ વાંચતુ એવી મેં મારા મનમા માઠ વાગી

એજામા એક દિવસ અમારે ઘેર મારા બાપુજીના પરમ સ્નેહી-જેઓ જમીનદાર હતા- મહેમાન તરીકે આવી ગયા હું એમની સાથે થી વાર જેલ કરનો એમના હાથમાથી નોનેરી વીટી કાઢીને મારી આગળીમા નાખતો

વીટી બહુ મોટી પડતી અને આગળીમાથી સરકી જતી જમીનદાર એ વખતે કહેતા “ભાઈ, જગ મોટો થયે એજે વીટી હાથમા બધેએસતી થઈ જશે.”

આ વખતે એમની પાસે થોડું રોકડ નાણું પણ હતું મને વિચાર થયો ‘આમની પાને આજ્ઞા બધા પેમા છે, તેમાથી ઘોડા પેમા હું લઉં અને તેમાથી જે-ત્રણ માગ પુસ્તકો ખરીદું તો શું ખોટું?’

ચોરી કરવી પાપ છે એ તો હું જાણતો જ હતો, પણ સારા પુસ્તકો વસાવવા એ શું પુરવઠમય નથી? હું બેઠેબેઠો મારા નાના ભાઈને પાક વચાવતો હતો. “હે રૂપિયાનિધિ! મને સારી બુદ્ધિ દેતે!” એ

રૂપિયાની ચોરી !

પાઠનો એવો કંઈક અર્થ થતો-હતો :

એ વખતે લાજ બેઠને મે પાચ રૂપિયાની એક નોટ સેરવી લીધી અને બહો કે કંઈ જ બન્યું નહોત્ય એમ મારા નાના ભાઈને પાઠ જણાવવા મંડી ગયો.

મારા બાપુજી અને મહેમાન જ્યારે પોતાની સિલક ગણવા બેઠા, ત્યારે પાચ રૂપિયાની એક નોટ ઘટી પડી એમણે પોતાના ખીસા, પેટી, કાગળિયા વગેરે ફરી ફરીને તપાસ્યા કેઈને આપી તો નથી ને એવી શકા જતા બન્ને જણા બિડી ચિતામાં ગરકાવ થઈ ગયા હું એ તકનો લાજ લઈને મારી પધારામાં સૂવા ચાલ્યો ગયો.

પણ ચોરને એમ સહેજે નિદ્રા થાડી જ આવે ? મે ચોરી કરી હતી પધારીમાંથી બિડીને મારી બા જમતી હતી તેનો પાસે જઈને બેઠો.

‘ બા તું કેઈ દિવસ ધરાઈને ખાતી નથી જ્યારે બેઠું છું ત્યારે તૂસતૂસ ખાઈને બિડી જાય છે ! ’

જવાબમાં મારી બા કહેવા લાગી “ એટલું પેટને ભાડું આપવું બેઈએ એ/લે ખાઉ છું ખાડી તો તું સહીગળીને મોટો થયો ત્યારે નિતતે બોજન કરીશ અત્યારે તો પાણી પીવાનો આધાર મળે, એટલા સારું આ બે કેાગિયા પે/માં નાખુ છું ’

“ મોઠા જરૂર થઈશ અને એટલી ખતથી અજ્યાસ કરું છું કે તને કેઈ વાતની ચિંતા નહિ રહે ”

રૂપિયાની ચોરી !

જાને દિલામો આપવા મેં અભિમાનનો આશરો લીધો.

“ પણ, ભાઈ, મને લણતર ઉપર શ્રદ્ધા નથી
લરોલા ઘણાખરા વીકરી બચ છે બુદ્ધિ કેળવાય એટલે
હૃદય પણ કેળવાય એમ નથી બનતું તું મોઠો વિદ્વાન,
અમલદાર, શ્રીમત નહિ યા તો આવશે, પરંતુ સદ્ગુણી
નહિ બને, તો મારો આત્મા કળીએ કળીએ કપાઈ જશે
હું તો પૂજા કરતી વેળા દેવને પ્રાર્થું ■ ‘ ભગવાન !
મારા મતાનોને સદ્ગુણી બનાવજો ! ’ ”

મારી અલણ બા પણ કેટલી મસ્કારી અને
વિદુષી હોયી ભેઈએ તેની એ ચમ્દો ઉપરથી આજે
કપના કરી ચકુ છું

મહામહા પયગંબરને એમના જમાનાના માણસો
કહેતા “ સાચે જ એ તમે પ્રભુનો પોતાનો સંદેશો
લઈને આવ્યા હો, તો અમને કઈક પણ ચમત્કાર
કરી બતાવો ! ”

પયગંબર જવાબ વાળ્યા ‘ તમારે ચમત્કાર
ભેઈએ છે ? વિશ્વ આખું જ્યાં ચમત્કારોથી જીભરાતું
હોય, ત્યાં હું કયાં નવો ચમત્કાર કરી બનાવું ?

“ પૂપવતા મહાસાગરની સુધાગી ઉપર નાના
નાવડા ન ચતા ફૂટતા એક કાઠેથી બીજે કાઠે સદી
સલામત પહોંચી બાક એ શું એણે ચમત્કાર છે ?

“ વગરમા ચરવા ગયેલા ડોર ખર સાજ પડે
દો તા આવીને ધરભેગા થઈ બાક છે એ શું નાનોસૂનો

રૂપિયાની ચોરી !

અમત્કાર છે ? માણસ જાતનો પ્રેમ એ પણ પણ સમજ
જાય છે અને જર અગ્નીમા નાનીમોટી નીએ,
નાજાઓ અને વૃક્ષકુળે પ્રવાસીને લેટે છે, એ પણ
અમત્કાર નહિ તો ખીચુ શું છે ?

“મારા જેવા એક સામાન્ય માનવી ભારતે
પ્રભુજી પોતાનો સંદેશ પાઠવે, એ પણ શું જેવું તેવું
આશ્ચર્ય છે ?”

શુદ્ધ અતરાત્રમાનો ધ્વનિ એ જ શાસ્ત્ર ! મારી
બાનો મારી ઉપર અગાધ પ્રેમ હતો અગાધ પ્રેમમાથી
ગળાઈ આવેલા એના શબ્દો મારા માટે શ્રુતિ-સ્મૃતિ
જેવા બની ગયા છે

‘તું મોટો વિદ્વાન કે ધનવાન નહિ બને તો
ચાલશે પણ શુભવાન તો જરૂર થશે’

મારી બાના એ સાદાસીધા શબ્દો અને વીછીના
કબ જેવા એ વખતે લાગ્યા હૃદયમા જાણે કે સોરિંગ
કુશલ મારતો હોય એમ થયું

વિલાયતના ન્યુડર શબ્દોના સમયમા છૂપી
પોનીસતુ સામ્રાજ્ય એન્ડ બધું ફેલાઈ ગયું હતું કે
એક ઇતિહાસકાર કહે છે તેમ ઓશીકા નીચેથી પણ
વીછીનીકળીને કબ્યા વિના ન રહે મતલબ કે લોકોમા
એકબીજા પ્રત્યે એટલો અવિશ્વાસ હતો કે કોની
સાથે નિરાતે બેઘીને વાત કરવી તે નહોતું સમજતું

રૂપિયાની ચોરી ।

લોકો ભયમા ને ભયમા ફફડવા કરતા. છૂપી પોલીસ
હેરાન કરશે એવી સતત ચિંતા રહ્યા કરતી

હૃદયના તબ્બાખા પણ સાપ-વીછી હોય છે
પાપીને એ નિરાતે સૂવા દેતા નથી.

“ધરમા બીજુ કોઈ આબુ જાણુ નથી પાન
રૂપિયાની નોટ એમ એકાએક ક્યા બાય ?” બાપુજી
ફરીફરીને એ જ ફરિયાદ કરતા હતા

મહેમાને મને જોવાએ, પૂછ્યુ “તારો ઠોસ્ત
કોઈ આબુ હતો ? પાન રૂપિયાની એક નોટ
જોવાય છે”

એ ચોખ્ખી ના પાડી લીધી

“તો પડી તે તો નથી લીધી ને ?” બાપુજીને
મારે વિષે હવે શકા આવી “અને લીધી હોય તો
કહી દેજે !” બાપુજીએ હજારે ન્હીને અપેશ પણ કર્યો

“એ તો કોઈ દિવસ ન હે મને પૂરી ખાતરી
છે એ પૈસાને હાથ ન બગાડે” મહેમાને મારો બચાવ
કરવા માડ્યો

‘એ ન હે, પણ મારો કે લીધી હોય, તો તેણે
કબૂલ કરી દેવુ એઈએ ને ? માથે જ તે નથી લીધી
એ નોટ ? તુ કહેતો હતો કે તારે એક ક પાસપેગી લેવી
છે ક પાસપેટીની ખાતર નોટ નથી લીધી ને ?’
બાપુજીનો વહેમ વધતો જતો હતો.

રૂપિયાની ચોરી !

એટલામા મારી બા હાથ ધોઈને ત્યાં આવી મને પડખામા લઈને કહેવા લાગીઃ “મારો દીકરો કેઈ દિવસે બીબના પૈસાને હાથ ન અડાડે આજ લગી એણે કેઈની ચીજ તરફ નજર સરખી પણ નથી નાખી, અને લીધી હોય તો પેટછૂટી વાત કહી દે”

બાનો મારી ઉપર કેટલો અજબ વિશ્વાસ હતો ! શરીર તો ઠરી છે જ બાનો વિશ્વાસઘાત પણ કરવો પડશે ? બાનો આવો અગ્નિ વિશ્વાસ ફરી પાછો હું મેળવી શકીશ ? બાના ચોડા અર્ધાયુક્ત સુખદોષે મારા નિશ્ચયનો કિટલો ડાલાવી નાખ્યો.

મારી આખમા ઝગઝગિયા આવી ગયા પાપનો પવત આ આસુની ધારમા તણાઈ જતો મેં કંટખ્યો.

મને રાધા જેવો થઈ ગયેલો જોઈને બા બોલી

“એમા રડવા જેવું શું છે ? નોટ તે જ લીધી છે એમ કેણુ કહે છે ? હું તો હાલ્યે કહું છું કે તું જ નહિ નાનપણથી હું તને એળખું છું”

બાનું એક એક વેણ મારા પાખી હૃદયને વલોવતું હતું હવે મારાથી ન રહેવાયું બાના જોગામા માયુ મૂડી મુસકે મુસકે રડી પડ્યો “મારો દીકરો પારકી ચીજ સામે નજર સરખી પણ ન કરે !” બાનો એ પ્રકારનો અજબ વિશ્વાસ બહુ કં મને ચૂમગાવતો હતો.

પણ બાએ સાથેસાથ એમ પણ કહેવું કેઈની

રૂપિયાની ચોરી !

ચીજ લે નહિ અને લે તો કબૂલ કર્યા વિના ન રહે”
મને થયું કે બાનુ આ વાક્ય હવે મારે સાચું કરી
બતાવવું જોઈએ બાની કસોટીમાંથી અર્થો પાર
જિતરું તોપણ બન છે

મેં બા પામે મારી બૂન ઠમૂસ કરી વાળી

બાએ એટલું જ કહ્યું “હવે પછી બીજી વાર
આવી ભૂલ ન કરતો. યત્ન જે થઈ ગયું તે ખરું પણ
બીજી વાર માવજત રહેજે !”

થોડી વાર રહીને બાએ પૂછ્યું “શા મારું
પાત્ર રૂપિયાની નોટ લેવી પડી ?”

મેં કહ્યું “મારે પુસ્તકો ખરીદવા હતા-સાક્ષર
બનવું હતું”

“પણ હજી તો પહેલી ચોપડીનો પહેલો પાઠ-
ચોરી કદી કરવી નહિ’ એ પાઠ-તો પૂરો ચીખ્યો
નથી મોટા પુસ્તકોમાંથી તને નવું ચીખવાનું શું
મળવાનું હતું ?”

બાના સૂત્રાત્મક વાક્યમાં ભાખ્યો ભરાય એટલો
વિશ્વાળ અર્થ ભર્યો હતો

પતનજિએ એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે એક જ શબ્દ
જે બરાબર રીતસર મમનથી હોય તો કામધેનુરૂપ
બની જાય છે

શબ્દ સમજવા માટે હોય છે, વાચવા સામગ્રી

રૂપિયાની ચોરી !

કે માત્ર ગોખવા માટે નહિ આપણે મોટે ભાગે શબ્દો વાચી જઈએ છીએ એને અનુભવ કે આચારમાં મૂકવાનું ધૈર્ય આપણામાં નથી હોતું

અમિત્રી દરમ્યાં છે એમ જાણવા છતાં જ્યાં સુધી આપણે એકબે વાર ઠાઠતા નથી, ત્યાં સુધી એ જ્ઞાન પાકુ નથી થતું

સોક્રેટીસ જ્ઞાનને સદ્ગુણ કહે છે તે એ જ અનુભવ કે આચારના અર્થમાં માત્ર સમજણુ ભવનમાં બસ નથી “ચોરી કદી કરવી નહિ” એમ વાંચીને અને એનો અર્થ પણ સમજેલો પરંતુ ચોરીનું પાપ અતરમાં કેવી શૂઝની વેઈના ઉપજાય છે તે મે તે દિવસે અનુભવ્યું

સત્ય, દયા, અહિંસા, પ્રહાર્યય એવા સેઠડો શબ્દો આપણે રોજ સાલગીએ છીએ, બોલીએ છીએ, પણ તેનો ખરો અનુભવ મેળવતા પહેલાં તે કોણ જાણે કેટલાય જન્મ લેવા પડશે !

૧૮

બાને માધાનો દુખાવો રહ્યા કરતો દુખાવો
મોળો પડે, તો હરિયાઝિનારે આવેલા અઠલક-દેવની
યાત્રા કરવી એવી બાએ માનતા રાખેલી

હમણા હમણા દુખાવો કંઈક જોઈએ લાગતો
હતો, એલે બા, દેવનો કર ચૂકવવા બાએ જવાની
હતી

માન ગામ રસ્તામા જ આવતુ હતુ અહીંથી
ત્રણેક કલાકનો રસ્તો હતો બા બાએ જ ઘરબહાર જતી
એ બાએ જવાની છે અને તેની સાથે મારે પણ જવાનુ
છે, એ સાબળીને મને બહુ જ આનંદ થયો

બા પાસે હોઈ ત્યારે મને સ્વર્ગનુ સામ્રાજ્ય
પણ તુરંત લાગતુ તેમાયે વગી બાની સાથે પ્રવાસ
કરવાનો હોય, તો મારા માટે એ આનંદની છે લી
અવધિ હતી

મે બગદગાડી ભાડે કરી રાખી હતી બાની સાથે
સવારના પંદોરમા મે પ્રસ્થાન કર્યું

એ દિવસનો આનંદ હું જીવનભર ભૂરી શકીય નહિ ગાડીએ જોડેલી બગ ની જોડી બાણે કે હંધામાથી ઉત્વાસ ડિલસાઈ જતો હોય તેમ સડક ઉપર દોડી જતી હતી પ્રજાતની સાત પળોમા, બગદના ગળે બાધેલી ટોકરીનો રણમણા સુદર નૃત્યની સાથે સ્પર્ધા કરતો હોય એમ લાગતું વિશ્વ આપુ એક વિસદ મંદિર હોય અને ચોગન્દ આરતી કીતરતી એવી કંપના સ્ફુરતી

બગદગાડીમા હું ને મારી બા એમ બે જણ હતા હું ને મારી બા ! બા ને હું ! માત્ર અમે બે જણ ! મારી ઉમર એ વખતે ચૌદ-પંદર વરમથી વધારે નહોતી બાનો મારી ઉપર બગાધ પ્રેમ હતો.

પુત્ર ગમે તેલ્લો મોટો થયો હોય, તોપણ બાને એ બાગક જ લાગે બાનેમન હું હજી નાતું બાગ હતો હું બાના ખેડામા માથુ નાખી દુઝિયુ વાગીને પડ્યો હતો ગાડી મોગી હતી અને ઉતારુમા અમે બે જ જણ હતા બા મારા માથા ઉપર ધીરે ધીરે પોતાનો સ્નેહસુકુમાર હાથ ફેરવતી હતી

“ બેટા, કેઈ રી તેક બેઠ નાજે છે કે નહિ ? ” બા પૂછતી હતી પણ હું એ વખતે નિઃશબ્દમા એટલેઃ ગરકાવ હતો કે એનો જવાબ આપવાની મને કુરસદ જ ન મળી

બાની સાથે મારો આ પહેલવહેલો પ્રવાસ હતો આઠ્ઠી નિસતથી આઠ્ઠી છૂટથી બાની સાથે કરવા-

ચિરંમરણીય પ્રનાસ

ફરવાનો આ પહેલો જ પ્રગગ હતો બાને હુ ! આ
હુનિયામા જાણે કે અમે બે જણ હોઈએ એમ લાગ્યું
કેવી રમણીય હતી એ વખતની મારી સ્વપ્ન
સૃષ્ટિ િ આવતી કાલે મોટો યર્ધગ, જાણીગણીને ધધે
રોજગાર કરીશ, બાને હુ કોઈ વાતની અડચણ કે
અગવડ વેડવા નહિ દઉં, મવાર-સાજ બાને પગે
પડીશ, રોજ રોજ એ મને આશીર્વાદ આપશે !
હેવોને પણ મારા સુખની અદેખાઈ આવે એવો એ
અવમર હશે !

“ કેમ કઈ બોલતો નથી ? ઘડીકમા સૂઈ ગયો ? ”
એટલામા બાએ મને મારી સૃષ્ટિમાંથી જગાડ્યો

“ બા ! તારા ખોળામા માથું મૂકી પડ્યો હોઉં,
તારો વહાવસોયો હાથ મારા અગ ઉપર ફરતો હોય,
તારી સુખસુદ્રાની એક એક રેખા ધારીને નિહાગતો
હોઉં, એ કરતા વધુ સુખ આ સસારભરમા કયાય
હોય એમ મને કદી નથી લાગ્યું ”

માગ આ શબ્દો બા મૂળે મોઢે માલગી ગઢી

રસ્તાની બન્ને બાજુ વૃથોની ઘનઘન બૂકી રહી
હતી સૂર્યનો પ્રકાશ પણ માડમાડ એમાંથી અગાઈને
પૃથ્વી ઉપર પચરાતો હતો મહસકંઠે પખીઓ ઠંદલોવ
કરતા હતા વિંધ આપુ આજય મરડીને ઊંઘમાંથી
જાગતુ હતુ પણ મને એ વખતે બાની દેવદુર્લભ
ગોદમા સૂઈ રહેવાનું મન થયું જિંધ તો નહોતી

આવતી, માત્ર નેત્રો મીચીને પડ્યો હતો.

એટલામાં દૂર દૂર ગર્જતા સાગરના સંગીતનાં શ્રવણે પડ્યા અને કૃત્તવચી પ્રેરણાને હું જીડીને બેઠો થઈ ગયો. સતપ્ત સંસારના સતપ્ત સમાવવા છિદ્રી કરુણાનો અગાધ સાગર આવો આવો ઊછળતો હોય એમ લાગ્યું.

ગામના પા રે અમારી ગાડી પહોંચી જે ઘેર અમારે જવાનું હતું તે ઘર પણ સહેલાઈથી મળી ગયું. બેત્રણ દિવસ અમે ત્યાં રોકાયા.

બાએ એ દિવસે સાગરપૂજા કરેલી તે સ્મૃતિ હતી ભૂસાર્થ ગઈ નથી. બાએ ચાર આની સમુદ્રને નૈવેદ્યરૂપે ધરેલી. મને એ વખતે એમ લાગ્યું કે જે સાગર રત્નાકર કહેવાય છે તેના સડારમાં અસંખ્ય માલીઓ ભર્યા છે તેને આ ચાર આનાની શી કિંમત હશે? પણ કૃત્તવચી દષ્ટિએ જ એનું મૂલ્યાંકન થવું જોઈએ એમ મને પાછાં થઈ સમજાયું.

અતરની સહિત, સદા બતાવવા સિવાય એ સમર્પણનો બીજો ઉદ્દેશ નથી હોતો.

વળતી વખતે પણ ગાડીમાં હું ને બા બે જ જણ હતા. આનંદની સહિત પળે હવે કોસરતી હતી. મેં બાને પૂછ્યું ‘બા, પાછાં આવે એ ક્યારે જાત્રાએ જઈશું?’

“ બેટા, તુ મોટો થયો, રોજગાર કરવા માડશે, ત્યારે હું તારી સાથે તું કહીશ ત્યા આવીશ આજે તો આપણી એવી સ્થિતિ છે કે ઘરબહાર પગ મૂકવાનો પછુ ભેગ નથી તારા બાપુજીને માથે કરજના નગારા વાગી રહ્યા છે જત્રાના પૈસા ક્યાથી કાઢીએ ? આ સસારની જત્રા એ જ મારે મન મોટામા મોટી યાત્રા છે આખર જળવાઈ રહે અને મારી આખ મીચાઈ જાય, તો મારી યાત્રા પાર પડી એમ માનીશ ”

બાના સ્નેહની, બાની તાવીમ ઠી હજી મને જરૂર હતી બાની એ નિરાશાત્મક વાણી મારાથી સંભળાતી ન હોય તેમ મે બાના બોલામા માથુ સતાડી દીધું

ઈશ્વર જે કરે છે તે આપણા સલાને માટે જ હોય છે, એ વિષે બા કંઈક બોલતી હતી, એટલામા વાઘની ત્રાડ સંભળાઈ

ગાડીવાને ગાડી જિલ્લી રાખી

“ બા ! વાઘ આવ્યો ! ” ભયને લીધે મારાથી બોલી જવાયું

સાથે જ એ જગલનો વાઘ હતો બરાબર અમારી ગાડી સાથે ઘર્ષને જગલમા ઊતરી ગયો જાણે કે રંગભૂમિ ઉપર કોઈ પાત્ર આવે અને પોતાનો ભાવ સજવીને આપ્યું જાય, તેમ એ વાઘ, દર્શન આપવા આવ્યો હોય તેમ અમારી પાસે ઘર્ષને પસાર ઘર્ષ ગયો

હજી અમારા ઉપર ઈશ્વરની કરુણા વર્ષી રહી

■ એમ બતાવવા માટે જ એ આવ્યો હશે, કે બાની ઉપર કૂર પશુઓ પણ સ્નેહ ધરાવે છે એમ બતાવવા અત્યારે નીકળી પડ્યો હશે ?

બા બિલાડી સાથે બહુ વાર ખેલતી બિટ્ટી વાઘની મામી યાય છે, એટલે વાઘ પણ બાના દર્શને જ નહિ આવ્યો હોય તેની શી ખાતરી ?

આખરે અમે ધરભેગા થયા બા સાથે કરેલી યાત્રાને સ્પર્શતા ઘણા વર્ષો પસાર થયા છે, પણ મારા હૃદયમાં એ યાત્રાનો સ્મૃતિ અજર-અમર જેવી રહી ગઈ છે

બાની સાથે જેને મનત રહેવાનું, હરવાદરવાનું મળે છે, તે સાથે જ મહાબાગ્યશાળી ગણાય !

કરજદારની દુર્દશા

૧૯

ખા એ જ મને અમારા કુટુંબ ઉપર વધતા જતા કરજદારની વાત કરી હતી એક દિવસે બહાર ગામના લેણદારનો શુભાસ્તો અમારે ત્યાં ઉઘરાણી માટે આ યો બાને તે વખતે ધરતી મારગ આપે તો અદર સમાર્થ જવા જેટલું હું ખ યથેતુ

કરજ કરીને કોઈ સુખી યશુ હોય એવો એઠે દાખલો નથી કમ્મ એટલે કોઈ કરજ એટલે ભવતા નરક ! મગી જવું સારું, પણ દેવું કરવું સારું નથી કરજ કરતી વખતે-કોઈનું દેવું કરતી વખતે ધડીક સુખ જેવું લાગે છે, પણ પછી ત્યાં સુધી એ બાર માથા ઉપર રહે છે ત્યાં સુધી માથું ઝૂંકેલું જ રહે છે

બિખારી કરતા પણ કરજદારનો સ્થિતિ વધુ ઠગાણ અને દયાજનક બને છે કરજદાર માણસને સ્વાભિમાન જેવું કંઈ નથી રહેતું માન શુભાગ્યા પડી એને હઠપૂત થવાનો વખત આવે છે

લેણદારનો શુભાસ્તો દેવદૂત જેવા ઠાઠથી અમારે

ત્યા આવ્યો ને બિતર્યો મારા બાપુજીએ પણ એની સારી બરદાસ કરી શુભસ્તા માટે ખાસ શાકપાન બજાર માથી લઈ આવ્યા અને રસોઈમાં પણ એકબે નવી વાની કરવાનું મારી બાને કહેતા ગયા

બાએ એને સારું ગરમાગરમ ચા તૈયાર કરી ચા તે અમારે ત્યાં નહોતી પણ બા આઠોશીપાઠોશી માથી માગી લાવી નાહવાને માટે બિનુ પાણી કરી આપ્યું

શુભસ્તાએ ચાપાણી પતાવ્યા પછી સ્નાન કર્યું પણ તેણે પોતાનું ધોતિયું ધોવાની કે નિથોવવાની તકલીફ ન લીધી ગમે તેમ પણ એ અમારો લેણદાર લેણદારને શુભસ્તો હતો ને !

શ્રીમતોના પાગેના ફૂતરા પણ એ ગરીબોને બચકા ભરી જતા હોય, તોપણ એમનાથી શું કે બા ન થઈ શકે !

એક દિવસે એક ગરીબ માણસને ફૂતરું કરડવા દોકડ્યું પેલા માણસે પોતાનો બચાવ કરવા ફૂતરા સામે લાકડી ઉગામી ફૂતરાનો માલિક, જે ગામનો એક મોટો શ્રીમત હતો તેને બ્યારે એ વાતની ખબર પડી, ત્યારે તેણે પેલા ગરીબ માણસને સલાવવામાં બાકી ન ગણી

ગરીબો શુવામો ગણાય ! પાગેના ફૂતરા પણ એમના કરતા અધિક આદરસત્કારને યોગ્ય લેખાય !

કરજદાની દુર્દશા

જે દેશમા માનવીની આવી દુર્દશા થતી હોય, હીન જાતિના ગણાતા માણસોથી કુનીનો અલડાઈ જતા હોય, તે દેશમા મુખ, સૌભાગ્ય કે સ્વાતંત્ર્યની તો વાત જ શી કરવી ?

એ શુમાસ્તાનુ મેલુદાટ ધોતિયુ માગી બાને પોતાને ધોઈ નાખવુ પડ્યુ મારી પુણ્યશીલ બાના હાથથી એ અમગળ વસ્ત્ર તે દિવને નિચોવાયુ જેણે હજારો ગરીબોને નિચોબ્યા છે, તેનુ ધોતિયુ નિચોવવાથી કદાચ એ શુમાસ્તાનો દુઃખપરો યાય એવો કેઈ ઈશ્વરી સંકેત હોય તો કેણુ જાણે ! દેવી મંકેત આપણાથી નથી સમજાતા

મારા બાપુજીએ બહા થી બાવીને સો પહેલા શુમાસ્તાના કુશળસમાચાર પૂછ્યા

શુમાસ્તાએ મુદાની વાત ધરી “આને જ હિમાખ ચૂકતે કરી વાગવાનો છે મારે જ્ઞાને તો બીજે ગામ પહોંચવુ છે ”

“જલે દુ નાહીધોઈને પૂતપાક કરી લઉં પછી આપણે બેસાએ ” એમ કહીને બાપુજી નાહવા માટે ગયા જતા જતા મારી બાને પૂછી બેધુ શેકના શુમાસ્તાની સરજરા તો બરાબર કરી છે ને ? ”

બાએ હા પાડી વધુમા, એ જતો હોય તો જવા દેવાની સૂચના પણ દઈ દીધી.

બાને એ શુમાસ્તો નહિ, પણ એની બડી રીત

ભાત ખટકતી હતી પિતાજીને પણ એ ગોઠતી વાત નહોતી, પરંતુ શું કરે? તેઓ નિરુપાય હતા એમના અંતરની ખિન્નતા સુખમુદ્રા ઉપર અકાંઈ ગઈ હતી.

જમવાનો વખત થયો, એટલે બાપુજીએ સુમાસ્તાને એક દેવ જેટલા સન્માનથી આસન ઉપર બેસાર્યો બાણુ પીરસ્યું.

બાપુજી કોઈની ખુશામત નહોતા કરતા એમને એ આવડતુ જ નહોતું, છતાં સુમાસ્તાને રાજી રાખવા બની શકે એટલો પ્રયત્ન કર્યો જમતા જમતા વાતચીત ફરમિયાન સુમાસ્તાની ગાડી વાતો પણ એમણે પ્રસન્ન મુખે સાંભળ્યા કરી પરાણે આમહુ કરીને મહે માનને જમાડ્યા કરજ માણસને ફેટલો દીન, પામર બનાવી મૂકે છે તેની પ્રતીતિ તે વખતે થઈ.

જમી રહ્યા પછી, પાનસોપારીનો વિધિ પૂરો થયા પછી સુમાસ્તાએ કહેવા માંડ્યું “બ્યાજના પૈસા આજ મળી જવા જોઈએ આજનો આપણો વામદો છે એાછામા એાછા પોણોતો રૂપિયા આજે લીધા વિના નથી જવાનો એવા રૂપિયા ન પતે તો મારો આટો નકામો જાય ”

બાપુજીએ પોતાની સ્થિતિ સમજાવવા માઠી “વાડીખેતરની પેાચ હજી વેચાઈ નથી જે પાચ-પચીસ રૂપિયા આજા છે તે તમારા માટે સઘરી રાખ્યા છે હજી નાના છેકરા બધે છે કાલે સવારે નોકરીએ

કરજનારની દુર્દશા

ચડી જશે તમારી રકમ બાગી જવાની નથી તમને
બ્યાજ અને મુદત પણ દૂધે પોઈને દેવાના છે એક
પાઈ રાખવાનો નથી બાકી થોડું વહેલું મોડું થાય,
તો મારી વતી તમે જ શેઠને સલામણુ કરજો નેજના
ગાડા નેજમા નથી રહેતા”

વાત વહેવારની હતી, પણ એમા આજીજીના
સૂર ધૂટાતા હતા

“હું એવી નકામી વાતો સાંભળવા આટલે
સુધી નથી આવ્યો, સમજ્યા ને ? હું ચિઠ્ઠીનો વાકર,
મને બ્યાજના રૂપિયા પોછોસો ભેઈએ, ભેઈએ ને
ભેઈએ ઘર-બાર વેચો, બૈરા-છોકરા વેચો, પણ ગમે
તેમ કરીને અમારા પૈસા ભરી દો, એટલું હું સમજુ
મારે લાખી વાત ન ખપે મારો પગાર તો કાઢવો
ભેઈએ ને ? તમારા જેવાની કેટલીક સલામણો હું
શેઠ પાસે લઈ જઉં ?”

શુભાસ્તો પણ આખરે શુભામ જ હતો એ
શુભામની બાબતમા જ બોલતો હતો

“ભાઈ, હું પૈસા રાખી વાત ન કરુ પૈમાને હું
હાથનો મેલ ગણુ છું, પણ અત્યારે અમારી એવી
સ્થિતિ નથી કે તમારું કરજ ભરી દઉં નહિતર
શુ તમારા મેણાટોણા નીચી મૂડીએ સાંભળી
લઉં ?” બાપુજીનો આત્મા ઝિકળતો હતો, પણ પોતે
જ એની ઉપર ટાહું પાણી રેકતા હોય એમ એમની

બહારની શતિ ઉપરથી દેખાતું હતું

બહાર આ પ્રમાણે બાપુજી અને શુભાસ્તા વચ્ચે રકતક ચાલતી હતી અદર મારી બા બાણા ઉપર બેસીને ખાતી હતી, પણ બાના ગળા નીચે ફેંજિયે નહોતો. ઊતરતો એની આખમાથી આંસુ દડતા હતા, તેમા પણ જ્યારે શુભાસ્તો એમ બોલે કે “તારા બરા-છોકરાને વેચ, પણ મારું લેણું ભરી દે !” ત્યારે બાનો સાત્ત્વિક ક્રોધ ધગી જાયો

ખાતા ખાતા એ ઊભી થઈ ગઈ ખાખમા હાથ ધાઈ નાખી તે બહાર આવી એ વખતે એનું આખું શરીર ઝૂંજતું હતું આખમાથી જાણે કે આગના તણખા ઝરતા હતા

“નીકળમારા ધરમાથી, મોટો શુભાસ્તો ધઈને આવ્યો છે તે ! બૈરા-છોકરાને વેચવાનું કહેતા તારી છુલ કેમ ઊપડી ? એવું લેણું બોલતા તને કઈ શરમ ન આવી ? તારે પોતાને બૈરા-છોકરા છે કે નહિ ? એમને વેચવાનું કોઈ કહે તો તને કેવું લાગે ? તું તારે ધાય તે કરી લેજે, ઘર ઉપર દાય લાવજે, ઓછો ઊતરીશ મા, પણ અત્યારે તો મારા ધરની બહાર નીકળી જા ! અમારાથી તારા એ લેણું નથી શા ખાતા—નથી સંભળાતા અમારે ધેર આવી, અમારા સાંભળતા, અમારી બા બોઈ કરે છે ?”

“બસ, મારે એટલું જ બોઈતું હતું ઠામ—

કરજઢારની દુર્દશા

વાસણુ લીલામ ન કરણુ તો થઈ રહ્યું - જોતા રહેજો! ”
અપમાનનો બદલો લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને શુમાસ્તો
ઘરની બહાર આવી નીકળ્યો.

બા ચોધાર આસુ વર્ષાવતી ઘરની અંદર ગઈ
એનો અતરાત્મા અત્યંત દુઃખાયો હતો, પણ અશ્રુ
સિવાય બીજો આધાર નહોતો.

આસુ સિવાય આ જગતમા ગરીબનું બેવી બીજું
કેણુ છે ?

મારી બાની દરમિયાનગીરી બાપુજીને ન ગમી
તેઓ કળવકળથી શુમાસ્તાનું મન મનાવવા મથતા હતા.
વચ્ચે મારી બા આવી તેથી તેઓ દિગ્ભ્રમ જેવા થઈ
ગયા ગમે તેમ કરીને એમણે શુમાસ્તાને પરીમ રૂપિયા
આપ્યા શુમાસ્તો રૂપિયા લઈને બીજે ગામ રવાના
થયો.

અતર બાની કરતા હોય તેમ બાપુજીએ મારી
બાને કહેવા માંડ્યું “તમને બેસાઓને લાબી ખુદ્દિ
નથી હોતી હું મનને મારીને એની કેટલી સેવા
બરદાસ ઉઠાવી રહ્યો હતો? બાઝનું જ હોત, તો શું
મને ન આવડત? પણ અત્યારે આપણે લાચાર
દશામા આવી પડ્યા છીએ એવે વખતે ક્રોધ પણ
પી જવો જોઈએ ”

“પગલે પગલે અપમાન વેઠવા, વાતવાતમા
બેણા સાબળવા, તેના કરતાં બે પૈસાનું અશીષુ ઘોળીને

પી બપુ તુ ખોટું ? આમ કરજદાર રહીને કૂતરાની જેમ જીવવામાં શી મજા બગી છે ? બહુ બહુ તો બાપી હાવશે, ઘરબાર, ઘેરઘાબાર હરરાજ કરાવશે, એ જ કે બીજું કંઈ ? મજૂરી કરીને, સૂકો રોટલો ખાઈને પડી રહીશું, પણ આ ગાળો નમી સ ખાવી. " બા અત્યારે હાગણીઓના પૂરમાં તણાવી હતી

" કહેવું સહેલું છે, પણ વેઠવાનો વખત આવે ત્યારે એ દોહાતું ઘઈ પડે છે " બાપુજીએ બ્યવહારને કઠોર સિદ્ધાંત સંભળાવ્યો અને ઘરની બહાર નીકળી ગયા

મારો નાનો ભાઈ ત્યાં ભેઠો હતો તે મારી બાને કહેતો હતો ' બા, પણ તું રહે છે યા સારું ? તું રહે છે તો મને રડવાનું મન થાય છે તું કહેયો તેમ હું કરીશ, પણ રોવું રહેવા દે "

બાળક મોટા માણસને શિષ્યમણ આપતું હતું - બાણે કે કૂલ મોટા આડને ટેકવતું હોય એવું એ અલૌકિક દ્રશ્ય હતું

✽

બાની તે વિસતી દીન-કગાજ મૂર્તિ મારી આખ આગળ ખડી થાય છે અને મને આપણા દેશનું અપાર દુ ખ, દેન્ય, હારિદ્રિય યાદ આવે ■ ભારતમાતાની દીનતા બાણે કે મારી બામા મૂર્તિમત બની હતી

બાની જેમ જ આપણે દેશ કેટલા કર અને

કરજનારના દુર્દશા

કરજના ભારથી દુપાર્થ રહ્યો છે? ભારતમાતાના બાળકોને નથી પૂરું ખાવા-પીવાનું મળતું કે નથી પૂરતા ઉદ્યોગ-વ્યાપાર

ભારતમૈયાના કેટકેટલા સતાનો રોજ જનમતાની સાથે જ કે જનમતા પૂર્વે જ કાળના મુખમા હોમાઈ જતા હશે? એવો કોઈ પ્રદેશ હશે, જ્યાં દુબકાગ, મોઘવારી, બેકારી કે વેકના ત્રામ નહિ શુભરતા હોય? હજારો નહિ, લાખો હિંદીઓમાથી કોઈકે જ એવો નીકળશે કે જેના મુખ ઉપર તેજ કે ઉજાસના બે કિરણ રમતા હશે! ભારતમૈયાના સ્વાભાવિક તેજ ઉજાસને બધે કે કોઈ દેવ્ય ભરણી ગયો છે

આગમા જેમ ધરનાર, મહોલા, ગામના ગામ બાળીને રાખ થઈ જાય છે, તેમ પારતએ આપણા દેશનો ઉ'નાસ, રમ-સર્વસ્વ ભરતીબૂત કર્યું છે

બૂખમરાની, મૃત્યુની જ તાડવત્રીવા મર્વંત્ર વિલસી રહી છે, આનંદને સ્થાને ગ્હાનિ, નાનના આમને વહેમ અને રૂઢિજડતા, ઔદાર્યની જગ્યાએ ઈર્ષા અને સકુચિતતાએ પોતાના અહા જમાવી દીધા છે

ધર્મની જન્મભૂમિ લેવા ગણાતા આ દેશમા અધર્મ, અનાન, બધન, પરપરા અને ભયનીજ સત્તા ચાની ગહી છે મારી બા જેવી હજારો માતાઓ રોજ દુખ-દૈન્યના ખખ્ખર ભરી દર્ધને પરલોકમા પરોચી જતી હશે, આજના આ વિરાટ દુખ, સર્વવ્યાપી

દૈન્યનો ઈલાજ હાથ ન આવે, ત્યાં સુધી મારી બાજેવી જ આ દેશનો દુર્દશા રહેવાની !

આ નિરાશામાથી એક દિવસે આશાનો સૂયં ભગવો નોઈએ તયોં નિરાશાવાદ એ નાસ્તિકતાનો જ એક પ્રકાર છે આપણે જો દેશના દુષ્ઠ દૈન્ય ઝાઝી નાખવા કટિબદ્ધ બનીએ, પૂરા સહકાર સાથે પતિતોદ્ધારમાં લાગી જઈએ, પગલે પગલે દેશની આબરૂનો ખ્યાલ રાખીએ, પરદેશમાં વહી જતી સમૃદ્ધિને ગૃહઉદ્યોગની પંખોથી ફાટીએ, ભાગ્ય ઉપર ભરોસો રાખીને બેસી રહેવા કરતા પુનર્ધાર અને આત્મભોગની ભાવના વિકસાવીએ, તો નિરાશાની ઘોર શાંત્રમાધી આશાનો ઉપકાળ અવરુચ પ્રકટે

મારી બાળા બાપુજી

૨૦

કામળી લીબલ ને ભારે યાચ, તેમ એક વાર
કરજ ક્યું એટલે બ્યાજનુ બ્યાજ ચકચે બલ અને
કરબાર વધતો બલ મારા બાપુજીની પણ એ જ દશા
યઈ બ્યાજ પૂડુ પાધડુ ભરી ચકતા નહિ ધરબાર, ઢોર,
બધુ હરરાજ યઈ જશે એવી બીક લાગવા માડી

મારી બાળા બાપુ, જેમને હું નાના કહેતો, તેઓ
પાચ માણસમા પુછાય તેવા હોશિયાર, બ્યવહાર
કુશળ પુડુપ હતા તેઓ મારા બાપુજીને ખાસ સલાહ
આપવા એક દિવસે અમારે ત્યા આવ્યા.

બુદ્ધિશાળી અને ધનસપન્ન હોય તેમને થોડું
અભિમાન હોય એ સ્વાભાવિક છે

નાનાએ વાડી-જેતર વગેરે સ્થાવર મિલકત વેચી
દઈને, કરજના ભારમાથી છૂટા યઈ જવા આગ્રહ કર્યો

બાપુજી કઈ બાગક નહોતા એમને એમ લાગ્યું
કે પોતે કરજદાર છે કમાળ છે, એટલે આવા બધા
સગા-રનેહીઓ આવીને, સલાહને બદલે પોતાનું દોઢ

કહાપણ બતાવી બચ છે બાપુજીનું મન આશુ હંતુ
મા કેઈના હાથનો સહેજ સ્પર્શ થતા બચા થતી

“હું મારી સ્થિતિ સમજી છું મારી ચિંતા
તમારે કરવાની જરૂર નથી” વાતવાતમાં બાપુજી બેઠી
થયા

એથી મારા નાનાનું અભિમાન ધવાયુ સાખના
કુદાડાની જેમ જ એમણે આવેશમાં આવી જઈને
કહેવા માંડ્યું

‘કોઠકોઠાપણ ડાળવા નથી આંખે. તું કડું ?
દીકરી આપી છે એટલે છૂટકો નથી કાળજી બગીને
રાખ ન થતું હોત, તો આટલો ગારો ખૂદતો તમારે ત્યા
ન આંખે હોત સામજી છે કે લેણદાર તમારે ત્યા
જમી હઈને આવવાનો છે જમી આવે અને આવડના
કાકરા ઘાય, તે પહેલા જ થતી જાયો અને એકાદ વાડી-
ખેતર વેચવું પડે તો વેચીને પણ કરજમાંથી છૂટા થઈ
જાયો, તો ભગવાન કેઈક દિવસે સારો દી દેખાડશે
બાકી આ રીતે મને બનીવાર નથી દેખાતો.”

મારા બાપુજીએ જે જવાબ આપ્યો તેમાં ધરતી
માતાનું સ્તોત્ર શુભ્રતું હોય એમ મને લાગ્યું પોતે
આ વાડી તૈયાર કરવામાં કેટલી મહેનત કરી છે કેટલા
પૈસા ખર્ચ્યા છે કેટલી આરાગી ધમારતો મનમાં રચી
છે, તેનું તેમણે વર્ણન કર્યા પછી “હું

‘ બાપદાદાની જમીન વેચવી અને કાગળ કાપી

મારી બાના બાપુજી

આપણુ, એ બેમા મને કંઈ તકાવત નથી જણાતો!
માતાને કોઈ પુત્ર વેચી શકે નહિ, તેમ પોતાની ધરતી
માતાને કોઈથી વેચી શકાય નહિ. જેણે આજ સુધી
અન્ન-વસ્ત્ર પૂરા પાડ્યા તેને વેચી દેવી ? એ પ્રકારનું
અંધાર પાપ મારાથી નહિ યાય ”

“ ભાઈ, એવી વાતોથી વચ્ચ નથી થતા એવી
વાતો ત્યાં ચોક્કસી હોય ત્યાં ચોક્કસ પેતર-પાદર ને
વેચાતા જ ન હોત, તો આપણા બાપદાદાએ એ ક્યાંથી
મેળવ્યા ? વહેવારમા એવી ભાવનાઓ ન ચાલે-ભૂખે
મરવાનો વખત આવે વગી આપણે સારો વખત આવશે,
એટલે એવી બીજી જમીન ખરીદી લઈશું અત્યારે કરજ
વધી ગયું છે, જમીનના નગારા માથે વાગી રહ્યા છે
તે બધું સમજે અને પાણી આવતા પહેલા પાગ બાંધી
હો, તો આપણી સૌની આજરૂ જગવાય આજરૂ એક
વખત ગયા પછી ગામમા રહેવું અકારુ થઈ પડે
હુ તો તમારા સારા માટે કદું છું કડવો લાગતો હોઈય
તોપણ આંખો છું, તો પૂરુ પાપનું સંભાળવું વિના
નહિ જઈ ’ મારા નાના બાપુજીને સમજાવતા હતા,
પણ વાક્યે વાક્યે મુરઝીપણના કાગ વાગે એરી એ
વાગી હતી

“ મારી આજરૂની જેવના મને કંઈ નહિ હોય ? ”
એટલું પણ બાપુજી ન બોલ્યા હોત તો ઠીક થાત

“ તમારી એકલાની આજરૂનો આ પ્રશ્ન નથી

તમે મારા જમાઈ છો. લોકો કહેશે કે આ ક્ષમા
જમાઈના જમાઈના ઘરનાર હરરાજ થયા, તે વખતે મ
બૂઝી મરવા જેવું નહિ લાગે ? તમે કંઈ પરાયા ન
જરા અકલથી તો વિચાર કરો !”

“મારામા અકલનો છાટો હોત, તો તમ
અહીં લગી આવવાની જરૂર ન પડી હોત. તમે મ
અકલવિહોલો. કહેવો હોય તો કહેજો, ને કહેવ
તે કહેજો, પણ હું મારું ધાર્યું કરવાનો.”

“ધાર્યું કયું અને કરવા દીધું, ત્યારે તો આટ
પ્રવાર થયા ! તમારા બાપ ઠાની આવડે તો ખ
કરો ! ત્રીસ ત્રીસ વર્ષ થયા એક રાત્રી પાઈ સરખી બચા
છે ? રજાતા-કમાતા આવડે નહિ ને રોડ રાખ
તિસમારખાનો, એ કયા સુખી પોષાય ? આમ પોમા
પોમા ડોડમે જયો, તો કાલે ઘરનાર હરરાજ થ
પહેરેલે કપડે ધરની બહાર નીકળવું પડશે, બી
માગવા છતાં પેટ નહિ ભરાય !” નાનાએ હવે
ઉપરનો કાજુ શુભાળ્યો હતો.

મારી બા એ વખતે અદરતા બોરડામા બે
હતી. એનાથી આ શબ્દો સંભળાતા નહોતા, છતાં મ
ઉપર સંવમ રાખીને સાંભળ્યા કરતી હતી. આખ
એનાથી ન રહેવાયું બહાર આવીને એ પોતાના ચિંતા
કહેવા લાગી.

■ તમે તમારી દીકરીના ઘરમા બેસીને, તમા

મારી બાના બાપુજી

જમાઈને આ ખાસકા મારો છે, એ ન ભૂલશો બાપુજી, બીજાઓ એમને લલે હડપૂત કરે, તમારે એમનું થોડું માન રાખવું જોઈએ મારા પગલા જ એવા કે હું આ ઘરમા આવી, ત્યારથી એ બિચારા પાયમાલ થઈ રહ્યા છે એમા એમનો શો દોષ ? ઘરના મુખી હતો, બાપ દાદાની માલ-મિલકત હતી આજે કરજદાર બનવાની વેળા આવી

“તમારી દીકરીના ભાગ્યમા જ એવા લલાટલેખ લખાયા હશે તે કેણુ મિથ્યા કરે ? હું જ અભાગી ! એમના સૌભાગ્યને લીધે આજ સુધી અમે ખાધુ ને લહેર ઉઠાવી ! તમારા જમાઈનું પુણ્ય પહોંચતું હતું ત્યાં સુધી બધું ઠીક ઠીક થાત્યું હવે અમારું દુર્ભાગ્ય અમારી પાસે !

“જે થવાનું હોય તે લલે થાય ! મારું કહેવું તો એટલું જ છે કે એમનું મન તમે ફલવશો મા ! એક વાર પણ જો મન બુદ્ધ પડી ગયા, તો પછી પાછા સધાતા નથી અને દીકરીને ઘેર જઈને, દીકરીના દેખતા એના સ્વામીને આવા મેણુ સંભળાવવા એ તમારા જેવાને ન ચોલે, ગમે તેવા, પણ મારા એ પતિદેવ ॥

“નસીબમા હું ખના દહાડા લખ્યા હશે તે કઈ મિથ્યા નથી થવાના આપ જેવા વડીલો-મુરખીઓના આશીર્વાદ જોઈએ સૌના દિવસ એકધારા એકસરખા નથી જતા બે દિવસ દુઃખના ભિગે, તો બે દિવસ સુખના

પણ જિગે ! અભાગ્ય ને અધારુ હમેશા જોડાયે
નથી રહેતું ”

બા છેલ્લે એના બાપુના પગે પડી

“તમને કેઈને ન જમતું હોય તો હું તો આ
આપેા ફરી વાર તમારા આગણેઆવું તો રૂંદ કહેને !”
શુસ્સામા ને શુસ્સામા મારા નાના જિભા ઘઈ ગયા

‘બાપુ હું તમને જવાનું નથી કહેતી અમારા
બાગ્ય તો પરવારી ગયા ॥ અમારા સગા—સબંધીઓ
ને અમને આ રીતે તનુ દે, તો અમારે બીજે કશું
આશરો હોવો ?” ગગગગા અવાજે મારી બા વીનવતી
હતી

“હવે માણ બધ તોપણ તારા ઉબરે ન ચડું
જ્યા મારી સલાહ કડવી લાગતી હોય ત્યા જવાનો અથ
જ શો છે ?” નાના કોપથી લાલપીળા જેવા દેખાતા હતા

‘બાપુ પેટના ઇકેશ કરતા તમને તમારું
અભિમાન વધુ સીમતી લાગે છે ? ઇચ્છે કંઈકે સાચ
માવતર એમનું ગૌરવ ન છોડે — ” બા બોલતી રહી
નાના જિડીને વાલતા ઘઈ ગયા

અમારા ઘરમા તે દિવને રમચાનની ચાતિ છવાઈ
ઈ આગણામા એક તુગસીનો રોષ હતો, ત્યા જઈને
બાએ આમુનું પૂર કેઈ ન લાલો તેમ કહ્યું આસપાસ
લિપેતા લીબડા ને આબાની ઘગાએ એ દરમ
નિસ્તબ્ધપણે નિહાળ્યું

પ્રેમાવતાર બાપુજી

૨૧

અમારે ત્યા એક ગાય પછુ હતી એ ગાય વિચારી અને દૂધની જગી કરી આઠાશીપાઠાશીમા વહેતી ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ બાને માનુ સ્મરણ થયા વિના ન રહ્યુ પછુ એ વખતે હું છ ગાઉ ઉપર આવેલા ગામમા બસ્યો હતો.

બાએ મારા બાપુજીને આમહ કરીને બળીની મોગરણી સાથે ત્યા મોકલ્યા.

બાપુજી ખરે બપોરે અમારી શાળા પાસે આવી પહોંચ્યા એ વખતે અમારે કલાકની રજા હતી અમે સૌ છોકરા પાસેના આબાવાડિયામા રમતા હતા કેઈ પોતાને ઘેઝી લાવેલ નાસ્તો ખાતો હતો, તે કેઈ વગી જાડની ડાગીએ હીચકતો હતો.

હું એ છોકરાઓમા બહુ લગી શકતો નહિ, એટલે એક જાડની છાયામા બેઠો હતો મારા બાપુજી મને ગોતવા ગોતવા હું બેઠો હતો ત્યા આવી પહોંચ્યા.

મને એમના આગમનથી ભારે આશ્ચર્ય થયું મેં પૂછ્યું

“બાપુજી, તમે કયાથી આવ્યા? મને બોલાવ્યો હોત તો હું ઘેર આવતો તમે શા ચારુ આવ્યા?”

બાપુની રહેણી સાવ સાદી અને દેશી દમની હતી અમે અંગ્રેજી નિયામના વિદ્યાર્થીઓ બીજી કંઈ શીખીએ કે ન શીખીએ, પણ અંગ્રેજી દમના ભખત તો બની ચૂક્યા હતા કેઈ મેવો કે ચીથરેહાલ માણસ અમારા જોવામા આવે, તો અમે એને જગની જેવો જ ગણી કા'તા, કારણ કે અમારાથી વધુ ભણેલા અને સુધરેલા કહેવાતા બિન્ના વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ અમારા પ્રત્યે એવો જ વહેવાર રાખતા

એક તો માતા બાપુજી સાહાર્થના ઉપાસક હતા અને બીજી તેઓ ખાસ-છ ગાઈ પગે ચાલીને આવ્યા હતા રસ્તાની પૂજા એમના મો અને વસ ઉપર ચોટી ગઈ હતી

ખરું જોતા એટલે દૂરથી ખાવાનું લઈ આવનાર પિતાજી તો ઠીક, પણ બીજી કેઈ ગ્રહિત માણસ હોય, તો તે પણ અમારા આંદર અને અભિવાદનને યોગ્ય ગણાય પરંતુ એ વખતે નિયામની ઉપરછાની કેળવણી એ અમારી આખમા અભિમાનનું કાળજી આજીવું હતું કેળવણીથી અતર વિકસવું જોઈએ તેને બદલે અમે બાહ્ય કંઠેરા અને ટાપગીપમા જ મોહાઈ ગયા હતા. ઉજ્જા ચકચમ્પિ વસના ભપકા, છટા અને રૂપ-રંગ

પ્રેમાનતાર બાપુજી

સિવાય, અતરનો પ્રેમ, વાતસલ્ય, ઔદાર્ય જેવું કંઈ અમે જોઈ જ શકતા નહિ. એ દૃષ્ટિએ અમારી કેળવણી નકામી હતી—અમને ગાઢા અધકારમાં લઈ જતી હતી એમ કહું તો પણ ચાલે.

જે કેળવણી સામા માણસના અતરમાં પ્રવેશવાની કળા ન શીખવે, પ્રાણીમાત્રના હોવામાં જે દિવ્યતા જે પવિત્રતા રહેલી છે, તેનો સ્પર્શ કરતા ન શીખવે, તે કેળવણી શા કામની? બાહ્ય સ્વરૂપોની લીતરમાં ભવ્ય અને સુંદર સૃષ્ટિ રહેલી છે તે જોવાની શક્તિ જે કેળવણીથી ન આવે, તો એનું કેવળ બહારજ્ઞાન સિવાય બીજું કંઈ જ ન કહેવાય.

પોતાના એક બાગકને બાપુજી ■ ગાઉ પગે ચાલોને, રસ્તાનો તાપ—તડકો વેડીને બગી ખવરાવવા આવ્યા, ત્યારે એમના હિલમાં કેટલી પ્રબળ પ્રીતિભાવના હોવી જોઈ એ !

સ્નેહ અથવા પ્રીતિનો ઉમંગકો જ સર્વ દુઃખ, સર્વ સતાપ સહન કરવાનું અસાધારણ બળ આપે ■

બાપુજીમાં જો આવો સ્નેહ ન હોત તો તેઓ આટલો લાંબો પ્રવાસ કરીને અહીં શા માટે આવત ? પ્રેમ ખરેખર સ્પર્શમય છે દુઃખ અને કષ્ટને પણ સ્પર્શમાત્રથી તે સુંદર અને મધુર બનાવી દે છે મારી બા જેવી પ્રેમાળ હતી, તેવા જ મારા બાપુજી પણ પ્રેમાળ હતા. આવા માતા—પિતા સદૃશાચ્યે જ આપડે

નાનપણમાંથી જ મને દિવ્ય પ્રેમનું પાન કરવાનું સોલાગ્ય મળ્યું હતું. આજે તો મને એમાં પણ હોવાનું દર્શન થાય છે. મને એમ થાય છે કે બાપુજીએ આ બગીચામાં કેઈ એક ગરીબ છોકરાને ખવરાવી, પોતાના પુત્રને જ પહેલી એવો અપૂર્વ લક્ષણો કાઢીધો? કેઈ બૂખ્યા-તરસ્યા, કેળિયા ધાન્ય માટે તરફડતા વૃદ્ધ કે અપંગને એ બગીચામાં ખવરાવી દીધી હોત તો? મારામાં જ એમની મોહદષ્ટિ કાઢી પાડી રહી? હું કેળવી બીજા બાળકો ને માટીના બનેલા હતા, તો મને પ્રભુએ સોનારૂપામાંથી નહોતો ધડી કાઢ્યો!

પણ આવી વ્યાપક દષ્ટિ સૌ કેઈને અકસ્માત નથી મળી જતી. માણસ માત્ર કેમે કેમે જ આગળ વધે છે. આસક્તિમય લવનમાંથી નિરાસકત દયામાં પ્રવેશવું મોહથી ભરેલા જ્ઞાનમાંથી નીકળી નિર્મોહ ત્વના મહેલમાં દાખલ થવું, એ રમત વાત નથી. મારા માતાપિતાએ મને પ્રેમથી ધરતી દીધો છે, એટલે કદાચ આવું બધું સૂઝતું હશે. બાળવયમાં મારી બાએ જે બીજા મારા અંતરમાં વાળ્યા હતા, તેના જ આ અકુશ ફૂટ્યા હશે.

મારા હૃદયમાં ને પ્રેમબાવનાના નાના-મોટા રોપ ફૂંટવા હોય તો તે પ્રત્યક્ષ મારી બાને અને બાપુજીને છે. એમણે જ અણ્યેઅણ્યે એ રોપ ઉછેર્યા છે.

પ્રેમાનંદાર બાપુજી

“વાહ! વાહ! ગી મળની પાઘડી છે । અને આ કેટ તો કેઈ વિલાયતી કારીગરે સીંચેા હાગે છે।” મારા બાપુનો વેશ જોઈ ને ધીજા છોકરાઓ છૂપા છૂપા હસતા હતા

હું એથી વિડાયો જ નહોતો એમ ન કહી શકું મને એમ બધું કે બાપુજી અહીં ન આવ્યા હોત તો સારું થાત આ છોકરાઓને એમની ઠઠ્ઠામસ્કરી કરવાની તક ન મળત

મને એ વખતે મારી આખરૂની પડી હતી બાપુજીના સ્નેહભીના અતરનો વિચાર કરવા જેટલી મારામા આવડત નહોતી એક યા ધીજી રીતે આપણે સૌ અહ કારના જ પૂજરીછીએ ‘મારુ સુખ, મારી આખરૂ મારી તબિયત’ સિવાય આપણે લાગ્યે જ ધીજા કોઈના સુખ કે આશામનો વિચાર કરીએ છીએ

દુનિયાનું બધું સુખ આપણે એકલા જ ભોગવવા સારું જન્મ્યા હોઈએ એવો આપણે દાવો કરીએ છીએ પણ જેઓ પોતાની જાતને જૂની શક્તા નથી અહ ભાવને ઓગાળી દઈ શક્તા નથી, એમન મા પ્રીતિ ભાવના જેવી વસ્તુ જ રી રીતે સભવે? અને એ કહ્યું તેમ પ્રીતિ તો આ મમારનો સ્પર્શમણિ છે । હું અને પણ એ સુદર મધુર બનાવી દે છે ।

બાપુજીએ મને સંબોધીને કહેવા માડ્યું “બેટા, આ ગાયના દૂધની બળી ખાસ તારી બાએ તારા સારું

મેકવી છે તુ તારા હોસ્તોને બોલાવ એમને પણ
આપ અને તુ ચે ખા ! ”

બાપુજીએ બોગણી મારી સામે ધરી દીધી
છેકરાઓ તો આવે જિભા જિભા હસવા જ હતા

મારા મો ઉપર ચરમના સેરડા પડેલા બેઈ ને
બાપુજીએ ફરી આમહ કયો “ બેઈ શુ રહ્યો છે ?
એમા ચરમાવા જેવુ શુ છે ? બોલાવ તારા હોસ્તોને ! ”

મારા કંઠમાંથી સ્વર નીકળે તે પહેલા જ
બાપુજીએ મારા જે માથીઓ પાસે જિભા હતા, તેમને
પ્રેમભાવથી આમઆ

એક સાથી જરા હિંમતબાજ હતો તેણે અમારી
નજીક આવીને બોગણી ખુ લી કરીને આસપાસ જિભેલા
હોસ્તોને થોડી થોડી બળી વહે ચી દીધી અને પણ મારા
ભાગ આવ્યો

બાપુજી ઘાડીને લોચ જેવા થઈ ગયા હતા એમણે
અમને નિરાતે બગી ખાતા બેઈ ને દેહ સહેજ લ આવ્યો
એ વખતે એમના મો ઉપર આનંદ અને તૃપ્તિની ભરે
કે છેળો જિહાવળી હતી

બળી સ્વા મા ઘણી મીઠી લાગી અમે ખાતા
હતા તે દરમિયાન બાપુજીની આંખો સહેજ મળી ગઈ
એટલામા નિશાળનો ધન વાગ્યો

બાપુજી ઘટનો અવાજ સાંભળી ભગી ગયા

પ્રેમાવતાર બાપુજી

એમણે આખો ચોળતા ચોળતા પૂછ્યું “ખલાસ કરી
વાળી ને ? હાથ ઠામ પાછું નીચે જઈને માથું
નાખીશ ”

મેં બળીવાળું ઠામ બાપુજીને પાછું સોંપ્યું જતા
જતા તેઓ કહેતા ગયા ‘ બેટા, કાળજીથી અભ્યાસ
કરજે ઘરે સૌ મળમા છે ચિંતા કરીશ નહિ અને
આપણી ગાય વિચાણી છે, તેને વાછડો આવ્યો છે ”

હું મારા વર્ગમાં આવ્યો અને વિચાર થયો.
પાંચ-૭ માંડ પગે ચાલીને પોતાના પુત્રને બગી
ખવરાવી આવનાર પિતાજીનું અને બગી તૈયાર કરીને
મોકલનાર મારી સ્નેહાળ બાનું અનત કરજ હું ક્યારે
વાળીશ ?

બહારથી જરીબ-નિર્ધન દેખાતા અને વમ્બની
ટાપગીપ વિનાના આવા માતાપિતાઓના અતરમા
સ્નેહ અને ઇચ્છાનો કેટલી અમૂલ્ય સપત્તિ બરી હોય
છે ! એવી સપત્તિ નહોત તો આ મમાર કેન્દ્રો રાત્ર,
કમાળ ને શુષ્ક લાગત !

૨૨

મે મહિનાની છટ્ટી પૂરી થતા હું પાછો શહેરમાં
ભણવા આવ્યો. એટલામાં વર્ષાઋતુની શરૂઆત થઈ ગઈ
તપેલી ધરતી ઉપર પાણીની રીંતળ જળધારા રેડાવા
લાગી. ધરતીમાતાના હૈયામાં પ્રથમ વખત વખતે કેવી
સુવાસ રુરે છે! “અધવતી પૃથ્વી” એ સૂત્ર એવે
ટાણે સમજાય છે.

હામાં જે રસ, જે સ્વાદ રહેલા છે, તે ધરતી
માતાના અનંત વાતસલ્યનો જ પ્રતાપ નથી, તે ખીણ
શું છે?

દેરથી હું શહેરમાં ભણવા આવ્યો, ત્યારે મેં
મનમાં એક ગાડ વાળી રાખી હતી હકીકત એવી
બનેલી કે મારા નાના ભાઈએ નવા અગરખા માટે એક
દિવસે કળિયો કરેલો.

બાએ એને ફાસલાવતા કહેલું “આ તારો મોઢો
ભાઈ અનિદ્રા ભણે છે, તે જ્યારે નોકરીએ વગમશે ત્યારે
તારા સારું છ-છ મહિને એક અગરખું સિવડાવી
હઈશ, સમજ્યો ને હવે?”

પ્રેમના તૂ મડે તર્યો ।

અમારા જમાનામા જ્યારે અમે નિશાળે જતા,
ત્યારે ઠોટ, પાટલૂન, ખમીસ, બકીટ, નેકટાઈ વગેરેની
બહુ પચાત નહોતાં મોટા ચહેરામા કંઈક અથે
ફેશનનો રોડાવ્યો સડ ચયો હતો, નાના ગામોમા
અગરખા કે પહેરણથી ચવાવી લેવાતું

વરમ દહાડે એક અગરખુ બસ થતું ટાંકના
દિવસોમા અમે જાડા પેતિયાનો કે પટેડીની ગળા
ફરતાં ગાતરડી બાધના બિનના વસ્ત્ર પાછળ અમે રાતી
માઈ ભાગ્યે જ ખરચતા

વસ્ત્રોનું પ્રમાણ એાછું એટલે હવા અને
પ્રકાશનો ત્રીધો સપકો ખમરા અગ સાથે રહેતો
ગડૂમડ કે બીજી કોઈ બીમારીનો અમને ભય નહોતો

ખુ લી હવા, ખુલ્લો પ્રકાશ અને સાદા આહાર-
વિહારને ત્રીધે અમારા દેહ પણ ખતવતું બન્યા હતા

વધારે લૂગડા-લતાના ઠંડારાથી આપણે કેટલાક
નરીન રોગોને આમત્રણ આપીએ છીએ, એમ કહું તો
ખોટું નથી

મારા નાના ભાઈનું અગરખુ સાવ દાટી ગયું
હતું બાએ બે-ત્રણ મોટા ચીંગડા માર્યા હતા, તેડી
ભાઈનો દેહ તો ઢકાતો, પતા મને એમ થયું કે નાના
ભાઈ માટે એક નવું અગરખું હરકોઈ પ્રમારે મારે
સિવડાવવું જોઈએ

નિશ્ચય તો કર્યો, પણ એને માટે જે રોકડા પૈસા
જોઈએ તે ક્યાથી કાઢવા ?

કચેરીના કામકાજને અંગે મારા બાપુજી કોઈ
કોઈ વાર અમારા ગામમાં આવતા એવે પ્રસંગે કોઈ
વખતે એક આનો તો કોઈ વખતે ભે આના મને હાથ
ખરચ માટે આપી જતા મેં એમાંથી એક ફૂટી કોડી
પણ નહિ ખરચવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો

જેક મહિનામાં નિશ્ચય લેધડી હતી, અને ગણેશ
ચોવની રજાને હજી ત્રણ મહિનાની વાર હતી એટલા
ગાળામાં હું જો પાઈએ પાઈ બચાવી શકું, તો નાન
ભાઈ માટે એક સરસ અગરખાનો વેત કરી શકું,
એમ મને લાગ્યું

એક ધ્યેય નક્કી કરીએ, અને જલ્દે પીમે, પણ
આગળ ધપવાતું ચાલુ રાખીએ, તો ધ્યેયની નજીક
જરૂર પહોંચી જઈએ

ગણેશચોવન પર્વ આવ્યું તે પહેલાં મેં એક
રૂપિયો ને બે આનાની બચત કરી વાળી ગૌરી-
ગણપતિ સારુ તે પર્વમાં લોકો નવા કપડા તૈયાર કરાવે
છે મોજાઓ અને બાગકો પણ નવા નવા કપડા પહેરી
દેવદર્શને નીકળી પડે છે મારા નાના ભાઈને નવું
અગરખું કોણુ સિવડાવી દો મારે માથે જ મેં એ
જવાબદારી લીધી હતી

દરજી પાસે કપડું લઈ ગયો અને મારા નાના

પ્રેમના તૂટે તર્યો !

ભાઈનો ઉમરનો એક બાગક રહેતો હતો હતો તેનું
માપ ભાઈને અગરખુ મીવવા હીધુ

કપડામા અને મિલાઈમા મારી લગભગ બધી
મૂડી ખવામ થઈ ગઈ

અગરખુ નિવાઈને આવ્યું, ત્યારે મને કેટલો
આનંદ થયો તે એક માત્ર અતરાતમા મિવાય ભાગ્યે
જ બીજું કોઈ બણતું હશે અગરખુ ભાઈને જતો
હતો, ત્યારે માથે જ આખમા હર્ષાશુ સમાતા નહોતા

વર્ષાસતુનો અમલ બેમી ચૂક્યો હતો જે દિવસે
હું મારા ગામડે જવા નીકળ્યો, તે દિવસે મને મારા
હિતૈથીએ કહેલું

“ હમણા વરસાદ આવે છે નદીનાગા પાણીથી
છલકાઈ ગયા છે બે દિવસ પછી જલે ”

પણ એ મલાહ મારા ગળે યાત્રી બિતરે ?

મારા અતરામા જ પ્રેમના પૂર બિછાતા હતા
નદીનાગાના પૂર મને ઘોડા જ રાકી રાખે ?

નવું અગરખુ એક કપડામ બરાબર લપેટી
હીધુ ભગવાને મને જો પખ આપી હેતુ તે બિટ્ટને
ધરસેગો થઈ જઈ અને નાના ભાઈને આ અગરખુ
પહેરાવું એમ મનમા થયું રમ્માનો ઘાક માત્ર
દિસાખમા જ નહોતો એ વખતે મારી આખ આજ
મનેરમ સ્વપ્નસૃષ્ટિ વિવસવી હતી મારી બાને અને
ભાઈને આ અગરખુ ભેઈને કેલો આનંદ થયો !

પ્રેમના તૂબડે તર્યો !

એટલામા રસ્તામા એક સાપોવિયુ મારા પગ
પાસે થઈને નીકળી ગયુ એનો રંગ ભેતા એ ખૂબ
જ ઝેરી હોય એમ લાગ્યુ મે હવે નીચે નહીંને
ધીમેથી ચાલવાનો નિશ્ચય કર્યો

થોડે આંધે ગયો, એટલે એક નહેડુ મે ઠાઠામા
વહેતુ દેખાયુ પાપી પુકળ હતુ, એટલું જ નહિ
પણ તાણુ પણ બહુ જબડુ હતું ॥ કરવુ એવો એકાદ
પણ વિચાર આવ્યો

આખરે મારી પવિત્ર બાતુ સ્મરણ કરી પાણીમા
ઝૂકી પડ્યો સારા ભાગ્યે મારા હાથમા એક લાકડી
હતી પહેલા લાકડીને બરાબર ટેકવુ અને પછી બીજી
પગલું માડું વચ્ચે એક વાર પાણીના મોજાની એવી
ઝાપડ વાગી કે હમણા જ ગોચુ ખાઈ જઈશ એવી
બીક લાગી, પરંતુ એ દાણે કેણુ બણે કેનો ટેકા
મળી ગયો, તેની પૂરી કપના દહી નથી કરી શક્યો

પ્રેમના તૂબડે જ હુ તર્યો એમ કહુ તો ખોટું
નહિ અતનમા વિશુદ્ધ પ્રેમભાવના ભરી હતી તેથી જ
કસોટીની પડોમા હુ ભલી શક્યો નાશુ કેન્દા ભેસથી
વહેતુ હતુ ! કેને લેવા આટલા વેગથી દોડનું હયે ?
એના અતરમા પણ શુ પ્રેમના મોજા નહોતા ઊછળતા ?
આવુ પ્રેમી નાશુ મારા જેવા પ્રેમીને શા શરુ ભુડાડે ?

નાનાનો પોપ જેમ નીને મળવા જતો હતો,
તેમ હુ મારી બાને મારા બાઈને લેવા દોડનો હતો

પ્રેમના તૂબડે, તર્યો !

અમે સમાનધર્મી* હતા - સમદર્શી* હતા નાનાના પાણીમા જે વેગ હતો, તેવો વેગ મારા અંતરમા પણ હતો

ધોધમાર વરસાદના વેગથી રસ્તા ઉપરની ધૂળ ધોવાઈ ગઈ હતી અદરથી અણીદાર પથ્થર બહાર નીકળ્યા હતા. પગલે પગલે એ પથ્થરની ધાર મારા પગના તળિયાને ડોરતી હતી, પણ મને એ વખતે એની ઘોડી જ દરકાર હોય ? મારે તો અધારુ ઊતરે તે પહેલાં બા પાસે ઘેર પહોંચી જવાની હતાવળ હતી

મારી ધારણા બર ન બાવી રસ્તામા જ રાત્રી પડી ગઈ વાદળાઓ ગજગજ હતા અને વીજળીના ઝબકાગ આખને આજી નાખતા હતા. પન્દમહાબૂત બણે કે રાસનીલા એવતા હોય, તેની સાથે હું પડા તાલ દેતો હોઉં, એમ એકલો ઘર ભણી દોડતો હતો.

આખરે ઘેર પહોંચ્યો. ખરો વરસાદને લીધે સૌ કોઈ ઘરના બારી-બારણા બંધ કરી, અદર ભરાઈ બેઠા હતા. બા એ વખતે મગડી પાસે બેસી તાપતી હતી, બાપુજી પૂજાપાઠમા નિમગ્ન હતા એન્લામા જ મેં સાદ કર્યો ‘ બા ! ’

“ બા ! ભાઈ આવ્યો ! બા ! ભાઈ આવ્યો ! ” એમ બોલતો મારો નાનો ભાઈ મારી સામે દોડ્યો બારણા ખોલી નાખ્યા હું એને ભેગી પડ્યા

“ પણ આ વરસના વરસામા, ભાઈ, શી રીતે

આવ્યો ! પવળી ગયો હશે ! ” મારી બાના આદ્ર કંઠ
માથી અવાજ આવ્યો.

“ પાંરતુ નહેતુ તો પાણીથી છલકાઈ નીકળે
હશે ! કેમ કરીને આવ્યો ! ” મારા બાપુજીએ પડકાર
કર્યો

‘ હજી કાલે જ, કહે છે કે, એક બાઈ એ
નાગામા તણાઈ ગઈ ! ” બાપુજીના સ્વરમાં આશંકા
અને ગભરાટ તરવરતા હતા

‘ દેવની કૃપાથી હેમખેમ ઓકરો ઘેર આવ્યો
એમ કહેા ને ! ચાલ, બેટા, સીના કપડા કાઢી નાખ,
અને ગરમ પાણીથી સ્નાન કરી લે ” બાએ બધી
અચાનિા અત આવુવા ઉપસ હાર કર્યો

હું નાહવા ગયો નાના બાઈએ મારુ પોટકું
કુતૂહલથી ઓડવા માડ્યું બાળકોને નવું નવું જોવા-
જાણવાનો બહુ ઉલાસ હોય છે પોટકીમાંથી પોતાને
બધખેસતું અગરણુ નીકળ્યું જોઈને તે આનંદથી
નૃત્ય કરવા મંડી ગયો એણે આંટલી બધી આચા
કદાચ મારી પાસેથી નહિ રાખી હોય એકા ચિત્રવાળું
પુસ્તક રમકડું કે થોડું ખાવાનું મગસે એમ એણે
માન્યુ હશે એના બદલે અગરણુ નીકળી પડ્યું

સાચું પૂછે તો એ માત્ર અગરણુ જ નહોતું,
મારું હૃદય હતું મારા જીમુખેમનું સ્વપ્ન પ્રતીક હતું,
મારી બાએ માત્રમા રેડેલા સરકારનું ફળ હતું

પ્રેમના તૂબડે તર્યો !

“ હે, મોટાભાઈ, આ અગરખુ કોનુ છે ? મારા માટે સિવડાવી લાન્વા ને ? ” મારો નાનો ભાઈ મારી પાસે આવીને લાડથી બોલવા લાગ્યો.

“ પત્રી કહીશ, હમણા ઘરમા મૂછી છાડ ! ”
મેં કહ્યું

પછી એ ઘરમા શાનો જાય ? બા પાસે જઈને કહેવા મઠ્યો “ બા ! બા ! આ અગરખુ તો જો ! એ કઈ મોટા ભાઈના પરમાપુત્રુ નથી, મારા માટે જ સિવડાવ્યું છે ! ”

હું સુકાયેલું કાડુ ધોતિયુ પહેરીને, સગડી પાસે જઈને બા આગળ બેઠો.

“ બેટા આ કોનુ અગરખુ છે ? ”

“ હશે કોઈનું સપેતરુ ! ” બાપુજી બોલી જઈયા મેં ખુનાતો કર્યો “ નહિ, નાના ભાઈ માટે ખાસ સિવડાવી લા ચો છું ”

“ પૈસા કમાથી કાઢયા ? ઉધાગ લાગ્યો ? કોઈનું કરજ ક્યું કે શ્રીના પૈસા ખરચી નાખ્યા ? ” બાપુજીએ શકા કર્યાવી

“ કોઈના ગજવા ઉપર હાથ નથી માર્યો ને ? ” મારી બાને પણ મારા વિરે વહેમ આગ્યો.

“ ના, ના ! ચોરી ન કરવાની તો મેં પ્રતિજ્ઞા જ કરી છે, એ તું નથી જાણતી ? કોઈનું કરજ પણ નથી

પ્રેમના 'તૂબડે તર્યો'!

કર્યું, શીના પૈસા પણ નથી વાપર્યા " આરોપીની જેમ
મેં મારો બચાવ શરૂ કર્યો

"ત્યારે આ કપડાના અને સિલાઈના પૈસા તે
કમાયી કાઢયા?" મુદાનો પ્રશ્ન બાપુજીએ હવે પૂછ્યો

"તમે મને વખતોવખત આનો-બે આના આપી
જતા હતા, તે બચાવીને ત્રણ મહિનામાં, રૂપિયારોડ
જેટલા ભેગા કર્યા અને એમાંથી જ અગરખું
સિવડાંબુ "

મારા બચાવમાં હવે બાપુજીને કે બાને શક
જેવું કંઈ જ ન લાગ્યું બાએ મારા ભાઈને
બોલાવીને તરફર મામે અગરખું પહેરાવી બેઠું

"બા! આ અહરતુ ગજવું કેવું સરસ છે!
હવે મારી પેન ડોઈ કિવત નહિ જોવાય! અને, બા
આ અગરખું એક વરસ તો જરૂર ચાવવાતું, ખરું ને?"

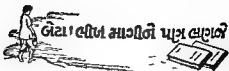
નાના ભાઈના આનંદની સીમા જ નહોતી રહી
અગરખાના એક એક ભાગના વખાણ કરતા બોલે કે
એ યાકતો જ નહોતો.

બાએ મને તે દિવસે કહેતું "મેં, તું ઉમરમાં
કંઈ મોઠો ન ગણાય, તું પૈસાપાત્ર પણ ન ગણાય
તું મોઠો પડિત કે કુશળ વિજ્ઞાની" પણ ન ગણાય
છતાં તું સરકાર અને પ્રેમભાવની દૃષ્ટિએ ઘણો મોટો
છે! તે જે બહુપ્રેમ કેળવ્યો છે, તે ભવિષ્યમાં સારો
સારું જીવવાઈ રહે એવી મારી અત કરણની ઠીક

પ્રેમના તૂબડે તર્યો

અભિલાષા છે ।’

બાપુજીએ પણ તે દિવસે મારા વાસા પર હેતથી
હાથ ફેરવ્યો। એમના મોમાથી એક ઉદ્દગાર ન નીકળી
શક્યો જાણે કે એમનો સ્નેહભીનો હાથ જ મારા
બરડા ઉપર અમર શિલાલેખ કઢાસ્તો હતો। શબ્દો
મોતવાની એમને જરૂર જ નહોતી

મહિને દિવસે નિશાળમાં જે શી બરવી જોઈએ
તેની જોગવાઈ બાપુજી વખતસર કરી શકતા નહિ
મને મને નિશાળમાં ગરીબ વિદ્યાર્થી તરીકે માફ
મગી શકતી નહિ અમારી આર્થિક હથા બગડતી
જતી હતી આગળ અભ્યાસ કેમ વધારવો એ એ
વિષય સમસ્યા ધઈ પડી

નિશાળમાંથી નિરાશ બની, વીરો મોઢે હુ એ
દિવસે ઘેર બા પામે આ થો બાને મે કહ્યું

“હુ મહુ છુ કે અમે ગરીબ છીએ માટે મને
શીની માફ મગની જોઈએ, પરંતુ અમારા શિક્ષક
એ વાત નથી માનતા આપણા બાપદાદા શ્રીમત
હયે, એમની આબરૂ બધાઈ ચૂકી હયે તેથી આજે
પણ મને લોકો લક્ષ્મીમયલ પરિવારનો પુત્ર માને
છે કેહીમા તાર-બાજરી નથી એ કેઈ નથી જોતુ
રી નથી બરતો, એન્ને ચિન્તે મને વગ પી બહાર
બેસારે છે એ વખતે મને જુડી મરવા જેવું થાય

બેસા ! લીખ માગીને પણ લખજે !

બા ! તું જ કહે, હવે મારે શું કરવું ? ”

“હું તો કહું છું કે તારે એ નિશાગનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ” બહુ જ ચાતિયી બા બોલી

“ત્યારે મારે આગળ લખવાનું બંધ કરવું, એમ જ ને ? અને આટલા થોડા લખનારનો મને શો ફાયદો મળવાનો હતો ? આજે નોકરી માટે કોઈને આગણે જઉં, તોપણ મને એ થોડો જ ભિલો રાખે ? ”

“રેલવે જેવા ખાતામાં તને ક્યાંક ગોઠવી દેશે, એમ તારા બાપુજી કહેતા હતા શ્રી ભરી ચકાચ એવી આપણી સ્થિતિ અત્યારે નથી નોકરી મળતા બે-પાંચ દિવસનો વિલંબ થાય તો ભલે, પણ નિશાગ તો બંધ જ કરવી પડશે ”

“બા, અત્યારથી મારે નોકરીએ વળગી જવું ? લખવાના અમૂલ્ય દિવસોનો માર એ રીતે વ્યય કરી નાખવો ? બા, તું જાણે છે કે મેં લખતા લખતા કેવી અદ્ભુત સ્વપ્નસૃષ્ટિ રચી છે ! મેં તો માનેતું કે ભણી ગણીને કા મોટો કવિ થઈશ, કા પ્રસિદ્ધ સાક્ષર બનીશ, કા નામાકિત અધિકાર કે વક્તા બનીશ, કુટુંબને સુખી કરીશ ! અને દેશની પણ બની શક્યો એટલે સેવા કરીશ ! પણ આજે તું નોકરીએ ચઢવાની વાત કહે છે, તે સાંભળીને મારું કાગળું કંપી ઊઠે છે ! ”

કવિત્વની ભાવના મારી છાત ઉપર સવાર થઈ બેઠી હોય, તેમ બા પાને હું બેઠો હતો મારે

બેંગાળી સીખ માગીને પણ ભણ્યો !

આશાવાદ મારા હોઠને નચાવતો હતો.

“બેટા, ગરીબ માણસના મનોરથો હમેશા મનમાં જ રહી જાય છે ગરીબોને સ્વાભિમાન જેવું પણ જુઓ હોય ? ગરીબો તો જીડતા સૂકા પાન જેવા ગણાય પવનનો ધક્કો લાગે તે તરફ ધકેલાના જીડી જવું, એ જ એમને માટે નક્કી ધર્મ ચૂકવું હોય છે ”

બા ગરીબાર્થના હ'થી જાણે કે જીડો નિશ્વાસ નાખતી હોય તેમ બોલી

બાના એ શબ્દોએ મારું અંતર વલોવી નાખ્યું મેં કહ્યું ‘તારા એક બાપકનું જીવન એથી તો બરબાદ ધર્મ જવાનું એમ તને નથી લાગતું ? હું સારો અભ્યાસ કરીને બહાર પડું, તો કુળનું ગૌરવ વધે એમ તને નથી લાગતું ?’

“કુળનું ગૌરવ કેઈને કંઈ તો થોડું જ લાગે ! અને તું મહાન વિદ્વાન કે સાક્ષર બનીને બહાર પડે, તો આપણી સાત પેઢી તરી જાય ! પરંતુ તું તારા બાપુજીને બારરૂપ બને, તારી ખાતર તારા બાપુજીને કરજ કરવું પડે અને તું ભણીગણીને બહાર પડે એમ હું નથી ઇચ્છતી જુએ તારા પગ ઉપર જીલો રહી શકે, જુ તારી પોતાની શક્તિથી અભ્યાસ આગળ વધારી શકે, તો મારી કંઈ ના નથી ’

“તો પછી મારે શું કરવું એ મને કહે બા !

બેઠા ! લીખ માગીને પણ લખજે !

તે જ મને હમેશા વિપત્તિની પળોમા સાથે રાહ ચીધો છે આજે પણ તું મને રસ્તો બતાવ ! ”

“ બેટા ધ્રુવની વાત તો તું પોતે જ કહે છે ધ્રુવ રાજાનો બાળ હોવા છતા માળાપને મૂકીને ઘોર અરણ્યમા ગયો હતો - ઘરખોરડાનો મોહ મૂકી દીધો હતો ધ્રુવ નાનો હતો, પણ એનો આત્મવિશ્વાસ અજબ હતો તારે પણ ઘરખાર ઊડવા પડે, તો રાજખુશીથી છોડી દેવા ઘર કરતા બહારનું વિશ્વ અનતગણું વિરાટ છે ત્યાં તને તારું પોતાનું સ્થાન જડી જશે.

“ ધ્રુવે જેમ તપશ્ચર્યા કરી હતી, તેમ તું પણ વિદ્યા ખાતર ઉમ્મ તપશ્ચર્યા કર ! તપશ્ચર્યા કર્યા વિના સિદ્ધિ ભાગ્યે જ મળે છે અને મળે છે તો તેને સદુપયોગ નથી સૂઝતો.

“ હું તો ઇચ્છું કે તું તારા પોતાના પગ ઉપર જીવો રહે ન્યાય અને સમમની સાથે વિદ્યાનું ઉપાનું કર ! અમે બધે તારી સાથે ન રહી શકીએ, પણ અમારા અતરના આશીર્વાદ તો હમેશા તારી ઉપર વરસવાના જ !

“ સૂત્ર આજથી તને હું ન બોધ શકું, પણ અતરની આખો તો હમેશા તારી તરફ જ મીઠું માડશે ! ”

“ બા ! તું સાથે જ ખરા અતરથી આ વાત કહે છે ? મારા દૃઢ્યની વાત બધે કે તારી હૃદય સાબળતો હોઈ એમ મને લાગે છે ! તું જો ઘરખાર

એમાં શીખ માગીને પણ જાણ્યો.

ઠાકવાનું કહેવી હતી, તો મને સુદૃઢ વાધો નથી શીખ માગીને જાણવું પડે, તો પણ મને એમાં ચરમાવા જેવું નહિ લાગે કદાચ કોઈને ત્યાં મહેનત-મજૂરી કરવી પડશે તો તે પણ કરીશ તારી આજ્ઞા હોય, તો માત્ર વિદ્યાભ્યાસ અર્થે જમે તેટલો દૂર જવા, હું પણ વેઠવા હું તૈયાર છું "

"તો જલે, બેટા, વિદ્યાર્થીને માટે માધુકરીની મનાઈ નથી આજસુ માણસ શીખ માગે એ પાપ છે કામ-ધર્મો મળે તો કરજો, પણ ભૂલેચૂકે ચોરી-ચાડીના અવગા માગે ન જતો અભિમાન જૂરી વસ્તુ છે, પણ સત્યનું અભિમાન પ્રશસ્ત અને આવશ્યક છે જેને તારી મદદની જરૂર હોય, તેને મદદ કરજો, હમેશાં મનને ઝમન રાખજો, કોઈની સાથે કલેશ કરીશ મા, સોની સાથે હળીમળીને રહેજો અને ધ્રુવની જેમ વિદ્યાભ્યાસ તરફ મનને એકાગ્ર રાખજો! મુઠે પોતાના માતાપિતાનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો, તેમ તું પણ વિદ્યાદેવી નો પ્રસાદ મેળવી અમારો ઉદ્ધાર કરજો!" બા પ્રેરક મત્રો સુણાવવી હતી હું એની શાતમશીર મુખમુદ્રા સામે જોતો બેસી રહ્યો હતો.

"પણ મારે બાપુજીની પરવાનગી મેળવવી પડશે ને?" એ પૂછ્યું

"એ પરવાનગી હું તને મેળવી દઈશ તેઓ પોતે જ એવી મતઠગનું એક વાર બોલી ગયા હતા "

બે! ' લીખ માગીને પણ લખશે !

બાએ મને બધી બાબતનું આશ્વાસન આપ્યું

સાજે અમે બધા વાળું કરવા બેઠા હતા તે વખતે
બાએ મારા અબ્યામની વાત છેડી

બાપુજીએ પૂરી વાત સાંભળ્યા વિના જ કહેવા
માડ્યું " જ્યાં જશે ત્યાં પૈસા તો મોકલવા જ પડશે
ને ! મારી પાસે હવે રાત્રી પાંચનો પણ ભોગ નથી
એક દિવસ મારો એવો પપ્પુ હતો કે આ હાથે હું
હજારો રૂપિયા ખર્ચી શકતો આજે એવો દુર્દિન
બિચો છે કે પેટના ઓકરા માટે એક પૈસો ખર્ચતા
સાત-પાંચ ઘાય છે મારી મતિ હવે મૂઝાઈ ગઈ છે
હું આજે છેક લાચાર દશામાં આવી ગયો છું ઓકરા
અલણુ રહે એ ભોવા કોઈ માગાપ રાજી ન હોય
તેમાય વળી આવા બુદ્ધિમાન, શુભવાન અને મહેનતુ
સત્તાન માત્ર પૈસાના અભાવે અલણુ રહે, એ ક'પના
જ હું ખટાયક છું પરંતુ મારે હવે શું કરવું એની સૂઝ
નથી પડતી "

બાપુજીના શબ્દોમાં ગ્લાનિની આગ ભરેલી
હતી પોતે અદરથી કેટલા બગી રહ્યા હશે તે અમે
સૌ બરાબર સમજી ગયા

" પૈસા ન મોકલવા પડે એવી એ પોતે જ
મોકલણ કરી લેતો હોય, તો પત્રી એને જવા દેવો ને ?
જ્યાં જશે ત્યાં એ મહેનત-મજૂરી કરાને કે આખરે
માધુકરાં માગીને લણશે, માત્ર એને વાટખરચ માટે

બેટા ! લીખ આગીને પણ ભણજો !

રૂપિયા દસેક આપવા પડશે ” બાએ કહ્યું

“ તો મારી ના નથી પોતાની શક્તિ, પોતાની હિંમત ઉપર એ જો કયાય પણ જતો હોય, તો હું વચ્ચે નહિ આવું એણે અત્યારથી જ નોકરીએ લાગી જવું જોઈ એ એમ હું નથી કહેતો. મારું કહેવું તો એટલું જ છે કે મારાથી હવે ભણતરના ખર્ચનો ભાર કોપડે એમ નથી એ જણે તો હું ખુશીથી આશીર્વાદ આપીશ ’ બાપુજી મારા ગમન વિષે સંમત થયા

વાળું કર્યા પછી હું બા પાસે બેઠો હતો, એટલામાં મારો નાનો ભાઈ ત્યાં આવ્યો. એણે કહેવા માંડ્યું “ બા, મોટાભાઈ બહુ આધે જવાના છે ? હમણાં જોમ દર રવિવારે-રવિવારે ઘેર નહિ આવે ? ”

પહેલા તો બાએ સંમતિસૂચક માથું જ હલાવ્યું, પણ ત્યાર બાદ નાના ભાઈને સંબોધીને બોલ્યો “ બેટા, મોટા ભાઈ પહેલા ખૂબ ભણી લેશે, પછી તને ભણાવશે તું બરાબર ભણી શકે, એટલા સારું મોટા ભાઈ આધે આધેના ગામમાં જઈ અભ્યાસ કરશે. ”

વેરથી નીકળવાનો દિવસ નક્કી કર્યો

જોમ જોમ એ દિવસ નજીક આવતો ગયો, તેમ તેમ મારા કાગળમાં તુમુલ સુદ્ધ બમ્બું મારે મારી જાનો લાખા વખત સુધી વિછોદ વેડવો પડ્યો, એ ક પતા જ મને કૂર લાગી

દૂર રહેવા છતાં, પહેલા તો આઠ દિવસે બા

બેઠા ! લીખ માગીને પણ લખુને !

પાસે આવી શકતો, એના પવિત્ર સમર્ગમાં થોડા
કલાકો રહી શકતો હવે બહુ દૂર જતો હોવાથી
એટલું સોમાગ્ય પણ જતું કરવું પડ્યો બે-ચાર ડે
છ-સાત દિવસની છૂટી દરમિયાન પણ બાના દર્શન
નહિ થાય, કારણ કે એમા પૈસાની જરૂર પડવાની
બાબુજીને રૂપિયા દમની જોગવાઈ કરતા નેવના પાટ્ટી
મોલે પહોંચેલા તે હું બહુતો હતો.

માત્ર અતરના બિડાણમાં એક આશ્વામન થોડો
ઉદ્દામ પ્રેરતું લગીય તો બાની સારામાં સારી સેવા કરી
શકીશ બાની સેવા થાય એટલા સારું જ હું દૂર
લખવા જતો હતો, એ મારું મોટું આશ્વામન હતું
એમાથી જ મને અપાર ધૈર્ય મળી જતું મારા અશ્રુને
રોકનાર એ જ એક મનોરથ હતો.

પણ એ તો એક નકારની મનોરથસૃષ્ટિ ગણાય.
હું ન હોઉં, ત્યારે બાને બીજો કયો આધાર મળશે ?
દોડીદોડીને એના નાનામોટા કામકાજ કોણ કરી
આપશે ? એ માદી પડશે, એના હાથેપગે કમતર થશે,
ત્યારે એનું માથું કોણ દાબશે ? એના હાથપગ કોણ
આપશે ? બાની પાસે બેઠીને બે કોઠિયા વધારે ખાવા
આમ્રહ કોણ કરશે ? બાના કપડા મારા સિવાય
બીજું કોણ ધોઈ આપશે ? દગવામાં મારા વિના
એને ટેકો આપનારું બીજું કોણ છે ?

આવી આવી અસંખ્ય વિકલ્પમાળાઓ અતરમાં

બોલતીજી માડીને પણ સવરે!

જિંકવી, પણ પાણુ મનમાં એમ પણ થતું કે હું કેણું ?
માખાપને સુખ આપવાની મારામાં શી તાકાત બગી
છે ? મારામાં હું અભિમાન લઈ શકું એવું શું છે ?
કુણાનિધાન પરમાત્મા જ પળે પળે સૌની કાળજી
રાખી રહ્યો હોય ત્યાં મારે આવી નકામી સાજગત
શા સારું કરવી ?

મારે ક્યારે નીકળવું તેનું મુદ્દત નક્કી કરું
ગામથી સ્ટેશન આવે હોવાથી મારે બજારગાડીમાં
જવાતું હતું મારો સામાન બધાયે બિસ્તરામાં બાંધે
મારા સારું એક નવી ગોઢડી લપેટી મેં એને ઘણી
ના પાડી મેં કહ્યું, નવી ગોઢડીની મને જરૂર નથી,
છતાં બા શાની માને ? એ કહેવા લાગી

“ પરદેશમાં સાલે-મારો પડે, ટાંક વાપ, ત્યારે
આ ગોઢડી એકવામાં કામ આવશે. અમે તો અહીં
માપ-ઠાઠાના ગામમાં પડ્યા છીએ એટલે અમે તો
અમે તેમ કરીને નલાવી લઈએ તારું ત્યાં કેણું ? ”

એક ડબ્બામાં ખાવાતું બાધી લીધું યાજીલે ?
પણ મૂક્યા નાની નાની ચીજો, જેની રસ્તામાં
માગ્યે જ જરૂર પડે તે બાંધે સભારીને પોટડીમાં
બાધી લીધી હજારો ગાઉ આવે લાખી મુઝાફરીમાં
તો હોડે તેમ બાંધે બધી વ્યવસ્થા કરી

રાત્રે નવ વાગ્યે મારે નીકળવાતું હતું તે
હેલા અમે સોંચે જમી લીધું બાંધે મને આગ્રહ

બેટા ! સીખ માગીને પણ ભણે !

કરોને દહી-લાલ જમાડયા બાપુજીએ મારો સામાન
ગાડીમા મૂકી દીધો

હું મારા નાના ભાઈને વિદાયગીત માપવ
લાગ્યો “જે, ભાઈ, બાને કનડીય મા એના કામકાજમા
બને એની મદદ કરજે !” એમ કહીને નાના ભાઈને
વાસામા મેં પ્રેમથી હાથ દેર્યો

બાપુજીને પગે લાગ્યો બાના પગમા ઝૂંક્યો
ખરો, પણ આસુતુ પૂર ખાળી ન શક્યો બાના પગ
મેં આસુથી ધોઈ નાખ્યા

એ પડી અમારા પાડોશમા મોટા માણીબ
રહેતા હતા, ત્યાં જઈ તેમને પ્રણામ કર્યા અને મારી
બાની વખતોવખત મેં ભાગ લેવાની એમને વિનંતિ કરી

ફરી પાડો નાના ભાઈને લેવો અને સૌને
શુભાશિષ વચ્ચે ગાડીમા બેઠો

બાપુજી થોડે સુધી મારી ગાડી પાછળ પાછળ
ચાલ્યા

પાદરે એક છુર્ક મંદિર હતું ત્યાં હું
બાપુજીના કહેવાથી ગાડીમાથી ઊતર્યો અને દેવમૂર્તિ
વાદીને બાપુજીની આજ્ઞા લઈને ગાડીમા બેઠો

“સલામીને જજો હો, બેગ ! કાગળપ
લખજો !” કહીને બાપુજી પાછા વળ્યા

ગાડીમા હું એકલો જ હતો

બેટા ! છીખ માગીને પણ બલજો !

મારા છવનની બેલગાડી પણ તે દિવસથી જ ચાલવા લાગી એમ કહું તો ચાલે સસારના અગાધ પ્રવાહમાં જાણે કે હું એકલો તરતો હતો સસારના ઊંચે ઊછળતા મોજાઓ મને જુઝડશે કે નીચે લઈ જઈને સાચા મોતીઓના જહાર મારા હાથે ખોવાવશે તે કોણ કહી શકે ? સવલતા તસ્વેયા જે સસારસમુદ્રમાં રસ્તો શુભાવી બેસે છે, આડે માર્ગે ઊતરી પડે છે, તે સમુદ્રમાં હું આજે એકાકી હતો

પણ મારી પાસે જ્ઞાના આશીર્વાદનું બળ હતું, જ્ઞાના નિર્મળ વાત્સલ્યની દીવાદાડી મારા માર્ગમાં પ્રકાશ પાથરી રહી હતી બાએ જે હિમ્મત આપેલી, બાએ જે સરકાર રેડેલા, તેના આધારે હું સામે પાર તરી જવાનો એવી શ્રદ્ધા હતી

બાએ જ મને નહોતું કહ્યું “ બા, બેટા, ધ્રુવની જેમ તપશ્ચર્યા કરજો ! ”

કયા ધ્રુવ અને કયા હું ! કયા નિશ્ચયતા મેરુ જેવો ધ્રુવ અને કયા નયન-અધીર જેવો હું ! કયા પરમ પવિત્ર ધ્રુવ અને કયા મતામમ વિનાનો હું !

આખે રસ્તે મેં મારી જ્ઞાન જ સ્મરણ કર્યું મને એમ જ યશુ કે જ્ઞાની જમીનજર હોય તો પછી બીજા કોઈ વસ્તુની જરૂર નથી જ્ઞાની સ્મૃતિ ને સ । ઉજ્જવલ રહે તો સસારના કોઈ સતાપ કે વિઘ્નથી ડરવાપણ જ ન હોય જ્ઞાના આશીર્વાદ જેવું અમેય

જેણે ! શીખ માગીને પણ લાવ્યો !

કવચ આ દુનિયામાં બીજું નથી મારી ઉપર બાની
કૃપા અને આશિષ અખડ ધારે વર્ષતી હતી,
એવે જ હું નિર્ભય હતો

બાએ જ એક દિવસે મને યપાટ મારીને તરવા
શીખવા મોકલ્યો હતો આજે પણ એ જ બા અગાધ
સસારસાગર તરી જવા મને દૂર દૂર મોકલતી હતી

ઘણી વાર બૂક્યો કે બૂકીશ એમ તોફાની
ઝગાવાત વચ્ચે લાગેલું ધૈયના સદ હમણા ફાટ્યા
કે ફાટશે, એમ પણ થયેલું કેટલીક વાર તો બૂકી
મરવાની અણી ઉપર હોઉં, એમ ગળકા ખાધેલા
પણ બાની પવિત્ર મૂર્તિએ, એની સ્મૃતિએ મને
વખતોવખત બચાવી લીધો છે

હજી પણ આફતો તરી ગયો હોઉં એમ નથી
માનતો કેણુ જાણે ક્યારે કયા પ્રલોભનમાં ગૂંથવાઈ
જઈશ, કેણુ જાણે સધરેલું બળ ક્યારે વીખાઈ જશે,
તે કઈ કહેવાય નહિ પરંતુ જે બાએ મને બૂકતો
બચાવ્યો છે, પડતાને ફરી જિલો કર્યો છે, તે બાની
મુનિત સ્મૃતિ ભવિષ્યમાં પણ બચાવી લેશે એવી મને
પૂરી શ્રદ્ધા ॥

બા આજે દેહધારી રૂપે મારી નજર આગળ
નથી, પણ તેની અમીધારમાંથી એક અણુ એણે થયા
હોય એમ હું નથી માનતો બા ગઈ છે, પણ તેની
આશિષ-કૃપા મૂકતી ગઈ છે

૨૪

હું એ વખતે બહારગામ લજતો હતો, પણ ત્યાં સાબળેણું કે લેણદારે અમારા ઘર ઉપર દાવ આણેલી મારી બા, બાપુજી અને માતા નાના કાઈને ઘરબહાર ઠાઠી જપ્તીદારે સરકારી સીલ મારેલા ઘરવખરી અને જમીન વગેરેના બહેર લીલામ થયેલા

બાને એ જમીએ-હરરાજીએ પ્રાણુષાતકે દટકો માર્યો તે પછી બા એવી પચારીવશ થઈ કે ફરી સાજ ન થઈ માઠી માઠી પણ ખીજના ઘરના દગણા-પાણી ફરી, પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતી

એવા દિવસો પણ એણે જોયેલા કે જ્યારે ઘરમાં ઘીનું ટીપું તો ઢીક, તેલનું ટીપું પણ ન હોય! મીઠા મરચા વિના એણું મોજુ ધાન ખાઈ લેવું પડ્યું હોય! બાએ એ બધું મૂંગે મોઢે સહન કર્યું

પાઠોશીઓમાં પહેલેથી જ બાની ખૂબ પ્રતિષ્ઠા હતી તેઓ અવારનવાર મારી બાને મદદ કરતા

બા તો ગઈ !

બાપુજીની સ્થિતિ પણ હવે જીવતા પ્રેત જે હતી તેઓ જ્યારે પોતાની અવસ્થા વર્ણવતા, ત્ય મારી બા એટલું જ કહેતી “ તમારા દેખતા, તમ નજર સામે, ભર્યા મુઠાગ સાથે મારી આખો મીઠા તો મારા જેવું ભાગ્યશાળી બીજું કોઈ નહિ મ ભાગ્યમા એ એવું સુખ લખ્યું હોય, તો સ સારના : તુચ્છ હુ ખો મારો કશો ગણતરીમા નથી ”

બાના અતિમ દિવસોમા મારા માશી આવેલા તેમણે બાની સેવા-ચાકરી ઉઠાવવામા કે વાતની મણા નહોતી રાખી માશીબાને ઇયા-છા! નહોના જાણે કે એણે પોતાની બહેન અને બહેન છોકરા માટે જ જન્મ લીધો હોય, તેમ તે અમ ધરમ સારની સલાહ રાખતા

માશીએ જ મને કહેલું કે બાએ પોતાની ઉં પળોમા મને હજાર વાર યાદ કર્યો હશે સભાન બેભાન અવસ્થામા પણ તે મને યાદ કર્યા કરતી

આખરે બાપુજીના જોગામા માથું રાખ આકાશ સામે અનિમિષ દષ્ટિ સ્થાપી, બાએ : સ સારની આખરો વિદાય લીધી બાની સેવા હુ કરી શક્યો ! બાની સેવા સારી રતે કરી શકું, એટ સારું તો સતદિવસ બણતો, પણ બાને ઉપયોગી થઈ શક્યો, એ ખે. રહી ગયો !

માતાનું હૈત સર્વ દેશ ને સર્વ કાળમા લગવ

એકસરખું જ હોય છે પણ મને જાતુ જે હેત, જાતુ
જે સસ્કાર મળ્યા હતા, તે તો ખરેખર કોઈ ભાગ્ય—
શાળીને જ મળે !

જાના વાતસલ્ય આગળ અમારી ગરીબાઈ ઢંકાઈ
ગઈ હતી વૈભવ કે સમૃદ્ધિમાં વસતો હોત તો કંઈ
જાના આવા પવિત્ર સસ્કારથી વચિત જ રહી જાત

મારી બા, અમારી એકલાની બા નહોતી પણ
પ્રાણી અને ગરીબ ઉપર એની હેતધારા સતત વર્ષતી
છેતલે એક જ પ્રસંગ આવેખુ

અમારે ત્યાં એક બિવાડી હતી બા એને પોતાના
હાથથી જેટલું ખાવાનું આપે તેટલું જ તે ખાય
દૂધની તપેલી ઉઘાડી પડી હોય, બીજું કોઈ પાસે ન
હોય તોપણ એ દૂધમાં કે બીજું કેઈ વસ્તુમાં મી
ન ધાલે અમારામાંથી કોઈ કંઈ આપે, તોપણ ન લે
જાના હાથનું જ ખાય

ધરમાં જાતી પાછળ પાછળ એ ક્યા કરે જાતી
ઉપર એના જેવી મમતા હતી, તેથી જ જાને પણ
એની માયા બધાઈ ગઈ હતી

બા છે લે છે લે પયારીવચ્ચ થઈ, એટલે
બિવાડીએ પણ ખાવા-પીવાનું માડી વાળ્યું માથી
એને રાત્રી-ભાત આપે, પણ એની સામે ટગર ટગર
ભેયા કરે, તાણે કે એની વાળીમાં એ કહેતી હતી

“રાજ પીરસનારો આ હાથ નથી !”

આ ટ્રસ્ટના ઉપયોગી પ્રકાશનો

શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રવ્ય સાહિત્ય

રાજપ્રશ્ન	૫-૨૫	મુખ્ય વિષે વિચાર	૦-૨૦
ઉગમતે પ્રભાતે	૦-૭૫	શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર-	
શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર-		અતિમયર્યા	૦-૩૦
અવનન્યોતિ	૧-૨૫		

સોનેરી સુવાક્યો

ધરમા ભીતની શોભા૩૫ બને તેવા
અતરને સુવિચાર દ્વારા મુશોભિત કરનાર
સોળ સુવાક્યો
પ્રત્યેક કાર્ડના ૦-૧૨ ન પૈ

પૂજાસગ્રહો અર્થ-વિધિ સાથે

- ૧ બાર વ્રતની પૂજા ૧-૦૦
- ૨ અતરાય કર્મની પૂજા

સિદ્ધાચળ સહિત ૧૯ તીર્થોના

સુદર ફોટો

કુલ નકલના ૮-૨૦ ન પૈસા

બા તો ગર્હ !

બાનો આત્મા વિલસતો બેઈ રહુ છુ

બા તો ગર્હ, પણ લાખો કરોડો માનવીઓની
માતા ભારતમૈયા તો છે ને ? આવી વિરાટ, વિશાળ
માતાની સેવા કરવાની તક સાપડે, એટલા સારુ જ
મારી બાએ કદાચ અકાળે વિદાય લઈ લીધી હશે !
કેવળ બહે, વિધિનો એમા કેવો ચૂક સહેત
અમાયેલો હશે !

સમાપ્ત

આ ટ્રસ્ટનાં ઉપયોગી પ્રકાશનો

શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રનુ સાહિત્ય

રાજપ્રશ્ન ૫-૨૫ સુખ વિષે વિચાર ૦-૨૦
ઉગમતે પ્રભાતે ૦-૭૫ શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર-
શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર- અતિમયર્યા ૦-૩૦
છવનજ્યોતિ ૧-૨૫

મોનેરી સુવાક્યો

ધરમા ભીંતની શોભારૂપ બને તેવા
અતરને સુવિચાર દ્વારા સુશોભિત કરનાર
સોગ સુવાક્યો
પ્રત્યેક કાર્ડના ૦-૧૨ ન પૈ

પૂજાસગ્રહો અર્થ-વિધિ સાથે

૧ બાર વનની પૂજા ૧-૦૦
૨ અતરાય કર્મની પૂજા

સિદ્ધાચળ સહિત ૧૯ તીર્થોના

સુદ્ધ ફોટો

કુલ નકલના ૮-૨૦ ન પૈસા

સંસ્કારી ઘરનો શાણુગાર

સુદર દર્શન ચોગ્ય ત્રિરંગી ચિત્રો

૧ ભ ક્ષત્રભદ્રેવ, ૨ ભ પાર્શ્વનાથ ૩ ભ મહાવીર,
પ્રત્યેક કોટાના ૦-૧૨ ન પૈસા

નવકારમ નનુ રંગીન કાર્ડ (વિધિ સહિત) ૦-૧૫ ન પૈ

કૌન સાહિત્યમા આજ સુધીમા અત્રેક પ્રકારના
અપૂર્વ ત્રિરંગી-દ્વિરંગી ચિત્રો સાથે નવી ચોથી આવૃત્તિ
પડિત શ્રીવીરવિજયલક્ષ્મી

શ્રી રનાત્રપૂજા

આખી પુસ્તિકા કાર્ડન ૩૨ પૈજા કના ૮૪ પાનામાં ૭ પાંચ
કમવાનના તથા સિદ્ધચક્રમાં ત્રિરંગી ચિત્રો જ માહિતેમાં
ને સ્વપ્નાનાં દ્વિરંગી ચિત્રો ઉપરાંત શી સ્થાપનાનું તથા
પચ્ચખાઓ તેમજ તેના કમરનો કોયે આપનામાં આન્યો ૭

કિમત ૦-૫૫ ન પૈસા

આ ગ્રંથમાજાના તમામ પુસ્તકો

લક્ષ્મી-પ્રભાવના માટે અત્યુત્તમ છે

કપો શ્રી હવન-માળા સંવાચનમાળા દરેક
ગિરી દરવાજા બહાર હાથમાળના રોડ સામે અમદાવાદ

રેસીડન ન ૨૬૦૨

